

A ZSIDÓK
ÉS AZ
ANTI SÉMITA ÁRAMLAT.

LEROY-BEAULIEU

NYOMÁN

Dr. SIMONYI JENŐ.

BUDAPEST.
FRANKLIN-TÁRSULAT
MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA,

Leroy-Beaulieu föltűnést keltett művét* ismer-
tetem meg a magyar közönséggel, lehető bő ki-
vonatban. Mind az író, mind tárgya megérdemlik a
figyelmet. Az író magasabb szempontból tekinti
tárgyát, elfogultság nélkül vizsgál és ítél, a tárgy
pedig annyira fontos, a mindennapi életbe vágó,
hogy egész korkérdéssé vált, melyet jobbra-balra
nagy szenvedélyességgel vitatnak.

I.

A ZSIDÓSÁG ELLEN IRÁNYULÓ VALLÁSI VÁDAK.

Hét-nyolcz millió zsidó van a világon szétszórva,
négy-ötszáz millió kertsztyén és mohammedán kö-
zött. Az egész, úgynevezett sémita kérdést meg-
világítja e számok összehasonlítása. A mostani

* Leroy-Beaulieu: *Le juifs et l'antisemitisme, Israel
chez les nations*. Paris. Calmann Lévy. 1893.

democrata világban, a melyben a számot akarják egyedül uralkodóvá tenni, a zsidóság megmutatja, hogy a számon kívül még valami mást is számba kell venni. Pedig jobb volna neki, ha nem mutatná meg. A «sémiták» megállják helyöket, noha kevesen vannak. Mintha hallanám a tömeg választát: «Több helyet foglalasz el, mint amekkora megillet!»

Immár egy évszázada múlt, hogy a francia forradalom kimondta a zsidók egyenjogúsítását. 1791 szeptember 27-ike az a zsidóságra nézve oly nagy nap. Akár helyes, akár kárhuzatos volt, de egymásután követték a francia nemzet példáját a többi népek. Igaz, hogy nem nagyon siettek. Nagyobbára csak hosszú időközökben követtek bennünket és többször kezdtek hozzá, mint a hogy olyan munkához szoktak, a melyet kellelenül végeznek. Angliában csak 1849-ben és 1858-ban mondták ki az egyenjogúsítást, Dánországban 1849-ben, Ausztria-Magyarországban 1867-ben, Németországban 1869- és 1871-ben, Olaszországban 1860-ban és 1870-ben, Svájcban 1869-ben és 1874-ben, Bolgárországban és Szerbiában 1878-ban és 1879-ben. Európa egyik szélén Oroszország és Románia, másik végén Spanyolország és Portugália még nem követték a példánkat.

Bármily késlekedők és habozók voltak is e tekintetben a külföldi kormányok, ránk francziákra nézve ez az ügy 1791-óta végleg el volt intézve

és velünk együtt az egész földgömbre nézve. Senki sem kételkedett abban, hogy elintézése a forradalom elismert eredményei közé tartozott. Ránk nézve a zsidókérdés már nem létezett. És íme még egy évszázad sem telt le, hangosan kétségbe vonták újra, a mit látszólag már minden művelt állam elfogadott. Egy új nemzedék újra fölvetette a kérdést, mely végleg megoldottnak látszott.

Közhit az, hogy a zsidóság többsége, legalább az európai zsidóságé, a polgári egyenjogúságot és szabadságot élvezi. Pedig ellenkezőleg van, a többség kivételes törvényeknek van alávetve. Poroszország és Románia, a hol az európai zsidóság többsége lakik, nem terjesztik ki rajok a keresztények számára adott törvényeket. Sőt az orosz zsidóság maga is valószínűleg van akkora, mint a földgömb többi zsidósága együttvéve. Oroszországban magában három-négy, némelyek szerint öt-hat millió zsidó van. Lengyelországgal szerezte, a mely a közép-korban a zsidóság fő székhelyévé lett. Az oroszokon kívül a Lengyelországon osztozkodó másik két hatalomnak, az osztráknak és a porosznak jutott legtöbb. Ausztria-Magyarországon 1.600,000, Németországon 500,000 zsidó van. Nagy-Britanniában van 100 ezer, Franciaországban 80 ezer (háromnegyede Parisban), Németalföldön ugyanannyi (a fele Amsterdamban), Olaszországban 50 ezer, főleg az éjszaki és középső részeken. Nyugat-Európa többi országainak mindegyikében csak néhány ezren

vannak. A Pyreneusi-félszigeten, a hol a XV. század előtt talán egy milliónyi volt, most másfélezer van, az is a gibraltári angol lobogó védelme alatt. Nagy számmal vannak még Romániában, 3—400 ezerén, és Törökországban 100 ezerén fölül. A többi Balkán-államok mindegyikében csak néhány ezerén vannak; a görögországiak nagyobb-részt Korfuban.

A föld többi részeiben, Ázsiában, a hol ősi hazájok volt, Afrikában, a hol már az ó-korban voltak telepeik, Amerikában és Ausztráliában, a hova az európaiakkal együtt vándoroltak ki, aránylag kevesen vannak. Ázsiában alig vannak 300 ezerén, azok is nagyobbára a török területen, a hol évezrednél hosszabb idő után Jeruzsálemban újra, egyéb nemzetiségeknél nagyobb számúak. Amerikában talán fél millió izraelita van, nagyobb-részt éjszakon.

Csak az európaiakkal terjedtek el a zsidók az egész földön és az európaiakhoz számíthatók nemcsak azért, mert többségök itt él, hanem azért is, mert az idegen földrészekén élő zsidóság is nagyobbára európai származású és az európai nyelveket vitte magával szét a világba.

Csak megközelítő számokat említettünk. De az bizonyos, hogy annyi zsidó még soha sem volt a földön, mint jelenleg. Majd mindenütt szaporodnak, még pedig nem csak absolut számban, hanem a keresztyéneknél is nagyobb mértékben; Kelet-Európában az által, hogy többen születnek, mint

balnak, nyugaton a bevándorlás által. A nyugat kétszeresen vonzza őket, egyrészt gazdagságával, másrészt szabadságával.

1772-ben, a hivatalos adatok szerint, Lengyelországban és Litvániában 300 ezerén voltak. Egy lengyel író másfél annyira becsülte őket. Jelenleg azon 450 ezer zsidónak utódai tíz annyian, de talán tizenötször annyian vannak, öt-hat milliónyian bizonyára. A legközelebbi múlttól a legközelebbi jövőre következtetve, a zsidóság nincs kiveszőfélben. Közép-európai nagy gyűjtő-medenczéből, a mi már nem fér ott el, nyugatra áramlik.

Kelet fiai, de nyugatról jöttek a keresztes hadjáratok idején, mikor Németországon üldözték őket. A Visztula és Dnyeper fenyveseinek árnyékában azután épen úgy megsokasodtak, mint hajdan az egyiptomi pálmák alatt. Jelenlegi elterjedésüket tekintve, azt hihetnők, hogy Lengyelországban ringatták Izrael őseinek bölcsőjét. Ez új Izrael földéről, az ősökénél alig kisebb szenvedésként indítva, szóródnak szét az unokák Európában és Amerikában. Az üldöztetés szele a mely őket porfelhőként vitte keletről nyugatra, azután délről éjszakra, most újra fölkerekedett, és khogy ellenkező irányban fúj. A zsidók évezredes vándorlása most irányt változtat. Keletre elzárja az utat az orosz törvényektől vont korlát. Hát megfordulnak és visszafelé áramlanak a nyugot európai régi és az amerikai új országok felé.

A zsidóság számával és jelentőségével együtt növekedik irántok az ellenszenv. Innen ered az antisémita áramlat. Nyugaton és keleten egyaránt több szempontból kell tekintenünk a zsidóság ügyét, vallási szempontból, nemzetiségi szempontból és közgazdaságiból. Egy helyen egyházi, másutt nemzetiségi vagy társadalmi gyűlölség irányú ellenök; a hol ezek ketteje vagy mindhároma együtt van, ott annál nagyobb a baj. Ez a magyarázata annak, hogy olyan különböző természetű országokban egyszerre jelentkezik Pasteur és Renan századában.

Az új korról új alakot ölt az antisémita áramlat. A jelenkori tudományos, politikai és közgazdasági elméletek szolgáltatják neki a fegyvert, pedig alig hittük volna, hogy még arra is fegyverül fogják használni. A zsidóságnak a nagy forradalomtól létesített egyenjogúsítását épen a forradalomból eredő küzdelmek és indulatok fenyegetik, ha nem is közvetlenül. Vajon mi egyébbel telt el a XIX. század, mint vallási, nemzetiségi és közgazdasági küzdelmekkel? Az antisémita áramlat mindezen szempontból hozzáülük korunk történetéhez. És valamint a vallások, népek és osztályok harcza még alig van szűnőfélben, úgy az antisemitaság is túléli a XIX. századot, még talán a XX.-at is. Némelyek szerint addig fog tartani, a meddig a zsidóság. Tanulmányozzuk, nem annyira önmagáért, mint a vele kapcsolatos egyéb fontos kérdésekért.

A vallási különbség a zsidóság elleni gyűlöletnek nem főoka. Talán soha sem volt az. Nyilván a középkorban is gyakran földi indulatok vették föl az égi álarczot. Mai napság pedig éppen a vallási fanatizmus nem divatos. Még ha vallási okok vezetnek is az antisémitákat, mintegy restellve eltagadják. A népies és a tudós antisémia áramlatnak a fenekén mégis csak ott van a vallási ellenszenvnek valami alja. Mind a keresztyéneknél, mind a zsidóknál, kivált Közép-Európában és keleten, hagyományosak bizonyos gondolatok és érzelmek, amelyek előmozdítják a kölcsönös idegenkedést. Még a kétkedők és a közönyösök sem tudnak tőlük szabadulni. A népfajokban még sokáig nem alszik ki az egymás iránti ellenszenv, mikor már jóformán az okát sem tudják.

A középkor azt hitte, hogy joga van a zsidót átkozottnak tartani; a zsidót üldözni keresztyéni cselekedetnek tetszett. Több ízben a pápának kellett őket védelmekbe fogadniok és még mai nap is védő árnyékot ad a kereszt a szótszórt zsidóságnak. Elfelejtették, a mit Krisztus maga mondott a kereszten az égi atyának: «Bocsáss meg nekik, mert nem tudják, mit cselekszenek!» Az evangélium sohasem tanította a bosszúállást, hát van-e joga az embernek az Isten helyett bosszút állni? Az antisémitaság hiába hivatkozik a keresztyénségre; nem a keresztyéni, hanem a vele éppen ellenkező indulatok sugallják neki a zsidók gyűlöletét. Az antisémiták tudják is azt és

mivel az evangélium nem támogatja őket, a talmudot veszik segítségül.

Csak a tudatlanok állíthatják, hogy a zsidóságra nézve vallása és hagyományai nem nagy jelentőségűek. A francia ember, a ki csak a párisi zsidóságot ismeri, könnyen hiheti, hogy a zsidóság, mint vallás megszűnt. Téved. A hívő, ősei vallásához ragaszkodó zsidóság még most is nagy számú, még magában Európában is többségben van. Aki erről meg akar győződni, nézzen be egyszer Magyarországra vagy Lengyelországra komor zsinagógáiba napnyugtakor, mikor ki vannak világítva, és a kántor, fejét taleszszal borítva, rákezd a szombati énekekre. Az izraeliták vallásukat és szertartásaikat még most is hívebben megtartják, mint bármely keresztyén felekezet, habár mind a keresztyénségnél mind a zsidóságnál azonos okok miatt csökkenőben van a szertartások iránti tisztelet. Kivált ott tűnik ki vallásosságuk, a hol nagy tömegben élnek. Igaz, hogy ha nyugoti országokba telepednek, mintha már az új környezet magában is elég volna arra, hogy őket vallásosságukból teljesen kivetkőztesse.

A zsidóság mindazonáltal vallásának bélyegét viseli és jellemét nem érthetjük meg, ha nem tanulmányozzuk vallását, a talmudi zsidóságot, annak hitét, hagyományait és aprólékos szertartásait. A zsidóság és a keresztyénség úgy különböznek egymástól és úgy hasonlítanak egymáshoz, mint a biblia és az evangélium. Ez inkább az ég

felé, amaz inkább a földre tekint. A zsidó vallás a legnagyobb mértékben gyakorlati irányú; abban van ereje és gyöngéje. Erkölcstana, isteni tisztelete, még szertartásai is a földi étellel foglalkoznak. "Ez" öntudatlan positivizmus. Törvényeinek legnagyobb része inkább egészségügyi rendszabály, a mely könnyen leszarmaztatható a higiénia szabályaiból. Egy zsidó orvos, a kinek nem volt más hite, mint a tudomány, így szólt: «Metéltessétek körüi fiaitokat, annak idején majd hálásak lesznek gondoskodástokért; és ha el akarjátok kerülni a tüdősvadást és az élősdi betegségeket, csak kóser húst egyetek.»

Sokat vitatkoztak már azon, hogy a héberek hittek-e a halálon túli létben. A talmud a lélek halhatatlanságát tényleg a zsidó vallás dogmái közé számítja. A thora az evangéliumhoz képest mégis csak többet foglalkozik a földi léttel, mint a túlvilágival. A próféták ígéreteiben nincs olyan nagy szerepe a mennyországnak, mint az apostolokban. Hiába mondja a zsidónak a talmud, hogy e világ csak amolyan útszéli szállás; ő mégis csak reálisabbnak, maradandóbbnak tartja azt, mint a keresztyén. A zsidót a vallása nem kötelezi annyira a földi örömök és javak megvetésére. A zsidó vallás az élet számára, az élet küzdelmei számára készült és részint annak köszönhetik a zsidók, hogy nem küzdöttek eredménytelenül.

Vajon ez-e az, a mit a politikus és a philo-
 sophus a zsidóságban hibáztat? Korántsem, épen

ezt helyesli benne a jelenkori utilitarizmus. Es mégis ez ellen a zsidó erkölcsi nézet ellen szórunk vádakát. Hogy van az? Istenkáromlásnak tetszik, ha keresztyén ennek annak a vallásnak az erkölcstelenségét latolgatja, a mely a tízparancsolatot adta, a tízparancsolatot, melynek rendelkezéseit oly szorosán követték Krisztus és az apostolok.

Azonban meg kell különböztetni a régi zsidóságot az újabb zsidóságtól, a bibliát a talmudtól. Mózes törvénye nemzeti törvény volt, zsidó törvény, mely Jehovának és az ő népének szövetségére volt alapítva. A keresztyénség azt az egész emberiségre kiterjesztette. A talmud ellenben a thorában nyilvánuló nemzeti elszigeteltséget még inkább fokozta.

A biblia erkölcsi tartalma a tízparancsolat, de még több, mert a tízparancsolat rendelkezései csaknem teljesen negatív természetűek, a biblia erkölcsi fölfogása pedig még sokkal magasabbra emelkedik, kivált a próféták könyveiben. Az evangélium fő erkölcsi elve: «Szeresd felebarátodat, mint tenmagadat*), már az ó-testamentomban benfoglalattik. Ez az írástudók és rabinusok is Hillel példájára mindenféleképen tanították a felebaráti szeretetet.* Sőt e tekintetben a talmud a bibliá-

* Egy pogány azt mondta Samainak: «Áttérek a vallásodra, ha megtanítasz rája, míg féllábon tudok előtted állni». Samai visszautasította. Ekkor Hillélhez for-

hoz képest még haladást jelez. Azonban azt mondják, hogy a zsidó csak hitsorsosát tartja felebarátjának, a keresztyén pedig minden embert. A gaj nem felebarátja a zsidónak, ellene szabad vétenie. Ez súlyos vád. Az emberi természetes jogokat a zsidó csak a zsidóra nézve tartja érvényesnek. A gajnak a zsidókkal szemben szerintök nincsenek jogai és a zsidóknak azokkal szemben nincsenek kötelességei. Mit mondanak erre az izraeliták? Azt felelik, nyissátok ki a bibliát, ott megtaláljátok e hazugság czáfolatát. Kívánható-e világosabb czáfolat, mint a következő bibliai vers: «A körötökben időző idegennel úgy bánjatok, mintha földitek volna; szeressétek, mint önmagátokat, mert ti is idegenek voltatok Egyiptom országában». Ezt a rendelést több helyen ismétli a biblia ünnepélyes kifejezésekkel. Az emberi testvériséget az ó-testamentom mindenütt hangoztatja, a világ teremtéséről és a világ végéről szóló részeiben egyaránt. Bátran mondhatjuk, hogy a zsidó vallás fő dogmái közé tartozik. A nemzeti kizárólagosság szelleme, a melynek a biblia némely lapján nyomára bukkanunk, azt nem rontja le. A zsidó politikai törvényeket meg kell különböztetni a zsidó vallási törvényektől. — A biblia csak hagyján; de a talmud? Simon ben Johai rabbi nem azt mondja-e:

dult, az pedig következőképen felelt: «Ne kövess el máson olyasmít, a mit nem szeretnél, ha más követne el rajtad; ez az egész törvény, a többi csak ennek kiegészítése és magyarázata».

«Öld meg a legjobb gajtis!» És több efféle is előfordul ottan. Csakugyan igaz, válaszolnak a zsidók, a talmudban vannak olyan nyilatkozatok, a melyeket a nemzetiségi fanatizmus sugall; de mielőtt ebből bármit is következtetni akartok, előbb tudnotok kell, mi az a talmud voltaképen. Van fogalmatok a misnáról és a gemóreról? Tudjátok-e, mi a különbség a balakha és a haggada között? A talmud nem szentírás. A talmud nem egyéb, mint különböző iskolák és korszakok, gyakran ellentétes, nézeteinek gyűjteménye. A misna korul, mely régi rabinusi végzések szemelvénye, gemóre név alatt mindennemű magyarázatoknak, megjegyzéseknek, fejtegetéseknek és vitatkozásoknak kapcsolat nélküli óriási tömege halmozódott föl. A ki a talmudot idézi, az előbb tanulja meg, hogy mily jelentőségű; ti nem tekinthetitek nagyobb becsűnek, mint mi zsidók.

Ebben a rabiknak igazuk van. Ha a talmudra hivatkozunk, tudnunk kell, hogy honnan származik és mi a célja. Mindenek előtt el kellene olvasnunk. Csakhogy az nem könnyű dolog. Az eredeti sok helyen homályos, vegyes nyelven van írva, részint héberül (a misna), részint különböző korszakbeli arameus nyelven (a gemóre). A fordítások pedig hiányosak. Francziára csak a jeruzsálemi talmud van lefordítva. Egyébiránt a misna a talmudokban azonos, csak a gemórenak vannak változatai.

Bennök midenről van szó, theológiáról, erkölcs-

tanról, politikáról, jogról, orvosi tudományról. Vannak bennök mesék, legendák, ráolvasások. Izrael legyőzött népének vallási és jogi hagyományait, ábrándjait és téves nézeteit irdatlan encyclopaedia módjára törekszik összefoglalni, a rabinusi akadémiák tárgyalási följegyzéseinek formájában. Gyakran nyilvánulnak bennök eltérő nézetek; természetes, hogy sok bennök az ellentmondás és gyermekes gondolatok mellett fönséges eszméket is találunk ott, a sok kavics között egy-egy igazgyöngyöt. Tegyük föl, hogy középkori scholastikusaink, kánonjogi íróink, a régi szentek életrajzai és XVI. meg XVII. századbeli casuistáink kritika nélkül, ki nem válogatva egy gyűjteménybe volnának összefoglalva. A theologiai íratok e halmazát, akár elfogadná az egyház, akár nem, jelenkori erkölcsi és jogi fogalmainkkal összeegyeztethetőnek tartanánk-e? A zsidók nem találnának-e ott olyas nézeteket, mint a minőket a talmudból idéznek? Például, hogy a fejedelmek nem kötelesek eretnekeknek adott szavukat beváltani. Ha e néhány százados munkákban ilyen nézetekre bukkanunk, csodálhatjuk-e, hogy a másfél évezredes talmudban a jelenkori erkölcsi nézetekkel ellenkező dolgokat találunk? Ne a misna és a gemóra tévedései és gyerekségei lepjenek meg bennünket, hanem inkább némely gondolatainknak finomsága és fönsége, párbeszédek éleselmjűsége, határozataik emberszeretete, jóságos volta. A talmud erkölcsi értékét csak úgy bírálhatjuk meg helye-

sen, ha a frankok vagy nyugoti gótok törvényeivel, vagy inkább Justinianus pandektáival mérjük össze. Akkor látjuk csak, hogy nem mindenben állnak magasabb fokon a keresztyének.

A talmud nem egy lapján kevés rokonszenvet tanúsít a gajok iránt; de kik azok a talmudtól elátkozott gajok? Antiochus görögjei, Titus és Hadrián római emberei és a Szasszanida királyok mágusai. A talmudnak akárhány kárhoztatott mondata nem egyéb, mint harci riadó a templom elpusztítói és Juda elnyomói ellen. Nem szabad elfelejtenünk, hogy a talmud a babyloniai fogságban készült, Juda elveszte és a zsidóság üldöztetése között. A hol Simon ben Johai fölkiált: «Old meg a legjobb gajt! Taposd le a legjobb kígyónak is a fejét!», ott Hadrián római katonáira gondol, a kik az ő szeme láttára követték el kegyetlenségeiket és meggyalázták a szent várost. Igaz, hogy a keresztyén vértanúk nem így gondolkoztak, de azok keresztyének voltak és szabad hinnünk, hogy a keresztyénség mégis különb. A keresztyén vértanú csak Istenére gondolt, a zsidó nemzetére és vallására egyaránt. A zsidóban nemcsak meggyalázott vallása szólalt meg, hanem elpusztított hazája is; a hívő talán mindig megbocsáthat, a hazafi nem.

Egyébiránt a talmudnak vannak olyan szakaszai, a hol magokat a zsidókat épen olyan kemény szavakkal ostorozzák, mint a gajt. Azokat szószerinti értelemben venni bizonyára nevetséges

volna. Szabad-e azon megbotránkoznunk, hogy a középkori zsidó, a kit a fejedelmek szolgaságban tartottak, a köznép pedig kifosztott, a talmudnak a pogány elnyomók ellen szórt átkait a keresztyénekre alkalmazta? Ha a zsidóknak a keresztyének iránti magatartását akarjuk bírálni, arról se feledkezzünk meg, hogy a keresztyének hogyan bántak velök.

Mondhatjuk-e, hogy mi mindig úgy bántunk a zsidókkal, mint felebarátunkkal? Ha a zsidó a gajt néha a tisztátalan állathoz hasonlította, a keresztyén talán adósa maradt a «kutya zsidóval»? Franciaországban XVI. Lajos koráig, ha a zsidó a városba ment, ugyanazt a vámot kellett üzetnie, a mit a marháért fizettek. Évszázadokon át keresztyéni testvériségünket az ellenére irányuló üldözések hányféle alakjában nyilvánítottuk! És még azt hittük, hogy istennek tetsző dolgot cselekszünk. A zsidó rabbikat sokszor vádolták azzal, hogy hitvallásuk ellenére a keresztyénnek tett esküt érvénytelennek hirdetik. Nem vetették-e a katolikusoknak szemére, hogy az eretnekek iránt ugyanúgy viselkednek? Ha, tudtommal, zsidóra nézve keresztyének nem is állították föl ezt az elvet, hány keresztyén van, a ki a zsidónak hazudni nem igen habozik! Még mai napság is Magyarországon, Lengyelországban, Oroszországban és Romániában, ha zsidónak az ügyét tárgyalja a törvényszék, a bíró gyakran kénytelen figyelmeztetni a keresztyén tanúkat, hogy köteles-

ségök igazat mondani, még ha a zsidóra nézve kedvező volna is a vallomásuk. Így volt a tiszai pörben is, 1883-ban.

Ne vádoljuk a rabinusokat, a lelkészeket és a pópákat; a keresztyének és a zsidók kölcsönös ellenszenve elmúlt évszázadok hagyománya. Nincs jogunk a zsidóktól testvériséget követelni, míg példát nem adunk nekik keresztyéni szeretettel.

A kik a talmúdban a zsidók gyűlölködésének nyomait keresik; ne feledjék, hogy a talmud a Krisztus előtti I. és a Krisztus utáni IV. vagy V. században, készült és hogy a kik összeállították, azt hitték, hogy a vallás által a nemzetiséget, a nemzetiség által pedig a vallást tartják fenn; a kettő elválaszthatatlannak tetszett. Ki hitte volna akkor, hogy az egyik annyira túlélheti a másikat? Azért akarta a talmud egyaránt a nemzetiségi szigorú elkülönülést és a legszélsőségesebb ritualismust. A vallási szertartások szoros kötelékeivel akarták összetartani a fölbomlott zsidó nemzet szétszórt csoportjait.

A zsidóság létét köszönheti azoknak a szertartásoknak és vallási szabályoknak, a melyek némelyike nekünk szinte gyerekesnek tetszik. Azon szertartások azonban nem kötik le a zsidóságot a világ végéig. A zsidóság lerázhatja kötelékeit, a melyek tagjait összetartják egymással, de elkülöníti a népektől, a melyek körében laknak. Le is rázza magáról, ha fejét fölemelheti megszokott környezetéből. Minthogy a zsidóságnak nincs egy-

háza, pápája és zsinata, a mely meghatározná, hogy mit kell megtartani a régi szokásokból és mit szabad megváltoztatni, a zsidó községek tényleg nagy szabadságot élveznek. A mit a vilnai vagy berdicsevi zsidó még kötelezőnek tart magára nézve, a londoni vagy párisi zsidó abból már sokat nem tart meg. Sőt már Oroszországban és Eomániában is szaporodik azoknak a zsidóknak a száma, a kik a hagyományok jármát lerázzák nyakukról. A misna talán már egy-két évszázad múlva a legtöbb zsidóra nézve csak régiség lesz, emlék elmúlt időkből. Többnyire csak a keresztények elzárkózása tartja még fönnt a zsidóság elzárkózását és a talmud uralmát. Azért, hogy tizenöt évszázadon át szinte változatlan volt az izraelita vallás, lánczait lerádván, mégis a legszabadabb vallássá lehet és fejlődésének mi sem állja útját.

A vallások is, mint a kőből, márványból épült régi templomok, az ellenségtől ostromoltatva, sokszor várakká alakultak át, a melyekért véres küzdelmek folytak. Ne csodálkozzunk hát, hogy imitt-amott vér- és sárnyomok látszanak rajtuk. Mely vallást ostromoltak annyian, mint a zsidót? És a jelenkor előtt mikor rakhatta volna el fegyvereit a zsidóság? Hiszen még mai nap sincs mindenütt biztonságban.

Érdekes volna a középkori folklórét áttanulmányozni abból a szempontból, hogy milyen szerep jutott benne a zsidónak. A zsidó egyénisége

mindig foglalkoztatta a nép képzeletét. A köznépnek a zsidó iránti ellenszenvé némi babonás félelemmel kapcsolatos. A talmud, melyet Szent-Lajos elégetett, a tömegre nézve bűbájos könyv; a furcsa héber betűk varázsjeleknek látszanak. Keleten, de nyugaton is a tudatlan nép hiszékenysége még fokozza a zsidógyűlöletet. A középkorban hány zsidót égettek el máglyán azért, mert egy szentelt ostyát későbbel átszúrva, Krisztust újra keresztre feszítették. Pedig ez már alapjában téves mesebeszéd. Egy zsidónak, a ki se Krisztusnak istenségét, se az ostyában való láthatatlan jelenlétét nem hitte, eszébe se juthatott az a szentségtörő gondolat, hogy az ostyát átszúrja és belőle vért ereszsen. Ilyesmi csak a keresztyének agyában szülemlik. Ilyféle mesebeszéd még most is el van terjedve Európa legnagyobb részében.

Föltűnő, hogy Oroszországban és keleten a zsidóüldözések többnyire húsvét táján kezdődnek. A jelenkori s középkori zsidóüldözések ez egyidejűsége talán nem annyira azzal van kapcsolatban, hogy a műveletlen tömeg az istenség bakóinak utódain akart boszút állni, mint inkább a zsidók húsvétjáról terjesztett gyilkolási legendával. Azt az ostoba vádat értem, a mely minden országban már annyi izraelitának életébe került a nélkül, hogy bármikor csak egynek a bűnös voltát is be lehetett volna bizonyítani.

Oroszországban, Romániában, Lengyel-, Cseh- és Magyarországon a köznép azt hiszi, hogy a

zsidó keresztyénnévvel készíti húsvéti laskáját. Sőt még mi is megértük azt a szégyenét Franciaországának, hogy az 1890-ki községi választások alkalmával ismeretlen egyének falragaszokon hirdették Parisban ezt a vádat. A magyar paraszt és az orosz muzsik nem tudják, hogy a régi keresztyéneket ugyanazon váddal illették a pogányok. A középkorban valahányszor egy fiúnak vagy lánykának a holttestére akadtak valamely folyó partján vagy árokban, a nép szava mindig a sakterkést emlegette, még akkor is, ha nyoma sem volt külső erőszaknak. Oly köztudomású dolog az, hogy néha orgyilkosok a közhitre számítva áldozataikat a gyanúnak és a nép boszújának félrevezetése végett a zsidó városrészek sikátoraiba hurczolták.

Az egész középkoron át hitték azt a mesét. A XIX. században is több volt olyan pör, mint az, amelyről 1883-ban Tisza-Eszlár lett világhírű. A tiszai-eszlárihoz hasonló vádak az utóbbi évtizedekben többször hangoztattak Syriában, Egyiptomban, Romániában és Oroszországban. 1880-ban Kutaiszban, a kaukázusi tartományban, 1881-ben Alexandriában, Egyiptomban, sőt nemrég, 1890-ben Damascusban, a mely már 1840-ben is egy hasonló esetről híresedett el. (Xánthen, Németországban 1892!) Több szomorú esetet említhetnék Oroszországból, Miklós és II. Sándor cár korából. Egyébiránt Oroszországban

két orosz hitfelekezet ellen is ugyanazon vádat intézik, talán éppen olyan alaptalanul.

A vád rendesen mendemondából támad. A kuitaiszi pörben 1880-ban a tanúk egyike így nyilatkozott: «Ugyan ki másnak, mint a zsidónak van arra szüksége, hogy egy lyánkát megöljön?» Egyaránt így gondolkozik a köznép a Kaukázusban és a magyar alföldön. Ebben a hitében meg nem ingathatja az antisémitát bármilyen bíróságnak ítélete; inkább elhiszi, hogy a keresztyén bírót megvesztegették a zsidó pénzzel. Azt semmibe sem veszik, hogy minden országban és minden nyelven megczáfolták már az igaztalan vádat. Kimutatta a vád alaptalanságát egy pápa is, még pedig a tudós és éleselméjű pápák egyike. (XIV. Kelemen, még mielőtt a pápai széket elfoglalta.) Sőt már a középkorban IX. Gergely és IV. Incze (1235. és 1247.) bullában kárhoztatták azt a rágalmat, úgy hogy három századdal utóbb a magdeburgi protestáns írók azt állították, hogy IV. Inczót is megvesztegették a zsidók.

Pedig minden vallás közül éppen a zsidót legkevésbé lehet a vér használatával vádolni. Hiszen a zsidónak a vallása tiltja, hogy vérrrel táplálkozzék, vagy olyan étellel, a mely vért tartalmaz; az olyan étel tréfi. E vád eredetét is inkább a középkori nép babonáságában kell keresnünk, a melyben nagy szerepet játszott a vér csodatevő ereje. Ha csakugyan előfordult, hogy a zsidó ember megölt keresztyén gyermeket, az

csak magán vérboszú, vendetta műve lehetett a szenvedett üldöztetésekért. Nem csodálkozhatnánk azon, ha őseinknek a zsidók iránti embertelensége, azokat a legbarbárabb boszúra ösztönözte volna. Azt még nem bizonyították be, hogy zsidó vallási boszúból megölt keresztyén gyermeket. Az azonban, sajnos, kétségtelen, hogy a keresztyének évszázadokon át elragadtak zsidó gyermekeket családi körükből és ha nem is ölték meg, de megkeresztelték, a mi a szülői szívnek nem csekélyebb fájdalmat okozott. Nem titokban tették, hanem világos nappal, a törvény és hatóságok tudtával; sőt némely országban, például Spanyolországban és Portugáliában, nem is egyenként, hanem ezrével és tízezzel ragadták el a gyermekeket.

A művelt keresztyénség még Magyarországon, Romániában és Oroszországban sem hiszi, hogy a zsidó sakternek a húsvéti laskához keresztyén vérre van szüksége. Kevésbé gyermekes vagy kevésbé otromba vádat emelnek ők a zsidóság ellen, azzal vádolják, hogy született ellensége «a keresztyén művelődésnek». Az Izrael elleni vádaknak egyik legnagyobbika ez, már csak homályosságánál fogva is.

Azt mondják, nem a talmud-zsidók, hanem a «haladó» zsidók a veszedelmesek, azok törekse-
nek lerombolni a keresztyén hitet, erkölcsöt és műveltséget. Nemhogy békén élveznék a jelenkor türelmét, arra van csak gondjuk, hogy Európát és a jelenkori társadalmat kivetkőztessék keresztyéni

mivoltából. Azok a keresztyének, a kik mint Stöcker a zsidóság ellen fordulnak, az állítják, hogy csak önvédelemből támadnak a zsidóságra. Szerintök a zsidók a kezdeményezői és apostolai vagy részesei annak a nagy «keresztyén-ellenes mozgalomnak», a mely a jelenkorban a keresztyéni hagyományok és intézmények ellen megindult. E szerint hát az antisémitaság az antiklerikalizmusnak a párja; a Kulturkampf egy írja formája, Kulturkampf a keresztyén kultúra titkos és nyílt ellenségei ellen.

Ilyen az antisémitaság egyik tényezője. Megismerjük rajta a kor és az ország, a melyben keletkezett. Nem véletlenség, hogy Bismarck Németországában támadt, mikor leghevesebben küzdött az új császárság a katolikus egyházzal. Mialatt a szabadelvű német sajtó, melyet részben zsidók vezettek, az egyházat ostromolta, az ostromlottak az ostromlók gyöngéjét keresve a zsinagóga felé tettek kirohanást, a hol a zsidó Laskertől vezetett csapatok tanyáztak. A következményekből kitűnt, hogy néha veszedelmes a zsidónak a vallási küzdelmet kezdeni vagy abba beleelegyedni.

Azoknak, a kik az egyházat idegen testületnek, idegen vezér szolgájának jelentették ki, azt felelték, hogy a zsidók egy hontalan és hazafiatlan idegen fajnak betolakodó tagjai. 1879-ben, mikor a Kulturkampf tetőpontját érte el, egyszer a zsidók kezében levő lapok egyike azt mondta: «Neki Rómának!» Erre a harci riadóra az «ultrámon-

tán centrum» lapja, a *Germania* azt kiáltotta vissza: «Neki az új Jeruzsálemnek!» És így folytatta: «Végre megnyílt a német nép szeme és látja, hogy a zsidó szellem és a zsidó pénz uralma elleni küzdelem az igazi Kulturkampf, a valódi «küzdelem a művelődésért». Minden politikai mozgalomban a zsidóké a legradikálisabb, a legforradalmibb szerep, ők viszik végletekig a küzdelmet minden ellen, a mi törvényes, hagyományos és keresztyéni még megmaradt a népek nemzeti létében*).

Azonban nemcsak a katolikusok hangoztatták ezt a rettenetes vádat, a kik Bismarckkal és naiv szövetségeseivel, a nemzeti-szabadelvű pártiakkal, voltak kénytelenek szembeszállni. A protestáns németiség visszhangot adott a katolikus németiség kiáltására. A porosz pietisták, a kik attól tartottak, hogy a római egyház ellen intézett csapások a püspöki süvegeken túl a keresztet és az evangéliumot is érinteni fogják, az új kereszties hadjáratnak talán legbuzgóbb hirdetőivó lettek. A *Kreuzzeitung* még a *Germanián* is túltett. De Németországon kívül is fölkapták a vádat és a muszka Akszakov *Ruszin*, a *Gazette de la croix*, a *Germania* és a *Civiltá Cattolica* világgá kürtölték. Mindnyájuk szemében, a szlávokéban, a románokéban, germánokéban, magyarokéban, a zsidó, a gyűlöletes élősdí, halált okozó microba,

* *Germania*, 1879 szept. 10.

fertőző bacillus volt, a ki megmérgezte a jelenkori államok és társadalmak életereit.

Mennyire becsüljük ennek a vádnak a valódi súlyát? Kell-e azon hosszan vitatkoznunk, hogy alapos-e vagy alaptalan? Igazolja-e a történelem, és — a mi a tényekben a legnyomósabb — a számok és az események kelte? Nem aránytalan túlbecsülése-e ez Izrael népének? Nem túlozzuk-e a zsidóság hatalmát, ha azt hisszük, hogy századunk szellemének ők a sugalmazói? Voltaire és Diderot bizony elcsodálkoznának, ha megtudnák, hogy ők a zsidóság megbízottjai voltak és a zsidó szellemnek egyengették az utat. Akadtak «sémiták»), a kik készpénznek vették a vádat, büszkék rája és azt hiszik, hogy azon a jogcímen becsülést szabad követelniök a többi népektől. Azt hiszik, kimutathatják, hogy a Judengassekban, a zsidó városnegyedekben elszigetelt nyomorult apáik voltak a nagy forradalom előkészítői és az emberi szellem fölszabadulásának titkos eszközei. Annak a népnek, melynek páratlan érdeme, hogy vallást adott a világnak, még azt a dicsőséget is követelik, hogy nekik köszönjük a rationalismust; el akarják velünk hitetni, hogy a mit félkézzel épített, a másikkal lerombolta. Elhitetni, hogy a kik annyi évszázadon át hallani sem akartak másról, mint szent könyvükről és az élő Isten rendeleteiről, hogy ők tanították meg a világot a kételkedésre, hogy ők voltak a mesterei azoknak, a kik a szent könyvek hatalmát megtörték és

tagadták, hogy Isten valaha szólt az emberhez.

Ha itt-ott a középkorban szereztek is a rabik némi érdemeket a zsenge tudományok továbbfejlesztésében, a jelenkor föllendülésében Izrael érdemei számba nem vehetők. Azzal joga van dicsekednie a zsidóságnak, hogy más nemzetek istenei előtt meg nem hajoltak, «sem Krisztus, sem Jupiter, sem Baal előtt». Már pusztá létével is húsz évszázadon át protestált az ó-kori és a keresztyén társadalom ellen, mint a szent könyvnek hagyományos öre és a próféták önkénytelen tanúja. A zsidó volt az igazi protestáns, haj hatatlanul ragaszkodott a dogmához és a hagyományokhoz. Tiltakozását azonban, akár nyilvánvaló, akár lappangó, akár félénk, akár merész volt, elhallgattatta a máglyák lángja, a mely tudósait szent könyveikkel együtt megemésztette. De ha meghallották volna is, de ha még oly erős és még oly szabad lett volna is, a zsidó szava nem támasztotta volna a mi forradalmainkat, mert a zsidóság tiltakozása a hagyományokra támaszkodott, a forradalom pedig, a mely a föld képét megváltoztatta, nem hagyományok nevében támadt.

Ha végigtekintünk azon férfiak során, a kik a legutóbbi három században az egyház és a paloták oszlopait megrendítették, hány zsidót látunk közöttük? Ha végigtekintünk azon tudományok során, a melyek atyáinknak a szellem fölszaba-

dítására való eszközöket szolgáltatatták, hányat látunk közöttük, a melyre rámondhatnék, hogy zsidó tudomány vagy, hogy kiváltkép zsidók mű-velik vagy legalább ék alapították? Talán a történelem? Talán a philosophia? Vagy a jelenkori physika és chemia? Vajon a physiologia-e vagy talán a sociologia?

Az európai társadalmak átalakulása a mi civilisatióink fejlesztő képességeinek önkéntes műve; benső fejlődés az, természetes és szerves fejlődés. A külső tényezők csak gyorsították a fejlődést és azon külső tényezők közül a zsidóság talán nem volt a leghatalmasabb. Mindaz, a mi a jelenkort szülte, a renaissance, a reformatio, a forradalom távol van a zsidótól, a zsidó szellemtől. Az elemzés, a kutatás, a tudomány szelleméből fakadtak azok, abból pedig nem Júdea, hanem Görögország adta nekünk az első leczkókat, még ha elismerjük is, hogy valamikor a zsidók és az arabok közvetítették. A mi régi keresztyén műveltségünket, ezt a vegyes eredetű összetett műveltséget, egészen másféle savak ették. Nevezetes, hogy a zsidóság tevékenysége, a mely a középkorban még jelentékeny volt, azon mértékben csökkent, a milyen mértékben a világ fejlődése gyorsait. A renaissance és a reformatio hajnali szürkületében még föl-föltűnik itt-ott a zsidó vézna alakja, de mire kitört e nagy forradalom, a zsidó már szinte egészen eltűnt a történelem színpalái mögött.

Hol volt a zsidó a XVIII. századbeli Parisban? — XVI. Lajos idejében alig néhány százan voltak déli Elsassban, azok is a külvárosokban húzódtak meg. És mégis jó orruk volt az antisémítáknak, jól szimatoltak; a francia XVIII. században észrevehető olyasvalaminek a szaga, a mit ők «zsidó szellemnek» neveznek. Talán tudunkon kívül valamely talmud-thora növendékei voltak d'Alambert, Diderot és az encyclopaedisták? A hasonlatosság meglepő. Stöckernek és Treitschkenek a zsidóság ellen «a sémita irodalom» miatt emelt vádjait épen úgy lehetne intézni — vagy mit is beszélek? — épen úgy intézték a monarchikus, a királyság bukása előtti Franciaország-
nak irodalma, tudománya, philosophiája ellen, íme a bizonyíték: «A XVIII. századunk, monda nemrég egyik fiatal kritikusunk,* «se keresztyén, se francia nem volt. A keresztyéni eszmének erőszakos kiirtása, a haza eszméjének fokozatos csökkenése, ez a két vonás jellemzi a kort, amely 1700-tól 1790-ig tartott». «Hazafiatlan és hitetlen volt az a kor» stb. Mintha csak egy protestáns, katolikus vagy ó-hitű antisémítát hallanánk a zsidó szellem ellen beszélni.

A hasonlatosság nem véletlen. A tagadásnak, az ellenzésnek vagy kétkedésnek szelleme, a melylyel a zsidót vádoljuk, talán igazán egészen áthatja a zsidóságot, talán e szellemet terjeszti a

* Faguet Em.: *Dix-huitième siècle*, előszó. 1890.

a zsidóság, de másnak a sugallatára. Tőlünk, a mi katolikus és protestáns nevelésű «ária»-vérbeli apáinktól tanulta. Nem maga gyújtotta, hanem keresztyén kezekből vette a fáklyát, a melylyel a vád szerint bejárja az egész keresztyéniséget.

A mi XVIII. századunkban, a nagy francia forradalomban nincsen része a zsidóságnak. A zsidónak joga van a forradalomért lelkesedni, a melynek fölszabadulását köszönheti; de téved, ha azt hiszi, hogy ő mutatta meg a világnak a szabadság és egyenlőség útját, ha rabijai számára követeli azt a dicsőséget, hogy az ő tanítványaik voltak a philosophok és hogy ők sugalmazták az emberi jogokat. Összetévesztik az új-kori és az ó-kori zsidóságot, a zsinagógát és Salamon templomát, a rabikat és prófétákat, a gheztót és Sión hegyét.

Az igaz, hogy a zsidóságnak vagy inkább a hóberségnek vannak érdemei azon eszmék fölvirágoztatása körül, a mely eszmék utóbb a zsidóságot évezredes szolgaságából kiszabadították. Valamint Görögország és Róma, a kopár Judaea is hintett el magvakat a világba, sőt talán többet, mint amazok együtt, olyan magvakat, a melyekből a jelenkori társadalom virágja fakadt. Ha ezt felejtani kezdjük, a zsidóságnak joga van bennünket rája emlékeztetni. A mi társadalmunk alapzatában vannak palestinai kövek is. A nagy forradalom nem egy tekintetben nem volt egyéb.

mint az Izraeltől világra hozott eszménynek megtestesülése.

Azonban a mi része van a zsidóságnak az új társadalom megalakulásában, az nem a múlt századbeli vagy a középkori hanyatló zsidóság érdeme, hanem a régi héber könyveké, a melyeket örökségül kaptak a keresztyén népek. Ha maga a reformatió és általa az angol és amerikai szabadság a zsidóságtól származik, az nem a zsidónak, hanem a bibliának az érdeme, nem a tizenkét törzs élő maradványaié, hanem azé az öreg könyvé, a melyet esténként főnhangon olvasnak föl a családi körben. Nem a zsidóságnak köszönhetjük a keresztyén gondolkozásának föl-szabadítását, hanem ellenkezőleg mi szabadítottuk föl a zsidóságot, mi oldottuk föl vallási formalismusának azon kuszált kötelékeit, a melyek szabad mozgását megakadályozták.

Keleten és nyugaton egyaránt kívülről hatoltak be az új eszmék, kívülről jutott be «a világosság» a ghetto homályos sikátoraiba. A ki nem ismeri a jelenkori zsidóság nagy tömegeit, a hol ezrével néptörzsszé tömörülve zsidó módra élnek, az nem ismeri az igazi zsidót. Csak Csehországban, Galiciában, Litvániában, Kis-Oroszországban és Moldvában maradt zsidó a zsidó. No nézzétek ezeket a közép- és kelet-európai igazi zsidókat. Hiszitek, hogy ezek a lengyel, orosz vagy román zsidók újítók lehetnek? Nézzétek csak meg jól. Ezek Vagy ilyenek zökkenthetik a világot új kerékvá-

gásba? Ezekről félthetik a keresztyén műveltséget? Ezekről a szerencsétlenektől?

A zsidó, a kiről azt állítják, hogy a hagyományok természetes ellensége, egyébire sem gondol, mint a hagyományok megőrzésére. A hol a zsidó igazán zsidó maradt, ott a kormány és a keresztyén társadalom ne tartson tőle. A hol a társadalom «elzsidósodásáról» panaszkodnak, éppen azokban az országokban legkevésbé zsidók a zsidók. A zsidó már ki van vetköztetve zsidó mivoltából ott, a hol a vallásra vagy a politikára oldó hatása lehet. És éppen a keresztyénnel való érintkezés következtében tért el hitétől és hagyományaitól. A jelenkori művelt izraelita, a kiről azt állítják, hogy a keresztyén műveltségre romboló hatása van, éppen a mi műveltségünknek szüleménye. Az a vírus, az a méreganyag, a mely a zsidóságból áramlik társadalmunkba, nem a zsidóságban keletkezett; a ragályt csak az által terjeszti, hogy maga is fertőzve van.

Mikor 1881-ben a dél-oroszországi zsidózavargások idején egy zsidó küldöttség III. Sándor czár volt nevelőjének és utóbb fő vallási tanácsosának, Pobjedonoszczevnek pártfogását kérte, a hatalmas ember sajnálatát nyilvánította azon, hogy a tanuit zsidók tudományukat «a társadalom alapjának megrendítésére és kárhozatos tanok terjesztésére» használják. Pedig rossz helyre intézte akkor szemrehányásait. A kétszeres és háromszoros censura által támogatott császári határvámhivatalok

nem bírták megakadályozni a nyugoti tagadás szellemének becsempészését; ezeket a tiltott árukát bizony nem a zsidó csempészek vitték be a szent Oroszországba. Ha szabad lett volna a hatalmas Pobedonoszcsevnek válaszolni, méltán mondhatták volna a hosszú szakállú öreg zsidók, hogy épen ellenkezőleg a császári gymnasiumok és a keresztyénnel való érintkezések alakították át fiaik és lányaik szellemét.

Itt is, mint az új-korban és a közép-korban mindenütt, a zsidó legfőbb közvetítő szerepet visz. A szellemi termékek, a melyeket nekünk kínál és elad, rendesen nem az ő saját gyártmányai. Sokszor hajtogatják, hogy a zsidó nem termel, csak közvetít. Itt talán leginkább van helyén azt mondanunk. De úgy hiszem, még ebben is túlozzák a zsidóság hatását. Csak a zsidóság régi kereskedői szelleme nyilvánul ebben is; nem kínál más szellemi termékeket, mint olyanokat, a melyekből nagy a kereslet.

A zsidó és a keresztyén szellemről, a bibliáról és az evangéliumról ágy beszélnek gyakran, mintha közös sajátságaik nem is volnának. Pedig több közöttük a hasonlatosság, mint a különbség.

Ne mondjuk, hogy a keresztyén társadalmak «elzsidósodnak». A mit jelenkori társadalom «elzsidósodásának» neveznek, azt a keresztyének és zsidók egyaránt inkább elpogányosodásnak nevezhetnék. Az «áriák és a sémiták», a keresztyén mivoltukból kiforgatott keresztyének és a zsidó-

ságukból kivetkőzött zsidók öntudatlanul bizonyos pogány lelki állapotba jutnak. íme itt az igazság: Sém és Jáfet egy széltől hajtatva egy lejtőn csúsznak lefelé szépen egymás mellett. A nehézkes nyugoti népek, melyeket az evangélium nagy ügygyel-bajjal kiragadott az anyag és az erő tiszteletéből, maholnap visszahanyatlának a régi naturalismusba; azt pedig ezúttal nem borítja a mythus aranyos költői fátyola. Maga Izrael is, melynek az élő Isten tudatát kellene őriznie, mint vén korában Salamon, elfelejti az örökkévalóval kötött szövetségét és mint hajdan, mikor a próféták olyan nehezen tudták elvonni a bálványok oltáraitól, újra idegen bálványoknak áldozik. A természet imádása, az Isten helyére emelt ember imádása, ez a mi nyugati műveltségünk új vallása. Ez a hamis vallás pedig, a mely az isteninek helyére az emberit állítja, talán még inkább ellenkezik a bibliával, mint az evangéliummal, inkább a Sinai hegygyei, mint a Kálváriával. Akár egyenként, akár együttesen dicsőítik a teremtményeket, azzal a zsidóságot tagadjuk meg. «Én vagyok az örökkévaló, a te Istened — mondta Jehova ne legyenek előttem más isteneid».

II.

A NEMZETISÉGI VÁD. — A ZSIDÓ FAJ ÉS NÉP- TÖRZSI SZELLEME.

Talán elismerik az antisémíták, hogy a zsidó nem egyedüli, sőt talán nem is főtényezője annak, hogy a jelenkori társadalom kivetkőzik keresztyéni mivoltából. Azt hiszik azonban, hogy a társadalom elzsidósodását és az európai népek romlását nem annyira a zsidó vallás, mint inkább a zsidó faj okozza; nem annyira a zsidó, mint a sémita. — A vallási vád mögött tehát egy másik, a nemzeti vád támad, a mely talán még súlyosabb, mert általánosabb, mert többeket érint. Az antisémíták szerint a zsidóság nemcsak keresztyén társadalmunknak hagyományos alapját és vallását támadja meg, hanem nemzetiségünket is. Azt pedig a jelenkori népek a legnagyobb bűnnek tartják; mindent megbocsátanak, csak azt nem, ha valaki a nemzetiség ellen vét.

A zsidó mögött fölfedezték a sémitát; jaj Áb-

rahám ivadékának! Azt mondják, a zsidó idegen faj, semmi közünk hozzá. A faji ellenszenv támadt föl ellenök. A XIX. századot a történelem, a nemzetiség századának fogja nevezni. Mert ebben a században semmi sem volt oly hatalmas, mint a nemzeti érzés, a mely hirtelen váltotta föl a XVIII. század cosmopolitismusát. Ez a hatalom, ez az erő csodákat művelt, a melyeknek a történelemben alig van mása; általa föltámadtak a halottak és elindultak a bénák. Jaj annak, a ki ellen ez a rettenetes erő fordul; tapasztalták a zsidók több országban. A diadalok vagy szenvedések által fölkeltett nemzeti indulat, mikor tetőpontját érte el, azok ellen fordult, a kik más származásúak voltak, más hazából jöttek, néhol csak a legújabb időben. így fordult Németországon is a germán nemzeti érzület a «sémiták*) ellen.

Ne csodálkozzunk azon, hogy az antisémitaság a Hohenzollernek új császárságában tűnt föl. Hiszen a németországi zsidók már 1815 után is a német győzelmek áldozataivá lettek. A zsidók a francia uralom alatt szabadokká lettek. A vad-németek, miután Napóleont lerázták a nyakukról, dühösek voltak, hogy a zsidók is olyan németek akarnak lenni, mint a többi. És a Rajnától a Visztuláig viszhangzott a birodalom a hep! hep! kiáltástól. Hatvan évvel utóbb pedig Sedannak a zsidókra nézve ugyanolyan következményei voltak, mint Waterloonak. A francziák bukását hir-

dető tárogatók újra a zsidóheczczekre adtak jelt. Az természetes volt. Mint a századelején a német függetlenségi harc, úgy a század végén a német császárság föllállítása a vad-németség keletkezését vonta maga után.

Az új császárságban az első években a jelszavak köze tartozott, hogy Németország a németeké. Azt hitték, hogy a visszanyert hazának földéről ki kell szaggatni minden idegen csemetét. Az új tudományos elméleteket alkalmazták Izrael fiaira és a «sémita» névvel jelezték, hogy nemcsak nem németek, hanem még csak áriák sem, hogy ők az arabok testvérei és a karthágóiak rokonai, tehát nincs számukra hely a Hohenzollern sas gót szárnyai alatt. A germánok között a sémiták a német géniust fenyegetik és veszedelembé döntik a deutsche Kulturt, a jelenkori műveltség szülőanyját és dajkáját.

És Bismarck herczeg Németországának riadója visszhangot keltett köröskörüi; a szomszédoknál nem volt kevésbé hatalmas és kevésbé féltékeny a nemzeti érzület. Az egész különbség csak annyi volt, hogy Buda-Pesten a magyar, Moszkvában a szláv nemzeti érzület lépett a németnek helyére.

A nemzeti vád nem olyan új, mint a milyennek látszik. A középkori Spanyolországban nyilván alaposabb ok volt a sémitáktól a nemzetiséget féltetni. Mikor a zsidók és a mohammedánok ellen fordultak, öntudatlanul a «sémitákat», az

«afrikaiakat» akarták eltávolítani. Még régibb példák is vannak. Már az ó-kori nagy városok zavargásaiban is az antisémita érzelmek támadtak a zsidók ellen. A görög és római köznép Kómában, Antiochiában és Alexandriában bennük az idegent látta, ha talán nem is az idegen fajt, hát bizonyára az idegen szokásokat, az idegen műveltséget, valamint isteneinek ellenségét. Még a classicus írók is. Ebben Treitschke úrnak nagy emberek voltak a megelőzői. Már Juvenalis vagy Tacitus, mikor a szombatot és a körülmetélést megütköztek, az «elzsidósodástól» féltették az ó-kori társadalmat.* A zsidó húsvét és a púrím ünnep is voltaképpen a legrégebb e nemű mozgalmak emlékünnepei.

Huszonöt évszázada már, hogy Eszter szépsége megmentette Izrael népét és némileg még most is igaz az, a mit Haman a zsidókról mondott királyának. A zsidók — szinte páratlan jelenség az a világtörténetben — már tizenöt évszázad óta hontalanok és mint nemzet, még most sem tűntek el. Törvényök nemcsak vallási, hanem egyszersmind nemzeti is. Sohasem felejtették el Jeruzsálemet, a mely lelköknek és reményeiknek hazája maradt. Júda szótszört népének mindig Sión volt a mystikus fővárosa, annak föltámadásáért könyörögtek Jehovához; és miután azt re-

* Juvenalis XIV. satira 100 és köv. versek. — Tacitus *Historiae* V. 5.

mélték, hogy még egyszer visszatérhetnek hazájukba, úton levő zarándokoknak tekintették magokat az idegen népek között.

De lehet-e a múlttól mindig a jövőre következtetni? Nem czáfolta-e meg már több országban a zsidóság múltját jelene? Vajon igaz-e az, hogy a míg a zsidóságnak megvan a maga külön valása, hogy addig külön népet is kell képeznie? A ki a nemzetiséget a származás és a vallás közöségétől el nem tudja választani, annak igaz. Tehát csakugyan csak egy vallásúak és azonos származásúak lehetnek egy nemzet tagjai? Nekünk XIX. századbeli francziáknak ez a kérdés szinte más korból, letűnt világból valónak tetszik. De magunkból más népekre következtetni, igazságtalanság volna. Ha nekünk elavultnak látszik is a kérdés, vele foglalkoznunk kell.

Mi egy nemzet? Alig van valami nehezebben meghatározható. Nekünk francziáknak a nemzetiség azonos a nemzeti tudattal. A nemzet minde nekfölött a történelem terméke; a közös érdekek, hagyományok és érzelmek hozzák létre és tartják fenn. A nemzetiségnek rendesen több tényezője van és nem egy országban, például Spanyolországban és Oroszországban, a vallás is a tényezői közé tartozik. Ez egyik oka annak, hogy az orosz és a spanyol, olyan nehezen szánja rá magát arra, hogy a zsidót honfitársának tekintse. Keleten meg épen alig ismerik a nemzetiség fogalmát vagy inkább a vallás fogalmával azonosítják.

Keleten az igaz hívőnek nincs más hazája, mint az Iszlám. A Török-birodalom népei között, még a mohammedán valláson levők között is, már itt-ott fölszínre kerül a nemzetiségi érzés, de mikor lesz még abból nemzeti tudat! A hol a keresztyének is, a mohammedánnak is nemzetiség és valóság azonos fogalmak, ott a zsidóság beolvadásáról szó sem lehet.

Ott keleten más példái is vannak, hogy föloszlott népeknek maradványait a vallás tartja fenn. Az egyiptomi koptok, a libanoni drúzok és maroniták, az indiai parszik, sőt az örmények és az ázsiai görögök is a hanyatlás különböző fokozatait föltüntető példái annak, hogy a népek és törzsek hogyan élhetik túl politikai bukásukat. A zsidók csak abban különböznek tőlök, hogy őket a történelem zivatarai már régebben elszakították hazájoktól és messzebbre sodorták szót a világba. Azért nekik sokkal bajosabb is volna valaha még újra egy nemzeté tömörülni. A hol a zsidóság még most is külön nemzetiség, ott csak keleti hagyományokat követ.

A vallásnak és nemzetiségnek azonosítása nem volt mindig csupán keletnek sajátja. Tudjuk, hogy nyugaton is volt olyan kor, melyben az angol ember nem lehetett pápista, a francia meg nem lehetett protestáns. Ha akarta volna is, lehetett volna-e akkor a zsidó angol vagy francia? Még most is úgy van Európa némely országában, — legalább egyben, épen a legnagyobbik-

bikában. Ebben Oroszország Ázsiához tartozik, nem hiába jutott szoros kapcsolatba göröggel és tatárral.

Nekünk nyugot-európaiaknak és amerikaiaknak már elavult ez a keleti nézet. De azt hiszem, azon is túl vagyunk már, hogy a nemzetiséget a fajjal téveszszük össze. A kik azt hiszik, hogy a nemzetnek a fajközösség az alapja, azok szerint a zsidóság mint külön faj nem lehet más nemzetnek tagja. Igazán így volna? A német, a ki a nemzetiséget a faji egységre alapítja, nyilván szintolyan túlhaladott állásponton van, mint az orosz, a ki a vallási egységet tartja az alapnak. Az is elavult nézet, az is keleti észjárás. Még keleten is, a hol a vallási szertartásokból vastag falakat emeltek a népek közé, még a leginkább elzárkózott népcsoportoknál is, például akár a zsidóknál, ha kissé behatóbban vizsgáljuk a múltat, arra az eredményre jutunk, hogy bizony korántsem olyan tisztavérűek, mint első tekintetre hinnők. Hiába csukták be a régi Levante községeiben a nemzetiségi kapukat, a vallásnak mindig volt hozzájuk kulcsa: a kitérítés.

Hát Európa és Amerika jelenkori népei közül melyik az, a melynek nemzetisége a faji egységen alapul? Talán az angol, a britteknek, szászoknak, dánoknak és francia normannoknak e vegyüléke? Talán a francia, a melyben a kimrek, galusok, ibérek, germánok és latinok vegyültek össze? Talán a német, melynek teuton ősei any-

nyira összeelegyedtek a keltákkal és a szlávokkal, hogy Németország némely vidékén csak a kisebbségnek maradt meg a régi germánok kék szeme és szőke haja? Talán az orosz, a skytháknak, szármátoknak, szlávoknak, tatároknak és finnugor törzseknek még mai napig sem teljesen összeforrt tömege? Talán az Egyesült-Államok népe, melynek ereiben nemcsak a fehérbőrűek legnagyobb vérvegyüléke folyik, hanem még a négereké és az indiánusoké is? A mai nemzetek között nincsen tisztavérű. Francziák, oroszok, németek, angolok, olaszok, spanyolok, magyarok, görögök, románok, bolgárok — mindnyájan fól-vórűek vagyunk.

Erre talán azt felelik, hogy a kelták, germánok, románok, szlávok különben is rokonok, valamenynyien az árja népcsaládhoz tartoznak, a zsidók pedig sémiták. Ennek az ellenvetésnek több súlya volna, ha az anthropologusok már rá nem jöttek volna, hogy a mostani árja népek alsóbbrendű népekkel keveredtek, hogy az újabb népek felszíni rétege alatt egy régibb európai fajta nyomai mutatkoznak. De ha ezeket a történelem előtti nyomokat számba sem vesszük, hanem csak a történeti időt tekintjük, akkor is az árja népeken kívül a mostani európai népek ősei elemei között legalább is két olyan elemet látunk, a mely nem árja: a spanyolországi, dél-francia-országi és olaszországi iberekét vagy ligurokat és magyarországi, finnországi és oroszországi altai

népeket. Ha az észteket vagy a volgamelléki csere-
miszeket összehasonlítjuk a zsidókkal, könnyen
belátjuk, hogy a sémiták közelebbi rokonaink,
mint amazok. Ha pedig az ibérek, magyarok és
finnek hozzászokhattak a mi «árja» műveltsé-
günkhöz, miért ne szokhatnának hozzá a sémiták,
a zsidók?

A néprajzi kérdések még a szakembereknek is
bonyolultak, hát meg azoknak, a kik nem foglal-
koznak velők behatóbban. «Sémita fajt» emleget-
tünk, pedig talán soha sem volt olyan faj. A sé-
mita elnevezés csak nyelvészeti műszó. Sémiták-
nak nevezzük a zsidókat, mert a régi héberek
sémita nyelven beszéltek. Az pedig nyilvánvaló,
hogy a nyelv nem lehet a származás bizonyítéka.
Az angolul beszélő irlandiak nem lettek angol-
szászokká, és a nyugot-indiai, csakis francziául
beszélő négerek nem tekinthetők «árják »-nak.
Talán az európai sémiták helyzete az éjszakame-
rikai khinaiakéhoz vagy négerekéhes hasonlít-
ható?

Akármit mondanak, a sémiták az árják rokonai,
testvérei. A sémiták is a nagy fehér, kaukázusi,
földközi-tengeri fajtához tartoznak, a mely az
egész világ fölötti uralomra törekszik. De ha el-
ismerjük, hogy néprajzi szempontból meg lehet
különböztetni árjakat és sémitákat, akkor is köze-
lebbi rokonok ők, mint az árják az altai népek-
kel; közelebbi rokonunk sok zsidó, mint a büszke
magyar vagy gőgös muszka. Ha pedig lelki saját-

ságait nézzük, nem áll-e közelebb hozzánk a zsidó, mint az indiai brahmin, a ki árja vérenek tisztaságával dicsekszik?

Már túl vagyunk azon az állásponton, a melyen azt hitték a történetírók, hogy az emberiség küzdelmeit már eléggé megértetik akár a származás • béli különbségek, akár a lakhely természetén alapuló különbségek magokban véve. Nem hiszszük, hogy Hannibálnak és Scipiónak Abderrahmannak és Martel Károlynak, Saladinnak és Oroszlánszívű Rikhárdnak sémita-árja küzdelmeit folytatják a kis-orosz muzsikok és a bécsi külvárosi munkások, mikor a zsidók boltjait kirabolják. Az árják és sémiták hagyományos küzdelme mesebeszéd, a melyet se a héber könyvek nem igazolnak, se az izraeliták története. Az assyrokot és khaldeaiakat, a kik Izraelt és Júdat tönkretették, sémieknak tartjuk, a zsidók fölszabadító - ját pedig, Cyrust, árjának tekintjük.

Már túl vagyunk azon, hogy a sémitákat és árjakat teljesen különbözőknek higyük. Minél behatóbban tanulmányozzuk a keleti népeket, annál inkább meggyőződünk arról, hogy a kényelmes és egyszerű megkülönböztetések indokolatlanok. A sémi népek sem voltak kezdettől fogva egyistenimádók, nekik is megvoltak a természeti jelenségekből személyesített isteneik, sőt az árja népek isteneinek egyike-másika éppen sémi származású. Az a nép, melynél az egyisten-imádás kifejlődött, a héber nép, e tekintetben egészen elszige-

telt helyzetben volt a többi sémi népek között; még inkább kivált közülök, mint a görög az árja népek közül. Bizony vallási tekintetben nem volt semmi lényeges különbség az áriják és sémiták között, és észjárásuk sem volt ellentétes. Mi marad hát abból a tétovázó örvényből, a melyet nemrég ástak Sém és Jafet világa között? Alig egy árok; azt is mindinkább betölti a jelenkori tudomány.

Ha már sémitákról beszélünk, ne felejtjük, hogy egyes semita népek között majd épen olyan nagy különbség van, mint a sémiták és az áriják között. Ha fölteszszük is, hogy a palastinai héberek tiszta sémiták voltak, szabad-e a mostani zsidóságot s régi Izrael fiaival vagy a két-három-ezer év előtti síriai sémitákkal azonosítanunk? Akkor még inkább azonosíthatjuk a mostani francziákat a Caesar *Commentárijai*hun vázolt gallusokkal vagy a mostani németeket és oroszokat Tacitus *Germán* zajának és Nestor *Krónikájának* népeivel.

Talán legkevésbé változik a népfajok jelleme; például a harmadik köztársaság francziájában megtalálhatjuk még Vercingetorix gallusának némely vonásait. Hát ha szellemében és értelmében nem, talán a jellemében és vérmérsékletében találhatjuk meg azt, a mi a sémitát tőlünk lényegesen megkülönbözteti? Talán inkább; majd meglátjuk hogyan és miért, legalább a zsidóknál. Ez az, a miben az ethnologusok néha szabadjára eresztik

a képzeletüket; a sémitát feketébe feketének festik, az árját ellenben nagylelkűnek, nyíltnak, lovagiasnak, önzetlennek és finomnak, szóval nemesnek és tiszta erkölcsűnek. Talán még sem járja, hogy a húszféle népet is magokban foglaló régi fajokat egyfelől csupa feketének, másfelől csupa tündöklőnek fessük. Talán árnyalatokat is kellene a két képbe tenni. A rómaiak sok mindenben cseppet sem voltak jobbak a karthágóiaknál; a sémitákról festett kép pedig sokszor épen úgy ráillene az árja-eredetű új-göröggre, örményre és parszira, mint a sémitákhoz számított zsidókra. Ha talán igaz is, a mit Eenan mond, hogy a sémiták általában keményszívűek, szűkkeblűek és önzők, a magyarázatot nem a fajukban kell keresnünk, hanem abban a nevelésben, a melyben a történeti események részesítették őket.

Mikor a sémiták keményszívűségét, szűkkeblűségét és haszonlesését emlegetjük, gyakran elfelejtjük, a mit nem szabadna, hogy a föld kerekiségén a legszelídebb, a leggyöngédebb és legkedvesebb, az evangélium sémitáktól származik. Szíriának e sziklás talaján termett az a mezei liliom, mely tizenkilencz évszázad múltán még most is betölti illatával a világot. Minden emberi nyelveknek legszebb szavát, az emberszeretet szavát Sém fiainak ajka hirdette először. Íme mint a bibliájában, úgy fájában és őseiben is Izraelhez csak Krisztuson át férhetünk hozzá. Furcsa, hogy a keresztyéneket kell arra emlékeztetnünk, hogy zsidó vállak hoz-

ták nekünk a keresztet, hogy zsidó vér folyt értünk a kálvárián, hogy Mária, Jézus anyja, hogy János és a többi apostol nem volt árja törzs sarjadéka. Maga a keresztyénség csak úgy sémi termék, mint a zsidóság.

Sokat hánytorgatják a sémiták diadalát. Sohasem diadalmaskodtak úgy a világon a sémiták, mint a tarsusi Pál hódítása által, e keresztyén Hannibálé vagy Nagy Sándoré által. A hol Hamilcar nagy fia hajótörést szenvedett, ott a ciliciai kis zsidó diadalmaskodott és Izrael prófétáinak büszke jóslatait megvalósítva, Dávid fiainak alávetette a görög vagy római árja világot. A Caesarok szobrait, a legdicsőbb imperatorokét, Trajanusót és Marcus Aureliusét ledöntötték, hogy talapzatukra Péterét és Pálét, a nazarethi Jézus küldötteiét, állíthassák.

Ez volt az igazi sémita győzelem. Az antisémíták között, a legkövetkezetesebbek és talán az egyedül logikusak azok, a kik hogy a sémita igát lerázzák, nemcsak a bibliát, hanem még az evangéliumot is visszautasítják.*

Azonban elég talán ennyi a régi zsidókról. Lásuk, a mostani zsidók tiszta sémiták-e? A zsidókkal együtt mi is sokáig azon a téves nézeten vol-

* Két kevésbé ismert könyvet kell itt megemlítenem, melyek a «sémitaság» fő bűnei közé számítják a keresztyénség megalkotását; az egyik Tridon: *Le Mochisme juif*. 1871., a másik Regnard *A. Aryens et Sémites*, 1890.

tünk, hogy a zsidóságban a vallás és a nemzetiség szinte azonos. A történelem mást bizonyít. Húsz évszázad óta vándorol a zsidóság százféle nép között és azalatt nem egyszer kereszteződött idegen elemekkel, kivált a középkor végéig. Az idegen elemek fölvétele már a babyloniai fogság idején kezdődhetett. Már Ezdrásnak és Nehémiásnak alapos okuk lehetett az idegen nők elvétele ellen kiadott tilalmukra és Ruth könyve is a régi vérkeveredés bizonyítéka.

A görög és római uralom idején az ősi sémi vérbe már görög, egyiptomi és latin vér, talán már gallus vagy spanyol vér is belé folyt, különféle csatornákon. Még nem rég is azt hitték, hogy a zsidók széteszlása a templom pusztulása után pusztán néprajzi tény volt, azaz nem egyéb, mint a pala?stinai zsidóság kivándorlása. Most azonban tudjuk, hogy a zsidóság hirtelen térfoglalása Egyiptomban, Kis Ázsiában, sőt Európában is jórészt nem belső szaporodás, hanem térítés eredménye volt. Ebben a tekintetben is a zsidóság egyengette a keresztyénségoek útját. A zsidóság nyitotta meg előtte a pogányság kapuit, azáltal, hogy a különféle nemzetiségű pogányokat Mózes hitére térítette. A római birodalomban szétszórt zsidó- községekben és a zsidó vallásra tért pogányok között keresték és találták az apostolok első tanítványait. A Hasmoneusok és Heródes korabeli zsidók nem idegenkedtek még az idegenek megtérítésétől, mint a későbbi rabinusok. A clas-

sicus ó-kor a zsidó egyisten-imádáshoz némi vonzalmat mutatott, és ezzel a vonzalommal fogadta azután az új keresztyén vallást. Ezt egyértelműleg bizonyítják a régi zsidó, görög és római írók. A zsidó vallás annyira elterjedt, hogy egy ideig úgy látszott, mintha beteljesedni készülne a próféták merész jóslata. Szinte elindultak már a népek, hogy Jeruzsálemben tiszteljék a mindenhátót. Ha a keresztyénné nem lett volna a világ, akkor talán zsidóvá lett volna.

A zsidósághoz csatlakozó pogányok részint félúton maradtak; istenfélő emberekké, metuentes Deum, lettek, mint Cornelius centurio, a kit Szent Péter térített meg. Más részök a végső korlátan is áthatolva, körülmetéltette magát és az összes zsidó szokásokat elfogadta. (L. Juvenalis XIV. sat. 95. versszak, Tacitus *Története* V. 5., Dio Cassius XXXVII. 17. f.) A II. században Antoninus szükségesnek tartotta megtiltani, hogy a zsidók saját fiaikon kívül mászt körülmetéljenek.

Mi tehát már nem hihetjük, hogy a zsidóság keveretlen vérű nép. Csak késő korban kezdték az áttért pogányokat «Izrael megrontójának» tekinteni és előlük elzárkózni, de a félreeső tájakon még sokáig folytatták a térítést. Egész arab törzsek fogadták el Mózes törvényeit. Mohamed is zsidók tanítványa volt és az egész iszlám nagyjában a zsidóság átvétele. A VIII. század táján zsidó hitre tért a Fekete-tengertől éjszakra lakó egész kazár nép, mely a magyarral rokon volt. (L. Nes-

tor *Krónikája* XL. f.) Nyugoti Európából nincs tudomásunk ilyen tömeges áttérésekről, de a kisebb áttéréseknek számos nyomaival találkozunk, például azokban a rendeletekben, a melyek megtiltották, hogy a zsidók pogány rabszolgáikat vallásukra térítsék, vagy hogy keresztyén szolgákat tartsanak vagy keresztyénekkal összeházasodjanak. A nyugot-európai új keresztyén népek sokszor nem tudták megkülönböztetni a zsidóságot a keresztyénségtől és Agobard, lyoni érsek, panaszkodik, hogy a keresztyének részt vesznek a zsidó isteni tiszteletben. Az egyháznak sokáig kellett küzdeni, míg hívei jól megértették a két vallás közti különbséget. Talán ez volt egyik oka annak, hogy az ó-testamentumot kivették a világiak kezéből.

Ne feledkezzünk meg arról sem, hogy az eretnekségek némelyike is a zsidóság felé hajlott. Oroszországban, Novgorodban és Moszkvában a XIV. és XV. században nagyon hatalmasok voltak a «zsidózók». Itt-ott a szombatosok a szombattal együtt a zsidóság más szokásait is átvették; sőt hallottam, hogy a Kaukázusban egy felekezeti született zsidókat hitt meg, hogy héberül imádkozzanak nekik. (E tekintetben érdekes példa az erdélyi szombatosoké, a kik nemrég egészen a zsidó hitre tértek.)

Bizonyos, hogy a zsidók ereiben sok idegen vér folyik, de még bizonyosabb, hogy a keresztyének ereiben sok a zsidó vér. Évszázadokon át ezrével

tértek át zsidó családok a keresztyén hitre, önként vagy kényszerűségből. Nincsen Európában, tehát Amerikában sem olyan nép, melybe zsidó elem ne vegyült volna. Hány lélektől fosztotta meg tizenöt évszázadon át a zsidóságot a keresztelés, ki a megmondhatója? Azt a számot nyilván csak milliókban lehetne kifejezni. Némely keresztyén nemzet, például a spanyol és portugál, annyi zsidó vért vett föl, hogy szinte át van vele itatva. Bárki légy, nem tudhatod, hogy őseid között nem volt-e néhány vézna zsidó, déleuropai vagy éjszaki. A mit a történelemből sejtethünk, azt megerősíti az anthropologia és az élő ember tanulmányozása. Nem tekinthető minden zsidó sémitának, valamint nem minden keresztyén mondhatja magáról, hogy árja. Vajon milyen a sémi typus? A kik kérdésünkre felelni akarnak, néha a kaldeaiakra és a ninivei domborművekre utalnak bennünket. Igaz, ismerek zsidókat, a kik olyanok, mintha a khorszabadi palota képei közül léptek volna elénk. De a kik leginkább emlegetik a sémi typust, azoknak az a zsidó typussal azonos. Hogy egységes és jól megkülönböztethető zsidó typus nincsen, azt leginkább bizonyítja az a tény, hogy a keresztyének és a mohamedánok évszázadokon át megkülönböztető jelek viselésére kényszeríték a zsidókat. Én azt hiszem, hogy van egy uralkodó zsidó typus, a melyet Rembrandt és Munkácsy festményein is fölismerhetünk. Van azonban többal-typusis, mely különféle keresztezések

bizonyítéka. Nem számítjuk ezekhez azokat a zsidó csoportokat, melyeknek ereiben talán egy csepp héber vér sincs. Például a 200,000 falását, ez abessiniai fekete zsidókat, a kik nyilván afrikai eredetűek. Bombay zsidói között jól megkülönböztethető három csoport, egy fehér, a levantei zsidókhoz hasonló, egy barna, melyet a régi benizráél néven neveznek és benszülötteknek tartanak, és végre egy fekete, a mely talán kitért néger rabszolgáktól származik. Perzsiában is két csoportot lehet megkülönböztetni, mely testalkatára és arczvonásaira nézve eltér egymástól. Az európai zsidók között is jól fölismerhetők bizonyos különbségek. Vannak kis és nagy termetűek, szőkék és barnák, kék és feketeszeműek stb. A koponya és a csontváz alkatában is lényeges különbséget találunk.

A magokat zsidóknak tartó különféle csoportok közül talán legérdekesebbek a karaiták és a szamaritánusok, a kik a talmudot nem ismerik el és évszázadok óta nem érintkeznek a többi izraelitával. Beszéltem a kihalófélben levő szamaritánusokkal, de arczvonásaikban nem vettem észre semmi jellemzetet. A bibliából tudjuk, hogy ezek az ott letelepedett assyriaiaknak a zsidósággal való elegyedéséből származtak. Láttam a karaitákat is Krímben, de arczvonásaikban alig találtam nyomát a zsidó typusnak. Inkább hasonlítanak a szomszédos bakcsi-szeraji tatárokhoz. Talán a régi kazárok maradékai. Az ott lakó tatárok között

látunk olyanokat, a kik arczvonásaikból ítélve régi elzüllött gótoknak vagy régi görögöknek mohamedán hitre tért ivadékai. A magát Jákob utódának valló karaita és a török származására büszke tatár közül úgy lehet, hogy épen a tatárnak ereiben van kevesebb török vér, mint a karaitáéban.

A czár zsidó alattvalói között a karaitákon kívül valószínűleg sokan vannak még, a kik nem héber származásúak. Az a három-négy ezer karaita volna a régi kazár nép egyedüli maradványa? Nem valószínűbb-e, hogy a négy millió orosz zsidó között sok a kazár utód? Valószínűvé teszi ezt a lengyel és kisorosz zsidó típusok tanulmányozása. Varsóban, mikor egy lengyel tudós kíséretében az ottani izraelita iparos-iskolákat tekintettem meg, figyelmeztettek, hogy három négyféle típust lehet a zsidó fiúk között megkülönböztetni. Az egyiket, a melyet mi leginkább ismerünk, kísérom sémi típusnak nevezte; a másikat, melyet a rövid, sötét pisze orr és kiálló pofacsont jellemzett, kazárnak vagy turáninak, a harmadikat, mely alacsony homlokú, sötét arczbőrű és vastag ajkú, afrikainak, a negyediket pedig, mely szőke volt és kékszemű, inkább árjának vagy germánnak tartotta. Ezek a különbségek a mai zsidóság különböző származására vallanak.

De valószínűleg nemcsak a különböző eredet idézte elő a különbségeket, hanem a természeti és történeti tényezők is, a melyek két évezred óta. a zsidóságra hatottak. A zsidóban nyilván

nyomot hagytak mindazok a tájak és éghajlatok, a melyeken át ősei vándoroltak a forró Szaharától a turkomán pusztaságokig és az andalusiai narancsos kertektől a Keleti-tenger nyírségéig. A történeti események Izrael fiait két nagy csoportra osztották, a szefardim és aszkenazim csoportokra, azaz egy kisebb déli, spanyol vagy portugál és egy nagyobb éjszaki, német vagy lengyel csoportra. Látható, hogy e megkülönböztetés tisztán földrajzi vagy történeti; semmi köze a régi törzsfelosztáshoz. A déli zsidók talán nem keveredtek olyan nagy mértékben más népekkel, mint az éjszakiak. Némelyek csak a délieket tartják héber származásúaknak. Bátran kimondhatjuk, hogy Izrael nem egy fajnak a terméke, hanem a történelemé. Két tény alakította a zsidóságot és ruházta föl mindenütt sajátzerű vonásokkal. A sok századéves elkülönítése és hagyományos szertartásai, társadalmi elzárása és vallási szokásai. Két ellentétes tényező által jött létre a zsidóság mostani alakja: Egyrészt a mi törvényeink, melyekkel őket korlátoztuk, másrészt a saját törvényeik, melyek őket elszigetelték.

Ha a külső tényezőknek egyáltalában van hatásuk a népek alakulására, úgy bizonyára nagy hatásuk volt a zsidóságra, a mely több emberöltőn át szigorú elszigeteltségre volt kárhóztatva. A mai zsidóságot ebben az értelemben a ghetto hozta létre, mondhatjuk, hogy mi keresztyének hoztuk létre, a mi polgári törvényeink, a mi egyház-

jogunk, a mi papságunk és a mi fejedelmeink. A ghetto fejlesztette ki a különböző eredetű zsidók között a testi és lelki rokonságot, a mely nem vérrokonságon, hanem az életmód rokonságán alapszik. Ez az a bűzös és kínnal teljes olvasztótégely, melyben a középkori máglyák tüzetől összeolvadtak a különböző népelemek és a melyből a mai zsidó került ki, ez a bámulatos kemény és rugalmas öntvény. A keresztyénség nagy igyekezettel teremtett a zsidóság számára egy kis zárt világot, melynek lakói a külvilágtól csaknem teljesen elszigetelve egymás közt voltak kénytelenek házasodni és egy új fajt képezni a többi nép közepe. A hogy tudatosan hoznak létre az állattenyésztők új fajtákat, úgy hoztuk mi létre öntudatlanul ezt az új emberi fajt. Hogy nem keleti származásuk, hanem atyáik életmódja fejlesztette sajátyszerű jellemző vonásaikat, az leginkább kitűnik abból a körülményből, hogy sajátásaik azon mértékben mosódnak el, a milyen mértékben csökken a külső kényszer, mely őket létrehozta.

A zsidó tehát a mi középkorunknak egyik gyümölcse, ellenséges törvényeknek mesterségesen létrehozott terméke. De az idegen törvényeken és külső befolyásokon kívül a zsidóság átalakításához egy belső tényező is hozzájárult, mely sokkal tartósabb és talán hatalmasabb is volt. Ez a tényező a zsidó vallás volt. Mint Renan mondja, a zsidó nem annyira egy fajnak, mint inkább egy

hagyománynak a terméke; vagy mint Darmesteter J. fejezi ki, a zsidó nem annyira a testnek, mint a léleknek műve. Szabása a szertartásaitól és a vallási könyveitől eredt, a rabik kezéből került ki.

Tehát a zsinagóga hozta létre a zsidót. A ghetto volt a ház, melyben nevelkedett, de a biblia volt az anyja, a talmud az apja. Itt nem csupán lelki hatásról van szó, hanem anyagi, testi hatásról is. A talmudi zsidóság nem csak lelki, hanem testi vallás is. A mily szempontból nézzük, ennyivel áll magasabb vagy alacsonyabb fokon, mint a keresztyénség. A zsidó vallási törvények folyton szemmel tartják a testet is. Alig ellenkezik valami annyira a zsidó vallás szellemével, mint azon megvetés, melyben sok aszkétánk a testet részécsinálta.

Huszonöt-harmincz évszázadon át főgondja volt a zsidónak, hogy nemcsak lelkileg, hanem testileg is tiszta legyen. Ez a gond üldözte őt születésétől haláláig, a körülméltetésétől holttestének megmosásáig. A talmud-zsidó mintegy hypnotizálva van a tisztasági szabályoktól, a melyek mindenre kiterjednek, mindent előírnak, még az egyéni létnek és a házasesletnek legtitkosabb részleteit is. Akármi volt az értelmük és az eredetök ezeknek a szokásoknak, lehetetlen, hogy évszázadokon át öröklődtek volna apáról fiúra, a nélkül, hogy a férfira és a nőre, tehát a fajra ne hatottak volna. A zsidónak a vallásosság

csaknem azonos volt a tisztasági szabályoknak megtartásával. Gyakran, mint a Makkabaesusok, azon törvények megsértésénél jobbnak tartotta a halált. Igaz, hogy a megvetett és nyomorgó zsidó gyakran csak a törvény betűje szerint cselekedett, nem pedig az értelme szerint. A mosakodást és tisztálkodást inkább csak formailag végezték és bizonyos keleti zsidó községekben a mikva, melyben havonként meg kell fürdeni az asszonyoknak, nem megtisztítja, hanem beszennyezi őket. Az üdvös rendszabály a tudatlanság és megszokás által néha undorító komédiává lett. De nem volt mindig így és a sok higienikus rendszabály nem maradt a fajra hatástalan. Ne felejtjük el, hogy sok emberöltőn át a zsidó biztonságát csak piszkosságának és nyomorúságának köszönhette; a szenny, mint a szegénység, védelmi eszköze volt, mint némely állatnak a csúnyasága.

Izrael a vallási törvényei által lett tiszta, erkölcsös fajjá és az átélt sok nyomorúság ellenére egészséges fajjá. A családi élet erkölcsössége és tisztasága is fokozta a zsidóság erejét, valamint az ételmi szerekre, kivált a kóser húsról vonatkozó rendszabályok. Ezek a tényezők is hozzájárultak ahhoz, hogy a zsidóság fönmaradt, vagy hogy újra egészséges fajjá alakúit, akarva vagy akaratlan.

Izrael újra egy törzszsé lett. Minden zsidó Ábrahám ivadékanak tartotta magát, még ha vér szerint nem is tőle eredt, a miről nem volt tudomásuk és a mi csakugyan mellékes is. Kétféle tényező

alakította újra egységes fajjára, külső és belső, a kánonjog és a talmud, az egyház és a zsinagóga, a királyság és a zsidó község (Kahal), a püspökök és a rabik. A törzsszellem oka is volt, meg következménye is volt az önkéntes és egyszersmind önkéntelen elszigetelésnek. A rómaiaktól legyőzött és a középkortól elnyomott zsidóság törvényei körül tömörült. A vallási törvények voltak a zsidóság elszigetelői. A zsidó, a ki törvényeit meg akarja tartani, más hitűvel nem élhet együtt; a melyikök máshitűnek asztalánál étkezik, az már megszegi a törvényét.

A talmud, túlhajtva a thorát, a zsidóságot a máshitűek között az indiai kasztokhoz hasonló, külön kaszttá igyekszik alakítani, a tisztaságra vonatkozó intézkedéseivel. Ebben a talmud-zsidó keleti ember maradt. Környezete megveti őt, de ő maga is kerüli a környezetével való érintkezést; nem akar a máshitűek asztalához ülni és nem akarja ételeiket megízlelni; kasztját megőrizni törekszik. Ez a szudra vagy mocskos pária attól tart, hogy beszennyezi magát, nem akar tisztátalant érinteni. Kerüli a máshitűek konyhaszereit, és a saját edényeit sem bocsátja mások rendelkezésére.

De nemcsak ezek e szokások, hanem az isteni tisztelet maga is hozzájárul a törzsszellem fönrtartásához, mert szinte át van hatva jeruzsálemi emlékektől, évszázadokon át megtartotta nemzeti természetét és nagyjából a zsidó ünnepek

sem egyebek, mint nemzeti emlékünnepek. Valamint az étkezés és a máshitűekkel való érintkezés tekintetében, úgy ebben a tekintetben is épen ellenkező állásponton van a keresztyénség, a hogy azt Szent Pál hirdette. A prófétáktól megtisztított és kibővített zsidó vallás a talmud útján megint anyagiasabbá és szűkebb körűvé lett. A nagy próféták egy istene, sok zsidónak tudatában, újra Izrael fiainak pártfogó nemzeti istenévé alakúit át.

ízléstelenség volna ezen megbotránkozunk, mert hiszen köztudomású, hogy az új testamentom ellenkező fölfogása ellenére, a keresztyénség is a szent Oroszországtól egészen Castiliáig nem egy népnél nemzeti vallás színezetét öltötte magára. A zsidóság csak akkor olvadhat bele azokba a nemzetekbe, melyek között ól, ha nemzeti természetéből kivetkőzik. A mit valamikor a görög zsidók, nevezetesen az alexandriaiak megkíséreltek, azt tegyék meg a mostani zsidók is: Vallásukat tegyék a jelenkori étellel és műveltséggel összhangzóbbá. A nyugoti zsidók már rég rájöttek, hogy a zsidóság nincs a talmudhoz kötve. A mi nyugoti művelődésünk és szabadságunk által önként tisztul a zsidó vallás, a zsidó izraelitává fejlődik és némely országban már be van fejezve ez az átalakulás, pedig alig száz esztendeje kezdődött. Hol volnánk, ha már hét-nyolczszáz év előtt kezdődhetett volna? — Miért hogy a mi elszigetelő törvényeink akadályozták azt meg?

A zsidó vallásnak ez átalakulása kényes dolog.

Egy vallás nem olyan, mint a béka vagy bogár, a mely szépen, könnyedén átalakul, mikor itt az ideje. A zsidóságnak nem az első, hanem talán a harmadik, de bizonyára utolsó és legnehezebb átalakulása volna ez. Nehéz átalakulás volna, mert a zsidóság szertartásai és nemzeti hagyományai nem olyan pusztá külsőségek, melyeket könnyű szerrel levethetőzne. Két tényezőből, a hitből és a szertartásokból, a dogmából és az isteni tiszteletből áll minden vallás. A dogma, mely a jelenkori vallásoknak általában lényegesebb része, a zsidóságnál kevésbé fontos; a zsidó vallás credoja, a lehető legegyszerűbb. A zsidóság erkölcsi nézetei már nem csupán a zsidóké, átvették azok a vallások is, melyek a zsidóságból eredtek. A látszólagos külsőségek képezik a zsidó vallás gerinczét, csontvázát, azok által van sajátos alakja, azok jellemzik; nélkülök talán halvány deismussá, test nélküli párává lenne.

Nem egy izraelita nézete szerint elavultak a vallási szokások és szertartások, idővel a régi talמודi szellemmel egyetemben meg kell szünniök. Nagy hivatása lesz még a zsidóságnak és újra fölvirágzik, csak rázza le magáról hagyományait, mint a hogy száraz leveleit hullatja a tölgy, mikor kitavasodik. — Nagy gondolat ez, szép ábránd. Csakhogy a vallás talán inkább el lehet dogma nélkül, mint szertartások nélkül; a szertartások legalább túlélhetik a dogmát. A régi vallások néha az öreg fákhhoz hasonlók, melyek már odvasak, de

azért még mindig újra lombosodnak és virágznak. Viszont egy vallás sem élheti túl sokáig szertartásait. Izrael maga is csak azoknak köszönheti, hogy máig fönmaradt. Tehát a szer, melyet a zsidóságnak ajánlanak, az öngyilkosság volna. Elég példa bizonyítja, hogy a reformált zsinagógák nem egyebek, mint állomások a keresztyén-ség felé vezető úton.

Már jeleztem, milyen végzetessé válhatik a zsidóságra a jelenkor szelleme, mely szabaddá teszi és kitárja előtte a világot. íme egy másik és nem csekélyebb veszedelem fenyegeti. Mikor, a jelenkori körülményekhez alkalmazkodni akarván, nemzeti szokásainak nagy részét levetkőzi, attól kell tartania, hogy teljesen ki lesz forgatva zsidó mivoltából, azután föloszlik. A ki a régi vallási törvényeket megszünteti, az alapjában rendíti meg a zsinagógát. Ehhez hasonló problémára nem akadunk gyakran a vallások történetében. Mégis merészség volna e kérdést megoldhatatlannak mondani, mert bámulatos a vallásoknak, kivált a zsidóságnak az a képessége, melylyel helyhez és időhöz alkalmazkodni tud.

Bár nagyon nehezen, de beteljesedik ez az átalakulás, még pedig nem csupán a zsinagógában, hanem a lakházakban, a családi életben is. Mert nemcsak az isteni tisztelet «modernizálódik», hanem a szokások, az erkölcsök és az eszmék is, szóval az egész élet. Sőt a polgári élet sokkal könnyebben, mint a zsinagóga, mely palaestmai

hagyományait el nem felejtheti. A hol elfogultságunk és törvényeink nem akadályozzák, ott a zsidó izraelitává alakul át. Nálunk Franciaországban vagy Angliában a régi szokásokból alig maradt egyéb költői emléknél. Talán a keleti országokban is úgy lesz, mielőtt a XX. század letelik és csak Sacher-Masochnak és hasonló Íróknak elbeszéléseiből tudjuk majd, milyen volt ott a zsidó élet a mi századunkban.

Csodálatos, mint sikerült a talmudnak a zsidóságot tizenöt évszázadon át elzárni a külvilágtól. De az csakis a mi régi törvényeink által volt lehetséges. Ha mi szemére hányjuk a zsidónak, hogy közénk nem vegyült, méltán válaszolhat így: A rabik bezártak bennünket a talmudba, ti pedig kívülről torlasztátok el az ajtókat, hogy ki ne jöhessünk. A zsidó tehát a mi vádunkat ellenünk fordíthatja. — A Monceau-parkban hallottam egyszer, a mint valaki kérdezte a gyerekeit: «Miért nem játsztok evvel a kis lyánnyal?» — Azért mama, mert zsidó. — Európa legnagyobb részében, nevezetesen nálunk Franciaországban, nem a zsidóság zárkózik el tőlünk, hanem mi zárkózunk el előlük. Leromboltuk a ghetto falait, de a ghetto szelleme még nem vészett ki — még azokban sem, a kik azt hiszik, hogy lerázták nyűgét.

Honnan ered ez a maradandó és önkéntelen ellenszenv? Talán csupán őseink elfogultságának ösztönszerű reminiscentiáiból? Nyíltan szólva, azt nem merném állítani. Hogy megmagyarázhassuk,

behatóbban kell vizsgálnunk a zsidó fajt, melytől annyian húzódoznak, a kiknek ereiben kevésbé nemes vér lüktet. Nem elég azt tudnunk, hogy mely népelemek és vallási elemek vegyüléke a zsidóság. Hogy helyét a jelenkori népek körében meghatározhassuk, a zsidóság szellemét, képességeit és jellemét is meg kell vizsgálnunk. Azt hiszem, érdekes lélektani tanulmány lesz.

III.

A ZSIDÓNAK PHYSIOLOGIÁJA ÉS PSYCHOLOGIÁJA.

Láttuk, hogy a zsidó faj, a talmudnak és a középkori törvényeknek e mesterséges terméke, mely népelemekből, mely testi és lelki hatások által alakúit újjá a ghetto falai között. Kíséreljük meg ennek az új és egyszersmind régi fajnak lélektanát vázolni; és minthogy századunkban, mely a tudományos formulákba szerelmes, a lelket már nem divat a testtől elválasztani, kezdjük meg a zsidónak «élettanával». Van a kettő között bizonyos kapcsolat, egyik megérteti a másikat.

A tizenöt évszázadon át elviselt nyomorúság mély nyomokat hagyott a zsidó testében és lelkében. A gyalázat külső jelvényétől, a vállán hordott megkülönböztető sárga folttól megszabadult, de homlokáról nem mindig törölhette el a ghetto bélyegét. Az rajta száradt. Csak gondoljuk el, hogyan élt és milyen nevelésben részesítették keresztyén és mohammedán mesterei. Képzelnék

el mindenek előtt a házat, melyben nevelkedett. Eltűnt már majd mindenütt, gyermekeink a «zsidó-utczát» még csak a leírásokból fogják ismerni. A frankfurti classicus Judengasse utolsó nyoma is eltűnnek. A római ghetto kanyargós útvesztőit is, a piazza Guideát és a via Ruát lebontották az olasz csákányok a szegény ebrei-k nagy sajnálatára. Ott születtek ők, ott éltek oly sokáig! Hogyne sajnálták volna szülőházukat, mikor a Tiberpart szabályozása miatt IX. Pius rendeletére lebontották, hiszen olyan mocskos és olyan olcsó lakásokat nem találhattak többé se a régi, se az új Rómában! Én még sokszor megfordultam annak a ghettonak szűk, sötét és bűzös közeiben. Házaik magasak voltak és szinte roskadoztak, inogtak régiségök terhétől. Napvilágban és friss levegőben szűkölködő apró alacsony szobáik vagy inkább odúik, melyekben egész családok hemzsegték összezsúfolva, nem voltak a legborzasztóbbak; hiszen többi hitsorsosaikhoz képest Eómában a pápák védő árnyékában még úri módon éltek. Milyenek voltak a rómaihoz képest másutt a zsidó városrészek, sőt milyenek még most is Oroszországban, például Berdicsevben vagy Vilnában!

Ilyen tanyákból nem kerülhet ki valami szép fajta. És valóban a zsidó faj nem is szép, nem is erős; csak elvétele hozta létre a szépségnek némely halovány virágszárait, mintha mutatni akarta volna, hogy milyen hajtásai lehetnek még Jakab

vén törzsének verőfényes talajon. — Nem erős faj. A zsidó — kivált a keleti nagy községekben élő — gyakran kistermetű, vézna, gyöngé; alakja szájalmas, vékony, elcsenevészett, lesír róla a nyomorúság. De az ne vezessen félre bennünket: A beteges külszín alatt nagy életerő lappang. A zsidót vézna színésznőihez, Rachelhoz vagy Sarah Bernhardhoz hasonlíthatjuk, a kik vért köpnek és azt hinnők, végök van már, de mikor a színpadra lépnek, bámulatos erőt fejtenek ki.

Nincs faj, melyen ily kevéssé látszanának az erő jelei, és nincs olyan, mely bajaival így meg bírna küzdeni. A zsidó lelkileg és testileg, erkölcsileg és physikailag egy faji kiválás terméke, egy kétezer éves faji kiválásé, melynél szigorúbb és kínosabb kiválásnak soha sem volt élő lény alávetve. Ha a szenvedésekben van rangfokozat, monda egy zsidó, akkor minden nép közül Izraelt illeti ott az első hely. A ki gyöngé volt testileg vagy lelkileg, az kimaradt közülök a halál vagy a kereszteleés által. Izrael olyan családhoz hasonlítható, melynek szülöttei nemzedékről nemzedékre születésökkor ki voltak téve. Azért olyan kitartó a zsidó bajaival szemben és onnan származik szenvedések elviselésére való képessége, mely szinte páratlan a világ történetében. De nagyon is hosszú és kegyetlen volt Izrael megpróbáltatása, néha még .most is görnyed alatta és szinte meg van törve.

A zsidó hosszabb életű, mint a keresztyén. Az a gyöngé testű és szájalmas tekintetű kis zsidó,

két látszólag ellenmondó sajátságot egyesít magában, a korán érettséget és a hosszú életűséget. Hosszú életűségéhez — melyet könnyebb kimutatni — nem fér kétség. Az olyan nyilvánvaló, hogy némely országban, például Amerikában, az életbiztosító társaságoknak a zsidóság a legszívesebben fogadott közönsége. Hosszú életűek nem csak Franciaországban, a hol a jobb módúakhoz tartoznak, hanem középső és keleti Európában is, a hol nagy közöttük a szegénység. Úgy látszik Amerikában sincs máskép. Előttem fekszenek az Egyesült-Államok 1890-ki népszámlálásának legelső eredményei. E legújabb amerikai census szerint az expectation of life (a kor, melyet valószínűleg el fog élni) az izraelita családokban 57 év, a keresztyéneknél 41 év. Tovább éli meglett korát, mint a keresztyén. Föltűnő az is, hogy a statisztikai általános törvénnyel ellentétben, a zsidó férfi hosszabb életű, mint a zsidó nő.*

Épen olyan érdekes jelenség, hogy a zsidó gyorsabban szaporodik, mint a vele egy vidéket lakó keresztyén. Ezt általánosan tapasztalják. Izraelnek mindig szeme előtt lebegett a: Gyarapodjatok és sokasodjatok. Keleten, a hol még a régi szokások fönállnak, még most is kötelességöknek tartják korán nősulni és sok utódot hagyni. A hagyományoktól Európa és Amerika legtöbb országá-

* *Census Bulletin* Nr. 19. 1890 decz. 30. Washington
11. 12. 20. 1.

ban már eltérnek a zsidók, később nőszülnek, mint a keresztyének. — A zsidóknak aránylag majd mindenütt kevesebb gyerekek van, mint a keresztyéneknek, másrészt majd mindenütt kevesebb gyerekek hal meg; a születések náluk nagyobb mértékben múlják fölül a halálozásokat, mint a más hitűeknél. Tehát kétszeres fölényök van: Gyorsabban szaporodnak és olcsóbban. Nagyobb számban érik el a gyümölcsöző férfikort.* Ezek a tények nem magyarázhatók meg a jóléttel, mely a zsidóság nagyobb részénél, kivált a keletiekénél, hiányzik. Nem tekinthetők faji sajátságoknak sem, hanem nyilván erkölcsökkel vannak kapcsolatban, a zsidók családi szellemével, a szülők önfeláldozásával, az anyának gyermekei iránt tanúsított gondosságával, valamint a házasság tisztaságával, a vallási törvényekben előírt életmóddal és a férjnek neje iránti gyöngédségével. Nevezetes, hogy a zsidók «biostatikai» szabadalmi már a születések előtt kezdődnek: Mindenütt sokkal kevesebb nálok a halvaszülöttek száma, mint a keresztyéneknél. Becsületökre válik az is, hogy a törvénytelen gyermekek száma náluk kevesebb, mint máshitűeknél, pedig ők túlnyomóan városi lakosok és tudvalevőleg éppen a városokban rendkívül sok törvénytelen gyermek születik.

* L. Alexandrini A.: *Studeu statisticu*. Jassy, 1886. és *Census Bulletin* Nr. 19. — A legutóbbi németországi népszámlálás a zsidóság szaporodásában kedvezőtlen változást mutat.

S. J.

Hozzá kell azonban mindjárt tennünk, hogy a zsidók e «biostatikai» sajátságai a megfigyelések szerint csökkennek keletről nyugatra olyan mértékben, a milyen mértékben a zsidók szokásai a körülöttök lakó népek szokásaihoz simulnak. Ha valamennyien megkeresztelkednének, a statisztikusok két-három emberöltő múlva valószínűleg hiába keresnék megkülönböztető sajátságaikat. Ha a statisztikában kimutatott kedvező viszonyaiknak alapokait kutatjuk, mindenütt vallási törvényeikre, a thorára, bukkanunk.

Ha Izrael mindig híven követné a thorát, talán még különb helyzetben volnának «a disznóhúsevőkkel » szemben. Több országban figyelték meg, hogy a zsidók mintha némely fertőző betegségtől mentesek volnának. Néhányszor már olyan bizonyossággal állapították ezt meg, hogy nem lehet tagadni. Ezt az immunitást, úgy látszik, vallási törvényeiknek, főképen a test és a táplálék tisztaságára vonatkozó törvényeiknek köszönhetik. A zsidóra nézve a vallása prophylaktikus becsű, a hygieniát szolgálja, a jámborságot az egészsége hasznára fordítja.

Az állati élelmiszerekre vonatkozó törvényeiket sokáig gyerekeseknek tartották. És íme három-ezer év után physiologusaink megboszulják a biblián elkövetett igazságtalanságot, a tudomány a thora mellett tanúskodik. Az ó-testamentom mintha előre érezte volna Pasteurt. Tény, hogy a bibliában tisztátalanoknak nyilvánított ételek

nagy része számos betegségben, nevezetesen bőrbetegségekben orvosilag is tilos. Pedig keleten épen ezek a betegségek mindenkor nagyon közönségesek voltak. Egy orvostól hallottam a következő nyilatkozatot: «Szinte föltehető, hogy a héberek törvényhozója ismerte a tuberculosist, olyan intézkedéseket tett ellene. Harmincz évszázaddal előbb, mint mi, rájött, hogy a tüdővész az állatokról az emberre is átterjedhet.» A sakter gondosan megvizsgálja a leölt állat egészségi állapotát, mielőtt kimondja, hogy kóser, és a helyett, hogy a kóser és tréfi (tisztá és tisztátalan) megkülönböztetésének elhagyását követeljük a zsidóktól, jobb volna, ha inkább mi is átvehetnők tőlök. Némely angol és amerikai higienista már kívánta is a polgári hatóságoktól, hogy az összes vágóhidakra kötelezővé tegyék a zsidó szokásoknak legalább egy részét.

Bizonyos betegségek ellen tehát már az élelmi szerekre vonatkozó törvényeinek megtartása és a sakter ébersége is némileg megóvjá a zsidót. Ehhez járul még a zsidónak hagyományos mértékletessége, ez a keleti sajátsága, mely annyira megkülönbözteti az éjszaki népektől, a szlávoktól és a germánoktól, kik közé a történelem forгатagai vetették. A zsidó nem iszákos, pedig a thora nem tiltotta el neki a bort, mint a korán a mohammedánusnak. Az iszákosság veszedelmes betegségek kútforrása. Végűi még meg kell említenünk a férfiak és nők testi tisztaságára vonatkozó rendszabá-

lyokat és a körülmétélést, a mely talán megnehezíti bizonyos csúnya fertőző betegségeknek a terjedését.

Biostatikai tekintetben sok előnye van a zsidóságnak, de korántsem olyan állandók és általánosak azok, mint némelyek képzelik. Például sokáig azt hitték, hogy a középkorban a zsidókat nem érte a fekete halál. A köznép minden járvány alkalmával vádolta őket, hogy a kutakat és forrásokat megmérgezték. Mai napság már tudjuk, hogy a pestis nem állt meg a zsidó városnegyedek kapuinál. Az újabbkori kolera-járványokról is tudjuk, hogy nem kerülték el a zsidókat sem. A mennyiben pedig a zsidók egy részét némely járvány kevésbbé érinti, annak okát nem faji sajátjaiban kell keresnünk, hanem eltérő életmódjokban. Például ha a tüdővést tekintjük, mely Európában a legirtóbb betegség, a londoni orvosok tanúsága szerint, a zsidók között még a Whitechapel legnyomorultabb kunyhóiban is aránytalanul kisebb pusztítást tesz, mint a keresztyének között,* viszont az orosz és lengyel zsidóságnál épen az ellenkezőjét tapasztalják. Oroszországban a sorozásoknál évenként sok zsidót kénytelenek visszautasítani szűkmellűségök miatt. Azt hallottam, de hihetetlen, hogy a katonai mellbőség-mértéket a zsidókra nézve csökkentették.

* Dr. Behrend: *Nineteenth Century* 1889 szeptember. A már idézett *Census Bulletin* ugyanezt a jelenséget bizonyítja.

A zsidók e szűkmellúsége nem lehet ősi faji sajátság, hanem nyilván városi életmódjukkal, legnagyobb részöknek ülő foglalkozásával és mindenek fölött évszázados nyomorukkal kapcsolatos. Physiologiai nyomorúságuk nyilván gazdasági nyomorúságok következménye. Izomerejük nemzedékről nemzedékre csökkent és testök elcsenevéstett. A zsidók testalkatra nézve sehol sem hasonlíthatók a más hitűekhez; némely vidéken nehéz testi munkára képtelenek, legnagyobb ellentétei az erőteljes angolnak, auvergneinak, piemontinak vagy a spanyol gallegonak. Sok közöttök a hibás testalkatú, a púpos, vak, siket-néma és születése óta hülye. Bizonyára nem csupán a korai és rokonok közötti házasságok okozzák ezt, hanem az évszázadokon át szenvedett nyomorúság.

A történetíró, mint a geológus, gyakran a jelen segélyével fejt meg a múlt idők rejtélyeit. A történetírónak, hogy a hazájában eléje táruló jelenségeket a múlt idők jelenségeivel magyarázhassa, gyakran nem kell egyebet tennie, mint tekintetét a szomszéd ország felé fordítania, a hol még élő jelen az, a mi talán saját hazájában már múlt. Azok a hatások, melyek a közép-korban a mai zsidóságot alakították, keleti Európában még most sem szűntek meg. Keleten a zsidók táplálkozása a lehető legnyomorultabb, kivált az öt millió orosz zsidóé. Azon a zord vidéken nincsen annyi táplálék, a mennyi szelídebb éghajlat alatt is alig volna elég. Hogyne tapasztalnák testükön ennek

hatását? A zsidó kevesebbet eszik, mint az orosz vagy lengyel, és táplálkozása annál silányabbá válik, minél inkább megnehezítik megélhetését az orosz törvények. Ha csak az orosz rendőrség így folytatja, mint eddig, így a nyugati városokba szorítja őket, a hol már hely sincs számokra, nem csodálkozhatunk azon, ha végre közöttök a halálozások fölülmúlják a születéseket. Mintha csak ezt akarnák, a kik Szent-Pétervárott és Moszkvában az épen olyan furcsa, mint a milyen embertelen rendszabályokat sugalmazták. Lassan, nesztelenül akarják őket kiveszíteni ghettojokban. A cárnak négy vagy öt millió alattvalója rendszeres elszigetelésre és kiéheztetésre van kárhóztatva ott, a hol nem látja nyomorukat, a jószágért méltán dicsért uralkodó.

Századunk végén a zsidóság nagyobb részét ily nyomorban látván, ön nem csodálkozom fajuknak szembetűnő hanyatlásán. A mely emberekkel évszázadokon át így bántak, azoknak van joguk kicsinyeknek, gyöngéknek, szánalmasoknak lenni. A zsidónak a múltjában kell keresnünk hibáinak és jó tulajdonságainak, erejének és gyöngeségének, szóval minden testi és lelki sajátságainak okát. Ez a refrain, bármely oldalról vizsgáljuk. De ki kell emelnünk, hogy testalkatában — talán még erkölcsi sajátságaiban is — a mi jó van, azt önmagának köszönheti, őseinek és törvényeinek, a mi rossz, azt mi oltottuk belé. Ezt bizonyítják a keleti és nyugati zsidók közötti különbségek is.

Fajtája nyugaton újra emelkedik a zsidó megerősödik és újjászületik, a milyen mértékben megsza-
badítják a rárakott lánczoktól.

A nép képzelete a zsidóságnak már régóta bizonyos furcsa betegségeket is tulajdonít. Mesebeszéd. Némely vidéken azonban még most is el van terjedve és a köznép, mely a zsidót mintegy elátkozottnak tartja, még most is hisz benne, sőt a legenda a különböző zsidó-törzseknek különböző sajátságú betegségét emlegeti. Hasonló eredetű lehet a középkori fostor judacius, az a hit, hogy a zsidóknak sajátságú jellemző szagok van.

Ellenben úgy látszik, nem mesebeszéd, hogy a zsidók nagyon hajlanak a mi korunk betegségére, az idegességre. Ezt a tényt több európai országban és az Egyesült-Államokban is megállapították. A zsidóra jellemző, hogy idegrendszere izomrendszerénél fejlettebb; talán ez physiologiájának a legjellemezőbb vonása. Kevés az izomzata, sok az idegzete; csupa ideg, ha szabad így kifejeznem. A zsidó a legidegesebb ember, talán mert legtöbbet élt az agyával. Mintha tagjaiból és törzséből minden életerő a fejébe szállt volna. Viszont a hosszantartó rezgésektől túlfeszített ideghúrjai gyakran elpattannak vagy hamis hangot adnak. A zsidó nagyon ki van téve az idegközpontok megzavarodásának, a gerinczvelő-bántalmaknak, de kivált agyvelő-bajoknak. A lelki működése és tenyésző-táplálkozó működése közötti egyensúly gyakran megbomlik. Gyakoribb

nálok az örültség, mint a keresztyéneknél, néha aránylag két-háromszor olyan gyakori.* Annál meglepőbb ez, mert az izraelita, mint már említettem, nem iszákoskodik sehol, pedig az idézi elő legkönnyebben az idegbántalmakat.

Tudvalevőleg az agybetegségek szaporodása és az idegesség terjedése korunknak és civilisatióknak jellemző vonásai közé tartozik. Ez a jelenkori élet lázas tevékenységének következménye; az érzetek és a fádalmak mindinkább szaporodnak, túlerőltetik az idegek rugalmasságát és szétrombolják az agy rostjainak finom hálózatát. Tehát a zsidó mint legidegesebb ember idegbetegségeivel csak megelőzte kortársait, csak mutatja azt a veszedelmes utat, melyre társadalmainkat a túlfeszített szellemi élet és a szenvedélyes versenynek szüntelen ösztönzése vezeti. A zsidónak e sajátságát sem magyarázhatjuk származásával, hanem évszázadokon át folytatott idegrontó életmódjával, szellemi megerőltetésével. Még mai napság is némely országban, például Oroszországban csak erős akaratának és szorgalmának valóságos csodatettei által képes nyomorult életét tovább tengetni. — Az izraeliták idegbajai mellett fölemlíthetjük a diabetest is, a mely nálok rendkívül gyakori.

* L. az idézett *Census Bulletin* 15. 1. vagy Porosz-, Dán- és Bajorországra nézve *Bulletin de la Société d'anthropologie* 1884 november 6., 698—700 l., továbbá Enrico Morelli: *Frenopatie in Italia* 771. Milano 1886.

Némely tájakon, úgy látszik, a koraérettség is jellemző a zsidóra, férfira nőre egyaránt; még pedig nemcsak a testi koraérettség, hanem még inkább a lelki. A zsidónak ezt a szellemi koraérettségét mindegyikünk tapasztalhatta; engem gyakran meglepett. Talán ezzel kapcsolatosak a zsidó fiúk és leányok sikerei mindazon iskolákban, a melyeket előttök is megnyitnak.

Mire véljük ezt a korai érettséget, a léleknek e gyors megnyílását? Talán csupán a fajban, a keleti vérben keressük okát? Nem inkább a történeti nevelésben, a százados faji kiválásban, abban a hosszú göröngyös útban, a melyen lassanként száz nemzedék haladt végig a létért való küzdelmek között. A kis zsidó, a kit fiatal korától kezdve csúfoltak, bántalmaztak, gyaláztak, ütöttek, már gyermekkorában megtanult gondolkozni, megfigyelni másokat és önmagát. Időnek előtte jött meg az esze, mert gyakran időnek előtte jöttek szenvedései. Kelleténél előbb és drágábban szerzte meg az élet nehéz voltának tapasztalását. Gyermekkorára meg van csonkítva és rövid az ifjúsága. Korábban üt neki a gondok és megpróbáltatások órája és kelleténél hamarabb letelik neki a hosszú ábrándozások és határtalan remények ideje. Nekem már sokszor föltűnt gondolkozó arczkifejezősök; az fajuknak egyik jellemző vonása.* Mint

* Hallom, hogy e vonásuk észrevehető azokon a kombinált tipikus fényképeken is, melyeket dr. Galton készített egy londoni zsidó-iskolában.

testileg, lelkileg is rövid a zsidó ifjúsága. Mondhatnók, a zsidó öregén születik. Ha velök beszélünk, szinte az ajkunkon lebeg: «Lám, ezek a vén zsidók.» Mintha nekik nem is illenék az ifjúság. Némely országban, arra kelet felé, hajlandók is elvitatni tőlök azt a jogot, hogy fiatalok is legyenek; ha talán egyszer gyermeki módon lármásan mernek játszani, azon már megütköznek, féktelenségükön panaszkodnak, sőt esetleg szemtelenségükön. A gyermeki szórakozások és örömek oly kevésbé látszanak nekik valónak, hogy szinte hajlandók megtiltani nekik.

A zsidó valóban régi faj; az hajlamain, jellemén es vérmérsékletén is megérik. Akár a Hebron barlangjába temetett patriarcháktól származik, akár nem, ősöknek hosszú sora van mögötte. O egyedül követheti törzsfájának gyökereit messze múlt idők mélységében lefelé egészen a történelem előtti korig. A mi fejedelmeink és nagy uraink törzsfája milyen fiatal Izraeléhez képest! És Izrael nem csak korát, hanem műveltségét tekintve is régi. Már Jeruzsálemban, Babyloniában és Alexandriában kezdte meg fejének, agyvelejének nehéz munkáját. Műveltsége régibb keletű és szakadatlanabb fejlődésű, mint bármely jelenkori népé, mely a Földközi-tenger műveltségi körébe tartozik. Milyen fiatalok a mi ősi családjaink a Lövykóhoz, Lévykéhez, Kohnokéhoz és Kannokóhoz képest, melyekről hitelesen tudjuk, hogy őseik illatszereket égettek mint papok (kohanim) az örök-

kóvaló oltárán, mielőtt még Babel árnyékában a világ eredetéről tárgyaltak a káldeai jósokkal és az iráni mágusokkal.

Szerintem a százados faji kiváláson kívül a zsidó szellemi műveltség nagy kora és folytonossága érteti meg velünk, hogy miért foglalják ők el társadalmunkban azt a helyet, melyen őket látjuk. Az ő gyermekeik már a thorát olvasták, mikor a latin ábócze meg sem volt állapítva — hát még a szlávok kyrill betűi vagy a germánok rúnái. Ok nagyon megelőztek bennünket a műveltségben. Hiába csuktuk be őket néhány évszázadon át a ghettóba; alighogy kitértük börtönük ajtaját, könnyű szerrel utolérték bennünket, még azokon az utakon is, melyeket nélkülök nyitottunk. Ha látjuk a halovány zsidókat keleti Európa vagy Elő-Azsia némely városaiban — ha például annak a tónak partján, melynek halászhálójokba fogták a világot — azt hinnők, hogy immár vége Izraelnek. Pedig nem halt ki belőle az ősi erő; hogy erről meggyőződünk, gyakran alig kellene egyebet tennünk, mint a keleti zsidóság sovány talajából őket a gazdag Nyugatra átültetni.

A zsidónak a lelke fölülmúlja a testét. Nem ismerek nála értelmesebb fajt. Mindenek fölött értelmességéből él. Nem karjaiban, hanem homlokában van az ereje. Testi gyöngeségét szellemi erejének kell pótolnia. Erőtlen testében gyakran éles ész és erős akarat lakik. Teste és lelke nem olyan összhangos, mint a régi helléneké és a jelen-

kor angoljaié. Rájok gyakran nem illik a mondás: mens sana in corpore sano. A zsidónak erősebb a lelke, mint a teste. A mi az egyiket gyöngítette, az gyakran erősebbé tette a másikat. A hosszú és rettenetes megpróbáltatás csökkentette testi erejét, elgyöngítette izmait, de megedzette értelmét és finomította az agyvelejét.

Azt mondják, a zsidó minden éghajlat alatt meg tud honosodni. Még inkább állíthatjuk ezt értelméről. Ha minden égöv alatt találkozhatunk vele, nem tudjuk mindig, hogy mely szenvedések árán szerezte azt a képességet. Szellemi alkalmazkodása azonban bámulatosan gyors. Annál csodálatosabb ez, mert származásánál, hagyományainál és hosszas elszigeteltségénél fogva azt hinnők, hogy alig képes átalakulni. De a látszat csal. Ha a ghettóban vagy a keleti zsidó községekben nézzük, a szokások embere; szinte megkövült a szertartásaiban és a szokásainak valóságos múmiája, mondhatnók élő követ. De ha hagyományainak burkolatából kigöngyölgeted, más országba vagy másféle helyre viszed, bámulatosan alkalmazkodó, átalakítható és haladó emberré teszed. Olyan, mint a megolvadt fém, mindenkor beöntheted bármilyen mintába, új idomot ölt, a nélkül, hogy anyaga változnék. A zsidó mindenhez alkalmazkodik és mindenütt meghonosodik. Talán képes volna bolygónkról másra költözködni, a nélkül, hogy sokáig érezné magát hontalannak. Mindenhez alkalmaz-

codik, mindenre rátermett, mindenbe könnyen beleszokik és ennél fogva mindenütt boldogul.

Ebbe a lelki fűrgeségbe, szellemi mozgékony-ságba évszázadokon át tanúit bele. Történeti nevelésének, az üldöztetéseknek és megaláztatásoknak, a foglalkozásoknak, melyekre kényszerűit, az általa látott különféle műveltségi köröknek s az általa végigvándorolt különböző országoknak a hatása ez. Olyan lélekedző gyakorlatokban egy más faj sem részesült. A zsidó azokhoz a szegény gyerekekhez hasonlítható, a kiknek összetörték tagjait és kiforgatták a csontjait, hogy mindenféle mozgásra képesek legyenek; meg tudják tenni a legkényesebb kötél-tánczos mutatványokat, a legveszélyesebb ugrásokat és mindig talpon teremnek.

A zsidó értelmességének más jellemző vonásai annak tisztasága, szabatossága és helyessége. A zsidó szellem pontos eszköz, szabatossága egy mérlegéhez hasonlítható. Annak is egyszerű magyarázatát találjuk azokban a szokásokban és képességekben, melyeket az őseitől tizennyolcz évszázadon át folytatott mesterségekben szerzett. Mindnyájunkban újra élnek őseink; a lelkünk, értelmünk épen úgy alá van vetve az öröklékénység törvényének, mint a testünk. Lássuk csak, kik voltak a mostani zsidó ősei. Mindjárt tisztábban látjuk a kapcsolatot. Sohasem lehetett gyermeket így megérteni apáiból. Családfáját nem kell a ghetók irattáraiban keresnünk. Ismerjük őseit, még pedig részint saját tapasztalatunkból: A zálogra

hitelezők, a pénzváltók, régiség-kereskedők, zsidó-árusok, kufárok, bizományosok, alkuszok — ötven nemzedéken át mindig ugyanazok különböző nevek alatt és különböző ruházatban. íme az ősök, a kiktől minden zsidaink származnak, a koldusok és milliomosok a legműveletlenebbek és legtanultabbak. Majo mindjárt látjuk, hogy más ősei is vannak, de nem olyan fontosak. Mind értelem, mind jellem tekintetében az ősökben kell keresnünk a mai zsidó elemeit. A csereberével, kereskedéssel, számítással és számokkal foglalkozó ősök e hosszú sorának köszönheti a zsidó gondolkodásának szabatosságát, éleslátását és azt a képességét, hogy a látszattól félre nem vezeteti magát. A kereskedő szemei hozzá vannak szokva a méréshez, kezei a mérlegeléshez. Bizalmatlan és nem szereti a hozzávetőlegességet. A pénzváltó és a drágakő-kereskedő, ez utóbbi szintén régi foglalkozása a zsidónak, hogy megforgatja és vizsgálja, a mit kezébe vesz, mielőtt kifizeti az árát! így megforgat és megfontol a zsidó mindent, a gondolatokat is; kellően meg tudja becsülni értéköket. A szabatosságának ez a szelleme a zsidót mindenütt követi, az életben épen úgy, mint ügyeiben, a tudományban nem kevésbé, mint a kereskedelemben. A valóság megismerése utáni törekvés, a gyakorlati érzék nagyobb mértékben van meg zsidóban, mint másokban.

És valamint a dolgok ismeretét, úgy tanulta meg az emberek ismeretét is. Látta a legkülön-

bőzőbb koroknak mindenféle embereit öregapjának a boltjába jönni, sokat alkonyatkor titkon belopódzkodni. Láta a nagy embereket és a kicsinyeket, a meggazdagodókat és tönkremenőket. Ismerte a játékosokat, a nagyratörőket, a szerelmeseket, a tékozlókat, a fősvényeket, a könnyelműeket és a becsületeseket; kedvére megfigyelhette őket, mikor erőt vett rajtuk az indulat, az érzelem, zavaruk vagy szorultságok idején, mikor leveti az ember az álarcot. Eljöttek oda kölcsönpénzt koldulni öregek és fiatalok, nemesek és polgárok, városiak és falusiak; kényére-kedvére kitanulhatta őket. Azért életrevalóságban nincsen párja a zsidónak. Nem tudja más úgy kiszimatolni és elfogni a forintot és az aranyat. Mi magunk tanítottuk ki arra, mint a hogy az angol kopót kitanítják a rókavadászatra. Jól ismerjük fájának ezt a képességét, sőt talán kelletén túl is becsüljük. Eendesen kereskedői, pénzhajhászói arczával fordul felénk a zsidó és azért szinte nem is tudjuk más oldalról képzelni. Ne hamarkodjunk el ítéletünket! Ne hi- gyük, hogy a pénznek azon embere már az egész zsidót magában foglalja.

A pénzváltó, zsidó, uzsorás nem egyedüli őse a zsidónak. Van más őse is, melyet mi kevésbé ismerünk, pedig nem kevésbé fontos. Nem szabad róla megfeledkeznünk, mert épen az személyesíti Juda hagyományát, holott az előbbi, a pénz embere a mi nevelésünk, a tőlünk rákényszerített foglalkozásoké. A másik ő — Izrael legrégibb és

legszeretettebb őse a rabi, a tudós, a talmudista. A pénzzel való üzérkedés sokáig csak eszköze volt a megélhetésnek, egyedüli megengedett eszköze. Nem a kereskedő és a pénz embere volt az, a kit Juda fiai leginkább becsültek, hanem a rabi, a törvénytudó, az író, a tudós, a hochem. A könyv embere volt Izrael, mielőtt az üzlet emberévé lett. Míg a kereskedő a tényekkel való számolást, a gyakorlati érzéket, a dolgok és emberek ismeretét tanulta, addig a rabi és a hochem elméletekkel, szellemi tanulmányokkal, tudományos elvont fogalmakkal foglalkozott. És e kétféle tanulmány közül nem az anyagi, hanem a szellemi volt kedvesebb Izraelnek egészen a legújabb időig. A régi zsidóközségekből nem a bankárt, hanem a tudóst becsülték többre. Ha most már nem úgy van, mint régen volt, azért nincs úgy, mert a velünk való érintkezés által Izrael eltért hagyományaitól.

Még a XVIII. században is a gazdag lengyel zsidók fő törekvései közé tartozott családjuk körében látni egy tudós hochemot. Ott ezek a jövőbeli kis rabik versenyeztek, vitáztak arany jutalomért vagy a család lányaiért. Szinte vásárra vitték azokat a reménybeli tudósokat. A szülők mintegy elárverezték őket, és okos apák, mint például Maimon Salamonné, csak a legtöbbet ígérőnek adták. A litvániai kocsmáros unokáját, Maimon Salamont, már tizenegy éves korában is többen kérték. A fiatal tudós apósa házában folytatta tanulmányait. Berlinben is egy gazdag bankár

lyánya csak tudós híréért szeretett belé Mendelssohn Mózesba, a thóramásoló fiába. A zsidó a tudománynak nagy tisztelője és e tudománytisztelés legrégebb jellemző vonásai közé tartozik. Ezt mindenütt észre lehet venni a talmudban, sőt a bibliában, de még az evangéliumban is. Körülbelől kétezer éven át a zsidók magok között csakis a tudósokat tekintették némileg fölsőbb osztályúaknak. A talmud szerint «a tudós előbbre való a királynál, a tudós fattyú előbbre való a tudatlan főpapnál». — Minő ellentét a mi barbár nyugatunkkal, a frankokkal, gótokkal vagy longobardokkal! Ehhez az elvhez Izrael legnagyobb megaláztatásában is hű maradt. És még mai napság is — talán Torquemada óta nem érte nagyobb csapás — a Szent-Pétervárról és Moszkvából ellene irányuló rendszabályok közül az súlyosodik rája legrettenetesebben, a mely az egyetemekről zárja ki. De térjünk vissza őseihez. Nézzük, kik voltak a zsidó tudósok és mi volt a tudományuk. A rabik nem voltak szobatudósok, a kik elzárkóznak iskolájukba, elszigetelik magokat és annál nagyobb tiszteletben részesülnek, minél kevésbé érti meg őket a népok. Korántsem. Ok mindig szoros és benső kapcsolatban voltak Izrael népének tömegével. Ok voltak útmutatói, tanácsadói, mesterei, fejei. Egész Izrael el volt telve az ő tanaikkal; szinte valamennyi zsidó tudós volt vagy legalább, túlzás nélkül szólva, írástudó. A teljesen írástudatlan zsidó, az inalfabeto, mint a hogy az

olasz mondja, mindig ritka volt. A zsidóknál sohasem voltak olyan állapotok, mint a középkori keresztyéneknél, a kik a tudományt egészen a papságra hagyták. Ebben a tekintetben mindaz, a mit a protestánsokról és a biblia olvasásának művelő hatásairól mondanak, még sokkal inkább illik a zsidókra és a zsidóságra. Ez annyira igaz, hogy a zsinagógát sokáig iskolának nevezték, sőt még most is Schule (sül) a neve a németül beszélő orthodox zsidóknál. Nemzedékeken át már öt éves koruktól kezdve jártak a fiúk a hederbe, a zsidó-iskolába, a hol olvasni tanultak. A hol a zsidó élet még nincs eredetiségéből kiforgatva, ott a zsidó mesterember vagy kereskedő most is előveszi a talmudot este, mikor napi munkáját végezte. Sok lengyel és orosz városban a zsidó munkásoknak egyleteik vannak, a hol vallási könyveiket tanulmányozzák. Nem mennek a kocsmába és lebukjokba, hanem hevrákat, társaságokat alapítanak, a hol a szentírásukat tanulmányozhatják.

Igaz, hogy ennek a talmudi tudománynak mi előttünk nincs becase. Olyanok voltak ezek a tanulmányok, mint a mi régi latin előadásaink és kollégiumainknak egyéb hiábavalóságai. Csakhogy a mi a leghaszontalanabb a gyakorlati életben, gyakran szellemünknek az a leghasznosabb. A gemóre, a talmud évszázadokon át élesítette a zsidó esztét.

Valamint a zsidó testének, úgy lelkének alakításában is van része a talmudnak. A misna sem

csupa theologia, hanem még inkább corpus jurís és a gemóre a törvény magyarázata, a mindennapi életbe vágó concret dolgokkal foglalkozik. Ne ócsároljuk azokat a furcsa nevű középkori rabinusokat. A mi régi nagy scholastikusaink közül kevésnek volt azokéhoz hasonlítható sokoldalú műveltségük. A rabi nem volt pap; hiszen voltaképen nincs is zsidó pap, mióta a jeruzsálemi templom elpusztult. Tudós volt a rabi, theologus és jurista. Sőt még több, még orvos is volt, még pedig a talmudnál fogva, mely sokat foglalkozik orvosi és élettani dolgokkal. Köztudomású a középkori zsidó orvosok nagy híre, majd valamennyi rabi volt, valamint viszont majd valamennyi rabi egyszersmind orvos volt. Az ünnepek miatt és a naptár miatt a csillagok járását is meg kellett figyelni; sok rabi matematikus és csillagász is volt. De mintha még ez sem volna elég, többnyire sokat is utaztak, sok népet ismertek és sok nyelvet tudtak. Azonfölül a zsidó tudós, kivált a spanyol judiosoknál, még philosoph-költő is volt. Az volt a XI. és XII. századbeli híres rabik nagyobb része. Például csak Ibn Gabirolt, Jehuda Halevyt és Maimonidest említem.

Gyakran csodálkozunk a zsidók sokoldalúságán, alkalmazkodó képességén és azon a gyorsaságon, melylyel eltanulják ismereteinket és módszerünket. Pedig az természetes. Kétezer évi szellemi gyakorlat készítette őket arra elő. Mikor a mi tudományunknál kikötnek, nem szállnak előtök

ismeretlen partra, csak visszatérnek olyan vidékre, melyen már őseik is bújarkodtak. A zsidó tudós-
nak ősei vannak, egész nemzedékek. Például a két
Darmesteternek szegény könyvkötő volt az apjuk,
de valami harmincz rabi volt az őseik között.
A zsidó értelem soha sem volt sokáig ugar. Ha
Izraelt újra népek akarjuk tekinteni, akkor ő a
legrégibb azok között a népek között, a melyeket
a német *Kulturvölker* czím alatt foglal össze.
Ebben a tekintetben mintegy születési aristocra-
tiája a népeknek. Ebből kifolyólag, a mely nap
eléri a szabadságát és egyenlőségét, mindenütt az
elsőség után kell törekednie.

A zsidónak a lelke különb a testénél; másrészt
az értelme különb a jelleménél. Az egyik a másik
rovására lett nagygyá vagy inkább a mi az egyiket
erősítette, a másikat gyöngítette. Ez más népeknél
sem szokáüan. Sőt a pessimista azt mondaná,
hogy rendes jelenség, ha nem is az egyéneknél,
de a nemzeteknél és műveltségeknél; az értelem
és az erkölcs olyan, mint a mérleg két serpenyője,
mikor az egyik emelkedik, a másik alászáll. Vajon
történeti törvény-e ez? Érdeünkben van abban
kétkedni. A zsidók példája nem azt bizonyítja.
Itt is a történelemben kell a magyarázatot keres-
nünk.

A régi hébereknél nem úgy volt, mint a mos-
tani zsidóknál; azoknál a jellem volt különb, mint
az értelem. Tehát erkölcsi tekintetben is, mint
testi tekintetben a zsidóság hanyatló fajnak tekint-

hető. Valóban a jellem alacsonyága és az értelem magas foka a hanyatló népek sajátsága; jól látni ezt a régi görögöknél és a két utolsó századbeli olaszoknál. Gyakran mondják, hogy a zsidó jellem évszázadokon át változatlan maradt; némely tekintetben helyes megfigyelés ez, más tekintetben fölszínes. A régi héberek legjellemzőbb erkölcsi sajátsága volt a makacsság. Már Mózes is többször nyakas fajnak nevezi őket. Ezt a faji sajátságát megtartotta, sőt fokozta. Húsz évszázad szenvedései közt tűzben vízben megedzette akaraterét. Jelszava volt: «És mégis». Csak az erősek, az erélyesek, a makacsok vehették fejökbe, hogy zsidók maradnak, a gyöngék elhagyták őseik vallását. Az üldözésnek és a csábításnak ez volt az eredménye. A makacsok közül a legmakacsabbak váltak ki a fajból és azok maradtak zsidók.

A zsidónak akarata van olyan erős, mint bármikor volt. Ebben jellemét egy fajé sem múlja fölül. De a nyakassága eltűnt. Most már nem mondhatná róla a próféta: «Olyan a nyakad, mintha vasrúd volna». Miután tölgy volt, mely a fergetegnek is ellenállt, lett belőle nádszál, mely minden szellőnek bókol. Különben már elpusztult volna. Az ellenállóképesség és a hajlékonyság ritkán van úgy együtt, mint a zsidóban; ez a kettős sajátsága már magában is elég volna arra, hogy megnyissa előtte a szerencse kapuját. Lelke is oly rugalmas, mint az értelme; de a mi az értelmét

emeli, az az erkölcsét gyakran alacsonyabb színvonalra süllyeszti.

Egész lényének ezt a hajlékonyságát drágán szerezte a zsidó. Addig hajlongott, míg görbe nem maradt a háta és ez a testi hatás kapcsolatos egy belső lelki hatással: Az erkölce is hanyatlott. — Nagy íróink egyike szerint* két jellemző vonása van a jelenkori embernek: «A lelkiismeret és a becsület — az a keresztyénségből, ez a feudális korból ered.» Ennek a két képzetnek egyike még nemrég ismeretlen volt a zsidó előtt, másika régen tért vesztett benne vagy rája nézve értelmét változtatta. Ez az a miben okossága ellenére gyakran mögöttünk marad. — Nem mondhatjuk, hogy a zsidó a lelkiismeretnek híjjával van. Sőt talán Taine téved, ha a lelkiismeretet keresztyén eredetűnek tartja; inkább zsidó eredetű az, valamint a felebaráti szeretet. Zsidó eredetű legalább abban az alakban, melyben a keresztyénség föntartotta. A zsidó fedezte föl először bensejében azt az urat, melynek királyok sem parancsolnak és semmiféle külső hatalom. Izrael szolgáltatta a lelkiismeret első vértanúit.

Csakhogy az a zsidó lelkiismeret, mely a miénknek anyja és dajkája volt, megfogyatkozott és elhomályosult. Az is meggörnyedt az idők kényszerűségének terhe alatt, az megalkudott az erő-

* Taine: *Les Origines de la France contemporaine.* — *La Revolution* III. k. 124—126.

szakkal és álruhát, álarczot öltött. Még a vallásban is, mely oly drága volt neki, megtanulta a színlelést, a hazugságot és a térdhajtást olyan istenek és próféták előtt, kiket hite megtagadott. Afrikában, Ázsiában és Európában ezrével, tízezrével voltak olyan zsidók, a kik külsőleg Jézus vagy Mohammed hitére tértek, hogy létök jogát megszerezzék. A keresztyének is kitértek szorultságukban, a vértanúk nem voltak közönségesek soha. Csakhogy az volt a különbség, hogy a rabik megbocsátották, jóváhagyták, sőt néha tanácsolták a látszólagos hitehagyást. Híres embereik között is tudunk példákat, hát a többi hány volt Spanyolországban, Portugáliában, Olasz- és Franciaországban. Castiliában a nuevos cristianos, Lusitániában a marranes szentegyházba jártak, a pappal adatták magokat össze, letérdeltek gyónni stb. és mégis zsidók maradtak. Csak a halált választhatták vagy a keresztet. Nálunk Bordeauxban is a nuevos cristianos ivadékai, a portugál zsidók sokáig állították, hogy ők jó katolikusok.— «Mi Izrael fiai vagyunk», mondák titkon gyermekeiknek; a nyíltan követett vallás megvetésére és a titkon követett vallás eltagadására tanították őket. Képmutatásra tanítottak egész nemzedékeket abban, a mi a legszentebb volt nekik. E nélkül a kéthitűség nélkül bizony talán már kiveszett volna a zsidóság. Hitét a zsidó csak megtagadásával menthette meg legbiztosabban. Vajon nem

a keresztyén hibásabb-e ebben, a ki a zsidót a szentségtörésre rákényszerítette?

Nem minden zsidót érte az a legnagyobb megaláztatás, vagy nem minden zsidó tűrte el, hogy külsőleg meg kellett tagadnia őseinek hitét. Múltán emlékeztethetnek bennünket arra, hogy a vértanúk számát illetőleg egy más vallás sem mérkőzhetik Izraellel. De a zsidónak nemcsak a szentegyházban kellett álarczot viselnie, hanem mindennapi életében, jártában-keltében — mindig. Nem állván rendelkezésére az erősnek fegyverei, a gyöngének fegyvereivel küzdött, a ravasz-sággal, hunczutsággal és kétszínűséggel. íme mivé lett a zsidó lelkiismerete, azé a népé, mely velünk a lelkiismeretet megismertette. Az mellékes, hogy inkább a ghetto, a mi gyűlöletünk, a mi törvényeink forgatták ki a maga valóságából, mintsem az ő tudósaik és casuistaik. Ez az elcsúrt-csavart lelkiismeret nem képes mindig hirtelen egyenesre visszacsavarodni.

A mi a becsületet illeti, honnan ismerné a zsidó? Ennek az érzetnek, mely a középkori sziklavárakban, a lovagnak sisakjában és pánczéjában szülemllett, mi köze volt a zsidóhoz, a kit bántalmaztak, gúnyoltak, szidalmaztak és megvetettek. A feudális úrnak az ő őrtornyában halálbüntetés terhe alatt büszkének kellett lennie, viszont a zsidónak ugyanazon büntetés terhe alatt az aláztosság és szerénység volt meghagyva. A gyalázat a zsidóra nézve nem volt szégyen; az volt a szé-

gyene, hogy zsidó volt. A zsidónak nem volt joga megsértődni. A zsidó tartotta, nem pedig a keresztyén, bal arcját annak, a ki jobbfelől arczul ütötte. Bőre megvastagodott a sok csapástól, érzéketlenné lett. Némely városban, például Toulouseban, bizonyos ünnepnapokon a zsidó község előjáróinak meg kellett jelenni a városházánál, hogy ott nyilvánosan fölpofozhassák őket a gróf úr és jobbágyai. így pofozták az egész zsidóságot ezer esztendeig a keresztyének és mohammedánusok. A zsidó évszázadokon át a köznép bolondja, csodabogara volt. Ha csak gúnykaczajt keltett, az volt még a legkisebb baja.

Soha senkinek sem kellett a türésnek és megaláztatásnak ilyen iskoláját végigjárni. A zsidót arról lehet megismerni, monda a középkor embere, hogy meggörnyedve jár. Vajon hol tanulta volna meg a fejét fõnn hordani?

És mégis annak a páriának is megvolt a maga büszkesége. Minthogy saját törpe egyénisége nem volt tiszteletet keltõ, a zsidó egy közös nemzeti büszkeséggel segített magán; büszke volt származására, hitére, Istenére. Izrael fölsõbbségében való hitét soha sem veszítette el. Keresztyén és mohammedánus uraival szemben olyannak érezte magát, mint egy királyfi, a ki rabszolgaságba jutott és a kit durva gazdái megalázó foglalkozásra kárhoztattak. Engedett az erõszaknak, de visszavonult hitének bástyái mögé, a hol nem érhetette méltatlanság. A Judengasse büzében és gyaláza-

tában is, megbélyegző sárga sipkája ellenére a zsidó körülmetéletlen gazdáinál végtelenül különönbnek érezte magát. Bizton hitte, hogy eljön egyszer a leszámolás napja. Bizton hitte, hogy a másvilágon ő lesz az úr. Sőt némelyik azt hitte, hogy még ezen a világon meg fogja hallani az angyaloknak diadalhirdető trombitáját. Hogy eljön a messiás és mindenkit visszahelyez az őt megillető helyre, a zsidót fölemeli, a gajokat pedig lesújtja amannak lábához.

Ez a magyarázata annak, hogy a zsidó évszázadokon át hordozhatta gyalázatát a nélkül, hogy összeroskadt volna terhe alatt. Benső rugalmassága nem törött meg, mindig ép maradt és készen várta a szabadulás óráját. Bármint meg volt görnyedve, mindig kész volt fölegyenesedni, mint a lenyomott rugó. Innen erednek néha sokáig magába fojtott gögjének hirtelen kitörései vagy érzékenysége, mely annál meglepőbb, minél váratlanabb: Büszke akarván lenni, szemtelenné lesz.

Ha igazságszeretettel dicsekszünk, ezen a helyen legbájosabb önmagunk vizsgálása elől kitérnünk. Lelki és jellembeli hibái, melyeket a zsidónak szemére vetni még mainapság is följogosítva érezzük magunkat, épen olyan árnyékot vetnek ránk, mint rája. A mi műveink azok. Mi tanítottuk rajok, mi oltottuk beléjük apáról fiúra. Mi törekedtünk őt becstelenné tenni, tudatosan és mesterségesen. Mi találtuk ki erre a célra a megbecstelenítő öltözeteket, a megbélyegzés jelvé-

nyeit, a lealacsonyító szertartásokat. A zsidó soha sem sülyedt a keresztyénnek elég mélyre. Őseink alávalóságra nevelték, mint a hogy alacsonyra nevelték a borzebeket, hogy bebújhassanak a lyukakba. Itt sem láthatjuk a sémi vérnek vagy a héberek vallásának nyomát. Ez is csak az öröklékenységnek vagy a közeghez való alkalmazkodásnak egy ténye. A hol a zsidó aránylag szabad volt, ott ebben is, mint sok más tekintetben, közelebb állt a keresztyénhez. Ilyenek voltak valaha a spanyol zsidók; rajok nézve a becsületérzés nem volt mindig olyan várerősség, melynek fölvonó hídján át zsidó be nem juthat. Nekik megengedték olykor a fegyverforgatást és négy évszázados száműzetésük után még most is néha észrevehetők rajtok a castiliai büszkeségnek vagy keleti móltóságának némi nyomai.

A mi Ázsia, Afrika, Törökország, Magyarország és Oroszország zsidóit illeti, a kik talán az *inquisitio quemaderosánál* is végzetesebb megvetés czölönkjét húzzák, hogyan moshatják le magokról és mennyi idő alatt az elveteműltség sarát, melyben őket keresztyén és mohammedán uraik rothadni kényszerítették? E nyomorult zsidók azokhoz a félénk állatokhoz hasonló viselkedésűek, a melyek a földhöz tapadva meglapulnak, hogy üldözőjük figyelmét magokra ne vonják. Meg azt sem szabad elfelejtenünk, hogy az apáról fiúra szálló szegénység és szennyes nyomorgás senyvesztő hatásának vannak alávetve, a melv kedve-

zötlen éghajlat alatt a testet lelket egyaránt meg-
rontja. Még a keresztyén Európa törvényei is őket
ebben az állapotban akarják tartani. Még mai
napság is Oroszországban és Romániában ezek
a megújított és súlyosbított zsidóellenes törvények
nehezednek az európai zsidóság két-harmadára.
De még azokban az országokban is, a hol eman-
cipálták őket, Németországban, Ausztria-Magyar-
országban és Olaszországban, csak egy-két ember-
öltő óta van meg a szabadságok és biztonságok;
Franciaországon és Németalföldön kívül sehol
sincs több száz esztendejénél. A zsidók fölszaba-
dult emberek, rabszolgák fiai, csak az imént cse-
rélték ki megbélyegző sárga sipkájokat a szabad-
ság sipkájával. Valamennyi liberti vagy libertini,
kiknek ifjú szabadsága gyakran gyöngé lábön áll.
Akármely fajból származnak, a mi jelenkori de-
mocratiánkban épen úgy, mint az ó-kori Rómá-
ban egy emberöltőnél több kell ahhoz, hogy a
szabad emberek erkölcsseit, észjárását és lelküle-
tét eltanulják.

Gondoljatok arra a nevelésre, melyben húsz
évszázadig részesültek a zsidók, sőt részesül há-
rom negyedrészők még ma is. Mit tanultak apáik-
tól? Es, a mi a családnál is nagyobb hatással volt
rajok, mit tanultak a világtól? Talán méltányos-
ságot, őszinteséget, becsületességet, gyöngédséget?
Melyek voltak a kis zsidógyereknek játécai és szó-
rakovásai? A gyerekek majd mindenütt olyan já-
tékokkal mulatnak, a melyekből büszkeséget, bá-

torságot és becsületet tanulnak; a zsidógyerekeknek nem ezek voltak a játékaik. Némely országban alig merik megpróbálni a korukhoz illő zajos játékokat. A zsidónak nincs joga ahhoz, hogy olyan gyerek legyen, mint a többi. Apró vétségeiért is úgy büntetik, mint valami gonosztettért. Csak nemrég, 1890 júliusában Bialisztokban, Oroszországban, egy tizenkét éves zsidógyereket rajtérték, a mint egy kertben cseresznyét lopott. A kert tulajdonosa, egy keresztyén orvos, büntetésül az arcát tetoválta, ezüstnitráttal gondosan a homlokára véste a tolvaj szót oroszul, németül és héberül. (Nekem megvan a gyermek arczkópe.) Azokat a zsidókat pedig, a kik ezt a szellemes fenytést rossz néven merték venni, messzire internálták. Kezdetben még a mi nyugati középiskoláinkon is sokáig a zsidó diák tanulótársai gúnyjának tárgya volt. Mintegy idegen volt a keresztyének között, fattyú a törvényes születésűek között. Még a kikeresztelkedett zsidónak is csak *tara* volt Jakab vére. Például Disraeli Benjámín sohasem felejthette el és meg nem bocsátotta azokat a bántalmakat, melyeknek áldozata volt az ő ifjúsága Etonben vagy Harloweban.

Minden faj erkölcsi nézetei alkalmazkodnak a körülményekhez, a helyzethez, melyben az illető faj él. Hát hogy ne volnának érezhetők Jakab fiainak erkölcsi nézetein azok a körülmények, az a helyzet, melyet mi teremtettünk számukra? Valamilyen népnek vagy vallásnak az erkölcsé nem ege-

szen olyan változatlan, mint a milyennek vallási törvényei és szent könyvei mutatják; emelkedik és hanyatlik, zavarossá válik vagy megtisztul a szerint, a mint maga az élet változik. A zsidónak erkölce természetesen elnyomatásához és súlyedőséhez alkalmazkodott. Ebben nyilvánul leginkább az évszázadok nevelő hatása. Juda fiainak az élet már gyermekkoruktól kezdve egész környezetök elleni küzdelemnek tetszett, leplezett küzdelemnek, aknaküzdelemnek, melyben nem számíthattak másra, mint ügyességökre. Ősei, kiknek nagy tetteiről a bibliában olvasott, karddal és hajító dárdával küzdöttek; ő azonban nem forgathatott más fegyvereket, mint a cselszövést, csalárdságot, ravaszságot és színlelést. Ebben olyan volt Izrael, mint minden nép faj, mely hosszú ideig el volt nyomva és lealázva. Tudjuk, hogy a római hódítás, a byzanci zsarnokság és a török iga mivé tette az ó-kor legnemesebb népét. A szolgaság mindenütt rettentő elerkölcstele-nítő tényező; és talán a legmagasabban álló fajokat súlyeszi legmélyebbre: *optimi corruptio pes-sima*.

De az öröklött foglalkozásoknak, az ősoktól üzött mesterségeknél is megvan a jellemre és a lélekre a magok nevelő hatása. Láttuk már, hogy a zsidó foglalkozásainak milyen hatásuk volt az ő értelmének fejlődésére; de talán még mélyebb nyomokat hagytak a jellemén. Az alatt a hosszú idő alatt, mely alatt a zsidó boltjába volt zárva,

mélyen lelkébe vésődött az üzleti szellem. Kiszabadulása után is benne maradt bizonyos kereskedői természet. Bár ne lehetne e hajlamot másokban találni, mint Ábrahám fiainál, a hol olyan könnyű megmagyarázni! A zsidónál az bizonyos öröklékenység. A berlini és frankfurti bankárból, a bécsi vagy párisi tudósból néha hirtelen kitör a Judengasse régiség-kereskedője vagy a ghattóbeli zsidóárú. Egy-két emberöltő nagyon sokkal rövidebb idő, semhogy őseik hatása alól teljesen kiszabadulhattak volna. Hiába, az üzérkedés nem léleknevelő foglalkozás. A zsidók üzérkedni kénytelenek voltak, mert más foglalkozást nem engedtek meg nekik, egyikök sem élhetett, a hogy őseink mondták, nemzeti módon.

Es vajon mily körülmények között üzte foglalkozását a zsidó kereskedő? A kereskedelem rendszeren a törvény oltalmában részesült; de a zsidó számíthatott a törvényekre? A zsidó kereskedőnek nem volt meg a jogbiztonsága. Üldöztetésnek és zsarolásnak volt kitéve; mindig attól kellett tartania, hogy követelését eltagadják vagy lealkusznak belőle; gondosan el kellett titkolnia jövedelmét, hogy talán néhány aranyat megmenthessen belőle, ha a népnek vagy a fejedelemnek eszébe ötlik, hogy kirabolja vagy királyi rendelettel elkobozza keresményét. Azonfölül, minthogy a nagy uraknak olcsó hitelt kellett adnia, a kis embereket kellett kizsákmányolnia, a szegényeket kellett kiszípoloznia, a nyomorultaktól ravasz-

sággal kellett visszavennie azt, a mit a hatalmasok tőle erőszakkal vettek el. E ténykedésének volt legrosszabb hatása mind a zsidónak saját erkölcsére, mind a köznépre. Gyakran mint a kincstárnak vagy a nagy úrnak bérlője azokhoz a madarakhoz volt hasonló, melyeket kitanítanak, hogy gazdájok számára halászszanak vagy vadászszanak. Fölülről könyörtelenül bántak vele, hát neki könyörtelennek kellett lennie lefelé; alulról mindent ki kellett neki szívnia azok javára, a kik őt szivacsnak nézték, melyet ki lehet préselni. Egész Közép-Európában a zsidó gyűlölt közvetítő volt a nép és a fejedelem, a szolga és úr között. Természetesen a kicsinyekkel nem bánt jobban, mint vele a nagyok. Sokkal többet szenvedett a zsidó, semhogy mások szenvedései iránt el ne fásult volna. Szemének nem voltak már könnyei; emberöltőkön át, Heine képe szerint, a Jordánba szakadtak csendesen patakozó könnyei, míg semmi sem maradt a szemében. Mikor a gajokon a gajokról eredő szenvedéseiért boszúját töltötte, a biblia .szavaira gondolhatott, szemet szemért, fogat fogért, és biztos lehetett benne, hogy népe ellenségeinek még akkor is adósa marad.

Vajon valóban kő foglalta el a zsidó szívének helyét? Korántsem; csak Izrael ellenségeihez volt kemény, A kinek alkalmá volt közléről nézni, az meggyőződhetett, hogy a zsidó talán a leggyöngédebb ember; csakhogy szeretetét övéinek tar-

togatta, családjának, népének. A zsidó is ember volt; Shakspeare is önkéntelenül érezte Shylocknál; de csak a testvérei iránt volt ember, azok iránt, a kik vele is emberségesen bántak. Az idegeneknek, mint a sün, csak tüskéit mutatta, golyóvá gömbölyödött, fagyos érzéketlenséget mutatott. A mi benne jó és nemes volt, azt feleségének, gyermekének, balsorsosainak tartotta fönn. A családja volt mindig a zsidónak végső menedéke. Családi erényeit még ellenségei sem tagadhatták el soha. Mindig megérdemelte a falusi sírköveknek különben gyakran hazug dicséreteit: Jó atya, jó fiú, jó férj volt. Talán egy faj sem volt annyira képes *a szép* családi életre, talán egy fajban sem hiányzanak annyira azok a hibák, melyektől legtöbbet szenved az asszony és a gyerek: a zsidó nem részeges, nem játékos, nem hirtelenharagú és keze valamint ajka nem hajlandó a durvaságra. Ebben a tekintetben még bűzös ghettójában sem vesztette el fajának nemességét, ott is meglátszott rajta jó származása. Általában a zsidónak nincs hajlama erőszakos cselekedetekre, erőszakos szenvedélyekre; leszokott azokról hosszú elnyomatása idején. Nem mintha nem volnának szenvedélyei, de magába zárja azokat. Csak a szemében, a nézésén látszik a szenvedély tüze. Nem olyan, mint a barbár szláv vagy germán, ritkán válik szenvedélyének rabszolgájává, játékvá. Fékezni, kormányozni tudja indulatát. A zsidó ellentéte a természet embe-

rének, a vadembernek, a ki szilaj és féktelen, nagyon nyilt és csupa ösztön. A zsidó rendszerint nem követi rögtön indulata szavát; nem heveskedő, mint a délvidéki népek és nem szilajvérű, mint az éjszakiak. Habár élénk az érzése, mint minden ideges emberé, még sem enged idegei hirtelen hatásainak. Indulatai nem tüzes lovak, melyek nyerítenek és toporzékolnak; jól szoktatta őket, betanította úgy, hogy ne ágaskodjanak. Némelyeknél, igaz, kitörnek az indulatok — és ez új jelenség — mintha boszút akarnának állani azért, hogy olyan sokáig el voltak nyomva; de ez még kivétel. A zsidó nem hirtelenkedő, mint a szláv vagy kelta. Tudja magát türtöztetni, nagyon is sokáig volt kénytelen magára vigyázni, magát ellenőrizni. Még mai napság is érzi, hogy ellenséges szemek lesik cselekedeteit. Azért uralkodik magán a zsidó és az önmagán való uralkodás teszi őt képessé a mások fölötti uralomra is. A zsidó nem hallgat ösztönére vagy indulatára, hanem az eszére. Es ha az embernek egyik fő sajátága, hogy eszes, okos lény, akkor az emberek közül a ifiódó a legemberibb.

Igaz, hogy az okosság szava neki rendszerint az önérdek szava; de vajon nem épen azt nevezik-e okosságnak a legtöbb emberi dologban? A zsidónak megvan az a felsőbbisége, hogy gyakran fogja föl jobban önérdekét és miután fölfogta, ragaszkodik hozzá, nem hagyja magát érdekének követésétől eltántorítani. Megvan a kellő türelme és

kitartása, mely nagy és kis vállalatok sikerének fő föltétele. Akarata mindig följazott íjj, a szeme pedig soha sem téveszti el a czélt. Milyen előnyök ezek abban a küzdelemben, melyet a létért való küzdelemnek szeretnek nevezni! Mi büszkék vagyunk, hogy nemrég fölfedeztük ezt a küzdelmet, pedig a zsidó már ezer évvel Darwin előtt ismerte; sok évszázad készítette őt elő és gondosan megtanították rája az őseink. Jelleme és értelme egyaránt jól föl van szerelve a csatára; és a jelenkori élet küzdelmeiben, melyek nem lovagjátékok, hibái szintúgy javára válnak, mint erényei. Boldogul is a világon. A fin de siècle nyelvén szólva, a zsidó a mi földünknek nagy struggle for life-ja. Valljuk be őszintén, ez szerzi neki a legtöbb ellenségét.

Ilyen alakban hagyták ránk az elmúlt idők a zsidót; de ez a zsidó testestül-lelkestül a múltnak terméke és az új korrallal együtt átalakulóban van. Testi és erkölcsi átalakulása rohamos. Hihetetlen gyorsasággal alkalmazkodik a jelenkori életviszonyokhoz; és erkölcsünkkel együtt, nagyobb mértékben, mint hinnők, gondolatainkat és érzelmeinket is átveszi. Íme itt ez a kis orosz zsidó, a ki kopott kaftánban és bársonysipkában költözik be hozzánk; ha egész életén át sem tud szabadulni saját szerű kiejtésétől és félszégétől, a kíséretében levő gyerekek mégis francziákká, angolokká vagy akár amerikaiakká válnak talán tizenöt esztendő alatt. Néha az átalakulás sokkal is gyorsabb, semhogy tökéletes lehetne. A mi

francia és angol izraelitáink, kiknek szülei még német vagy lengyel zsidók voltak, gyakran olyan furcsák nekünk. Egy tekintettel, egy szóval, egy mozdulattal néha a régi zsidót juttatják eszünkbe. «Kapard kissé az izraelitát, monda egy barátom, majd előtűnik a ghettóbeli zsidó.» Ez nem mindig igaz. A mit mi benne zsidónak látunk, az gyakran nem más, mint az idegen, a külföldi, a más nevelésű. A mi a művelt izraelitában gyakran föltűnik, az nem annyira a zsidó, mint a jött-ment, a parvenü; gyakran összetévesztjük a kettőt, mert gyakran együtt jelentkeznek.

A parvenü! Bizonyára az a legtöbb zsidó, a kit ismerünk; megvannak benne azoknak a gyöngéi és félszégei, önhittsége és elbizakodottsága. Azért nem elég finomak vagy elegánsak, rossz ízlésűek és modortalanok, nem elég tapintatosak, viselkedésükben túlzók egy vagy más irányban, vagy nagyon bizalmaskodók és semmivel sem törődők, vagy modoroskodók és túlságosan ügyelnek a formaságokra, szóval nehezökre esik úgy viselkedni, a hogy úri embereknek kell. Résztint azért hajhászszák úgy a címeket, érdemkereszteket és mindennemű kitüntetések; sokáig vártak, nagyon megéheztek rajok. Azért szeretik magokat fitogtatni, szeretik, ha mindenütt látják őket és mindenütt beszélnek rólok; tetszik nekik a nagy fényűzés, a sok ékszer, hintó; látszik, milyen boldogok, hogy mutogathatják gazdagságukat, melyet oly sokáig el kellett titkolniok. Egy angol szerint

négy nemzedék hozhat csak létre egy gentlemant. Pedig néhány tuczat vagy legföllebb néhány száz család kivételével majd minden zsidó új ember, a self-made man. Hirtelen emelkedett; nem volt még ideje a gentleman ízlését, modorát, nyelvét és a mi a legnehezebb, annak érzelmeit megtanulni. Ez nem azt bizonyítja, hogy sohasem tanulhatja meg; időt kell nekik engedni, néhány emberöltőt. Mindig szükséges ennyi idő? Habár úgy tetszik nekünk, hogy ritkák, mégis részemről megismerkedtem olyan franczia, angol, olasz, sőt német, lengyel és orosz zsidókkal is, a kik bátran összehasonlíthatók akármely keresztyén úri emberrel.

A kik azt hiszik, hogy a zsidóság soha többé magasabb fokra nem emelkedhetik, azoknak elég felelet, ha a ki nem keresztelkedett és kitért kiváló zsidók nevét soroljuk el, a kik Izrael régi népének becsületére válnak. Minden korban találunk közöttök nagy neveket, még abban a korban is, melyben legmélyebbre süllyedt a zsidóság. Minden faj, minden vallásfelekezet személyesíthető néhány emberben, mint azon faj vagy vallás legfőbb nyilvánulásában. így volt Izraelnél is, mikor elhagyta a ghattót, mikor még súlyos törvények és súlyos előítéletek nehezettek rája, melyek oly sokáig nyomták vállát. A ki példán akarja látni, hogy a régi zsidó talaj, a mi műveltségünk nap-sugaraitól érintve, mit tud létrehozni, annak olyan férfiút idézek, a ki nagyon arravalónak tet-

szik, hogy népét és vallásfelekezetét képviselje. Mendelssohn Mózes az, Lessing barátja és a zeneszerzőnek nagyapja. Ez az éjszakai kis zsidó életével még inkább, mint műveivel annyival hozzájárult fájának fölemeléséhez, hogy méltán a faj élő jelképének tekinthetjük. Kicsiny, csúnya és félszeg volt Mendelnek, a tóramásolónak fia; nem volt rajta észrevehető semmi olyas, a mi a szemet gyönyörködteti vagy a képzeletet foglalkoztatja. Mikor őt először látta jövendőbelije, egy bankár lyánya, a ki a nélkül hogy ismerte volna, csupán ifjúi jó híre után szeretett bele, annyira meg volt lepve csúnyságától, hogy nem volt bátorsága hozzá nőül menni. Már visszavonult a szegény philosophus, de a zsidóleány őt visszahíttá és ezt a talmudtól sugalmazott kérdést intézte hozzá: «Igaz-e, hogy a házasságok az égben köttetnek?» Mendelssohn megerősítő véleménye döntött az övé fölött. És a gazdag, fiatal lyánynak, a ki annyira vágyott az eszményi után, hogy a kis púposnak adta kezét, nem volt oka megbánni azt a hitét, hogy az ég intézhet olyan furcsa házasságot. Habár alacsony volt Mendelssohn teste, a lelke magas volt. Azt mondtuk, hogy a zsidónál a jellem rendesen mögötte áll az értelemnek, és íme a zsidóságnak a jelenkori társadalomban első képviselője már megczáfol bennünket. A *Phedon* szerzőjénél, «Berlin Sokratesé»-nél épen fordítva volt. Ha őt leghíresebb kortársaival hasonlítjuk össze, kivált a mi nagy francziáinkkal Voltaire-rel,

Rousseauval, Diderot-val, Mirabeauval, az erkölcsi felsőbbiség bizony nem a mi részünkön van; akár jellemének nemességét, akár életének méltóságát, akár érzelmeinek fenkölségét tekintjük, e zsidó megszegyeníti a keresztyéneket. Es hitének köszönhette Izrael fia, hogy ebben olyan könnyen fölülmulta a Krisztus szellemétől eltántorodott keresztyéneket. A vallása és annak szelleme tette őt bölcsesé, mielőtt még őt Lessing a *Bölcs Náthán* mintaképeül vette. Valamint a keresztyének eszménye a szent — ez a legmagasabb polcz, melyre valaha a mi szegény emberi nemünk emelkedhetik — azt mondhatnók, hogy a zsidóságnak legmagasabb elérhető eszménye a bölcs.

Ilyen fenkölt jellemeket Izrael minden országban hozott létre. Lássunk egy másik példát, nem az éjszaki, hanem a déli zsidók közül, nem a régi hithez híven maradtak közül, hanem azok közül, kik a velünk való érintkezés útján eltértek népök hagyományaitól. Talán az új-kori zsidók legnagyobbika az, más szárnycsapású, merészebb röptű, de szintén bölcs, sőt némelyek szentnek merték mondani. Talán ki lehet találni, hogy Spinoza Baruchot értem, Pavilioengragt remetéjét, a hollandi templomba temetett spanyol zsidót. A mi a nagy embereknél — a philosophusokat sem véve ki — ritkaság, az ő szíve is értelmével egy színvonalra emelkedett. A kinek nem is tetszik Spinoza philosophiája — magam is középök tartozom — azoknak is lehetetlen philosophiáját

nem bámulni és őt magát nem szeretni. Ez a zsidó, kinek se vagyona, se támasza nem volt, mindent föláldozott annak, a mit ő az igazságnak tartott. Korának elmélkedői közül szinte ő volt az egyedüli, a ki nem félt elmélkedését végigfűzni, másokhoz oly őszinte mert lenni, mint önmagához és nem hajhászta se a dicsőséget, se a botrányt. Fejedelmek pártfogásokat ajánlották föl neki; ő, a zsidó volt csaknem az egyedüli korának tudósai közül, a ki minden állást és javadalmazást visszautasított, mert a pénzt épen oly kevésbé kívánta, mint a hírnevet. Azt a keveset, a mi neki mulandó földi létének, gyöngé testének föntartásához kellett, ő, a zsidó, olyan korban, melyben mindenki megvetette a kézi munkát, épen kézművességgel akarta megszerezni. Szemüveg-lencsék csiszolása közben gondolkozott elméletein. Életének nemességénél és egyszerűségénél fogva ez a zsidó, kit a zsinagóga kiátkozott, mindenkor az emberiség legtükételesebb példái közé fog tartozni, azon emberek közé, kik az emberiségnek becsületére válnak. Bizonynyal nem mondhatjuk végképen hanyatló fajnak azt, mely legszomorúbb napjaiban is egy Spinozát nemzett.

IV.

A ZSIDÓ GÉNIUSZ ÉS A ZSIDÓ SZELLEM.

Egy szót, mielőtt folytatom: Vannak talán, a kik azt hiszik, hogy a zsidók miatt nem érdemes félretennem azokat a nagy kérdéseket, melyek mostanában az elméket foglalkoztatják. Azoknak csak azt válaszolhatom, hogy az antisémia áramlat is társadalmi kérdés és a zsidóságot és Izrael szellemét tanulmányozva is csak a vallásszabadság és a társadalmi béke lebeg szemem előtt. Caritas et Pax a jelszavam.

Múlt cikkemben* a zsidóság élettanát és lélektanát próbáltam vázolni. Nem minden izraelitának tetszik az arczkép melyet rólok vettem. Némelyek kötelességöknek tartották nekem válaszolni.** Mások, izraeliták vagy keresztyének, arra

* Leroy Beaulieu e műve mint cikksorozat jelent meg először a Revue des deux Mondesban.

** Az 1891 november 1. *Univers israélitban* Lehman főrabbi szigorúnak sőt némely dologban igazságtalannak tartja ítéletemet. Más hitsorsosai, a mi hadseregünk tisztjei, a magok módja szerint karddal kezökben tiltakoztak ítéletem ellen és az a párbaj, mely Mayer kapitány halálával végződött, szintén azt mutatja, hogy a

figyelmeztettek, hogy a feleúton megállok. «Helyes volt a zsidóság lélektanát megalkotni — írja nekem egy névtelen — de a zsidóság mostani szereplésének megismeréséhez nem juthatunk, ha csupán értelmének tökéletességéről és jellemének hibáiról van képünk. Arról is meggyőződést kell szerez-nünk, vajon van-e zsidó géniusz, van-e zsidó szellem, hogy az irodalomban, művészetben, tudományban, politikában mutat-e a zsidó valami nemzeti géniuszt, nemzeti szellemet, mely lényegesen különbözik az úgynevezett árja népekétől, a mely népek között él.» Ismeretlen figyelmeztetőmnek igaza van. Mert ha a zsidóságnak csakugyan van olyan sajátzerű, a jelenkori művelt népekétől különböző nemzeti szelleme, akkor nagy befolyásával, melyet szerez, házigazdait nemzeti-ségökből való kiforgatással fenyegeti. Ha pedig nincsen, akkor mi értelme van annak, hogy a jelenkori társadalmak «elzsidósodnak»?

Ez a kérdés, megvallom, gyakran foglalkoztatt engem az utóbbi tizenöt évben. A legkényesebb és legbonyolultabb kérdések közé tartozik. A ki a feleletet nem akarja az újjából szopni vagy ítéletét érzelmeiből meríteni, annak csak egy mód kínálkozik a kérdés megoldására: Sorra kell néznie a zsidó származású írókat, művészeket, tudó-

becsület a zsidóságban is megtalálható. Mindazonáltal azt hiszem, hogy a nagy tömegre vonatkozó ítéleteimben és fejtegetéseimben helyes úton járok.

sokat, philosophusokat, politikusokat és megvizsgálni, vajon van-e valami közös sajátságok, mely őket a velők egy országban és egy korban élő írótól, tudósoktól és művészekről megkülönbözteti. Gyakran szórakoztatott már engem ez az összehasonlítás, mióta öt-hat nagy irodalmon át vándorlok. Nekem mindig nagyon tetszett az, a mit összehasonlító nemzeti psychológiának lehetne nevezni. Megkísérlem íme, pedanteria és tudományoskodás nélkül elmondani, hogy a zsidóságot illetőleg milyen eredményhez jutottam. Ezúttal főképen a művészekkel és írókkal akarok foglalkozni.

Régente Izraelnek épen úgy megvolt a saját génusza, mint Rómának vagy Görögországnak. A sémiták kicsinyes ócsárlóinak kegyes engedelmeivel, Izrael páratlan nemzet volt. Nem művésznép, hanem próféta-nép volt. Nemzeti génuszának bizonyítéka a biblia. A genesis költészete fölér Homeroséval, Ézsaiás van olyan eredeti, mint Pindaros. Ha a merev héber génusz mindazonáltal mögötte marad a görögnek, nem azért marad mögötte, mintha nem emelkednék olyan magasra, hanem azért, mert nem ágazik el annyira, végtelenül kevesebb a változatossága, az árnyalata. A héber génusz egy darabból van és azokra a sziklaszálakra emlékeztet, melyek magánosan merednek föl a végtelen sivatag közepén. E tekintetben alig képzelhető a régi hébernek nagyobb ellentéte, mint a mostani simulékony és fürge

zsidó. Pedig mi a ghattóból és a talmud thorából kikerült újkori zsidóval, jelenkori zsidósággal foglalkozunk, nem pedig a régi héberséggel, mely nem hajolt meg se Görögország isteneinek, azok mosolygásának, se Róma kardjának.

Van-e még most is zsidó génusz, miután a nép két évezrede szét van szórva és oly hosszasan érintkezett más művelődéssel és más fajkkal? Ha van, akkor a zsidó eredetű írókban és művészekben kell nyilvánulnia, azokban a férfiakban melyeket Jakab szolgáltatót a jelen kornak. Vegyük őket kissé szemügyre, mint a természetbúvár szokta tenni, mikor az élő lényeket osztályozza; vajon találunk-e ezekben a zsidókban olyan közös vonást, mely lehetővé teszi, hogy őket egy külön szellemi osztályba, családba vagy fajba foglaljuk. Tanulmányozzuk sajátságaikat. Elég könnyű a föladatunk, van kit tanulmányoznunk, bőven.

Csak néhány emberöltő múlt el, mióta Franciaország jeladására ledöntötték a ghattók sötét falait és máris a művelt országokban, még Oroszországban is, nemcsak hogy városaink utczáiba telepedtek a zsidók, hanem még egyetemi tanzségeinkre, színpadjainkra is behatoltak, sőt egészen országgyűléseinkig eljutottak. Az oly sokáig elnyomott fajnak e váratlan emelkedése némelyekben azt a gondolatot keltette, hogy itt is olyan nemzeti újjászületésnek szemtanúi vagyunk, a milyent Európa nem egyet látott a XIX. században. Ez imént fölszabadultak közül sokan meré-

szen megpróbálkoztak a mi művészeinkkel és tudományainkkal. Mint a kalitkából kiszabadult madár, oly gyorsan szárnyra keltek. Jelenkori műveltségünk sűrűlombú fáján ágról-ágra szálltak, mintha egy ága sem volna oly magas, hogy odáig föl nem juthatnánk. Ez maga már jelentékeny tény. Ezek után ki fogja velünk elhitetni, hogy a zsidó képtelen a mi műveltségünk elfogadására, hogy ő a keleti ember a mi nyugati művelődésünknek pusztá szemlélésére van kárhóztatva. Alighogy fölszabadult, helyet foglalt a mi művelődési körünkben, némelyek szerint nagyon is nagy helyet foglalt el. Különös, ez az állítólagos keleti ember rendszerint sokkal jobban boldogul nyugaton, mint keleten, oly könnyen simul a nyugat génuszához. Franciaországon és Németalföldön kívül nincs egy százada, hogy emancipálták ezt a körülmetélt páriát, és ma már a legújabb művészetekben és tudományokban is versenyre kel velünk. A történelemben talán páratlan jelenség, még két-három emberöltőre sem volt szüksége ehhez az átalakuláshoz. Mit lehet ebből egyebet következtetni, mint azt, hogy a mi természetünk és a sémita természete között, származásunk és történeti nevelkedésünk nagy különbségei daczára, valami titkos hasonlóság, valami tagadhatatlan szellemi atyafiság van. Habár közöttünk a zsidók végtelen kisebbségben vannak — egy-két százaléka, sőt Francia- és Olaszországban csak egy-két ezredrésze a népnek — csaknem minden

pályán, kivált azokon, a hol az értelem és szorgalom dönt, néhány zsidó egész a legmagasabb fokig emelkedett. E sikerök a legkülönbözőbb tereken talán fő tényezője az antisémita áramlatnak. Csekély számokhoz képest nagyon is nagy helyet foglalnak el. Mint soraim kezdetén mondtam, azt a hibát követik el, hogy kimutatják, mennyire nem dönt a szám; ezt a szám meg nem bocsátja nekik.

Vessük össze a zsidó kisebbséget a keresztyén többséggel; nézzük a zsidóság soraiból kikerült jelesek számát. Kétségtelen, hogy az úgynevezett sémita aránylag több jeles embert szolgáltatott a mi árja civilisatióknak, mint az úgynevezett árja.* Annál csodálatosabb ez, mert a hírnévért és köztiszteletért való pályázatban, a melyben a legkülönbözőbb fajokból annyian versenyeznek a díjért, a zsidó épen mint zsidó még nem rég is kevés reménnyel indulhatott a küzdelemre; sok országban be sem bocsátották a versenytérre, születése versenyre képtelenné tette. A hol a turf megnyílt előtte, ott is egy súlylyal többet kellett magával czipelnie, mint versenytársainak, a vallásával, a «zsidó» névvel. Sokan a leghíresebbek közül ezt a kényelmetlen czölönköt kénytelenek voltak elvetni magoktól, hogy megkönnyebbüljenek és könnyebben futhassák be a versenypályát.

* Érdekes számarányt mutat például az Institut — pedig ott ugyan alig mondhatja valaki, hogy a zsidónak kedvében jártak volna.

Egy angol zsidónak az a különös ötlete támadt, hogy számokban és képletben fejezze ki azt, a mit ő az angolokkal és skótokkal összevetve a zsidók *comparative ability*-jének nevez.* Számításában a lexikonok életrajzait és az akadémiák évkönyveit veszi számba és arra az eredményre jut, hogy száz év óta minden pályán aránylag több zsidó lett híressé, mint keresztyén. Ezt különben is tudtuk. Ha a fajokat és vallásokat értelmi fokozat szerint kellene osztályoznunk, a zsidó és vallása kétségtelenül az első helyre jutna. Még kedvezőbb volna a zsidók aránya, ha nem számítanék be Kelet-Európát, ahol még a kivételi törvények súlyos lánczát hordják nyakukon.

Hogy magyarázzuk a zsidóknak e gyakori felsőbbségét. A már mondottakból kitűnik, hogy nem kell valami titkos okot keresnünk. Történeti fejlődésök, műveltségök régisége, évszázadokon át folytatott előkészületeik, faji kiválások, melyet két évezredes szenvedéseik és küzdelmeik okoztak, elég magyarázatul szolgálhatnak. Nevezetes, hogy aránylag még sokkal több a jeles ember, az *eminent men*, mint az angol mondja, a főlvérű zsidók között. Annál csodálatosabb ez, mert sokáig nagyon gyéren fordultak elő zsidók és keresztyének közötti házasságok. A szegény nemes ember,

* Joseph Jacobs: *The comparative distribution of Jewish ability*. London, 1886. Servi: *Gli Israeliti l'Europa* 1873.

a ki sovány földjeit dúsabbá óhajtja tenni, és a zsidó bankár, a ki szeretné, ha megnyílnának előtte a nagyúri termek, mikor ilyen vegyes házasságot létesítenek, akaratlanul is fajuk tökéletesítésére törekszenek; az árja kincsvágyat és a sémita hiúságot megtréfálja a jóságos természet, melynek az a főgondja, hogy az ősoknél kitünőbb utódokat hozzon létre. Ha gyakran nem is sikerül, mégis itt is új bizonyítékát látjuk annak, hogy a rokon fajok kereszteződése czélszerű.

Természetesen Izrael fiai az emberi munkáságnak nem minden terén tűnnek ki egyformán. Az említett angol szerző számítása szerint leginkább kitűnnek a zenében, a drámai művészetben, a költészetben, az orvosi tudományban, a mennyiségtanban és a nyelvészetben. Ezt is tudjuk már az ő statisztikája nélkül is. A zsidó eredetű zenészek elég ismeretesek, fölösleges őket név szerint elsorolnom. Nyelvészek, régészek, és rokon szakbeli tudósok talán még nagyobb számmal vannak közöttök. Mondhatnók, e tekintetben a jelenkori tudománynak kivált a francia tudománynak, jó része zsidó. A mi zsidó tudósaink közül csak úgy találomra sorolom el Munckot, Opertot, Bréalt, Weilt, Derenbourgt, Halévyt, Loeböt, a két Darmestetert, a két Eeinachot. A zsidóknak a nyelvészkedéshez és rokon tudományokhoz való hajlamát már említettem; azt is megmagyarázza történeti nevelésök, régi irataiknak apáról fiúra szálló tanulmányozása, vándorlásaik,

önkéntes és kénytelen utazásaik különböző nyelvű népek között. Kénytelen volt több nyelvet ismerni, hát könnyebben lehetett nyelvészszé, habár egyikből még nem következik a másik.

Azonban a művészetek közül nemcsak a zenében, a tudományok közül nemcsak a nyelvészetben tűnnek ki. Ellenkezőleg, nagyon sokoldalúak, a mi nagy alkalmazkodó képességüknek természetes folyománya. Némelyek az értelmet oly eszköznek tartják, mely mindenre egyaránt alkalmas. Ha ez néha igaznak látszik, talán leginkább a zsidónál igaz. Némely művészetben, a festészetben, szobrászatban sokáig nem mutattak tehetséget. Mai napság azonban nemcsak Németalföldön, Németországon és Franciaországban, hanem még Oroszországban is kitűnnek már ezen a téren. Tárlatainkon évenként talán ötven zsidó művészszel találkozunk. Sokan már jutalmat kaptak; némelyek már hírnévre tettek szert, például Lóvy Emil, Lehmann, Heilbuth, Worms, a német Liebermann vagy az amerikai Mosler; sőt egy-kettő európai hírű, mint Israels József, a németalföldi festő, és Antokolszky, kihez fogható szobrásza nem volt Oroszországnak. Ezekben a művészetekben talán azért tűnnek ki kevésbé, mert vallások tiltották nekik a képek és szobrok használatát.

Valamint itt a vallásban kell a magyarázatot keresnünk, azt sem magyarázhatjuk fajbéli sajátságokból vagy keleti származásokból, hogy a zenében annyira kitűnnek. Ott is történeti okokat

kell keresnünk, és talán megtaláljuk a magyarázatot családi életök bensőségében, a ghetto falai mögötti elszigeteltségükben, zsinagógájuk liturgiájában, a hol az imádság mindig énekkel párosult, és talán szenvedéseikben is, melyekben nemzeti dallamaik voltak nekik legdrágább vigasztalóik. Már láttuk idegességüket és talán az is legfogékonyabbá teszi őket az iránt a művészet iránt, mely leginkább megrezgeti az idegeket.

Egyébiránt a zsidóknál, mint minden zenészfajnál, a zene kedvelése a költészet, vers, rhythmus kedvelésével párosult. Dávid, a királyi költő, mindig népszerű alakja volt a zsidóságnak. Szétszóratása után a zsidóság a héber nyelvre is alkalmazta a verstörvényeket és oly mértékek szerint zengette, a mely a zsoltárok szerzője előtt és a jeruzsálemi templom kohenjai előtt ismeretlen volt. A zsidóságnak is volt nemzeti költészete a középkorban Spanyolországban; és mióta Ahasverus a jelenkori népek közé keveredve megpihenhetett, panaszdalait a jelenkori nyelveknek majd mindegyikén elzengi. Jehuda Halévy *Sionidessától* Heine *Romancerójáig*, a champagnei névtelen zsidó költőtől kezdve, a ki ó-francia nyelven énekelte meg troyesi hitsorsosainak vértanúságát, egészen Minszkyig és Natsonig, a zsidó költőknek sajátyszerű anthológiáját lehetne összeállítani a legkülönbözőbb nyelvekből. A ki nem akarja, ne higye: A zsidó eredetű írónál, akár költők, akár prózáírók; gyakran találunk költői érzületet, lyrai

hangulatot, melyet nem várnánk attól a kereskedő-fajtól. Hogy ki nem irtott belőlök minden költészetet az a gonosz prózai nyomor, melybe mi döntöttük és a rabik iskoláinak formalismusa! Földalatti ér gyanánt lappangott bennök a költészet és csak kedvező helyen, kedvező körülmények között jött napvilágra.

A zene után a drámai művészetben értek el legzajosabb sikert a zsidók, kivált a nők. Az sem meglepő, illik ahhoz, mit a zsidók símulékonyságáról, utánzóképeségéről és alkalmazkodó képességéről tudunk. Ellenségei azt mondhatnák, hogy a komédiázó hajlam velők születik; hogy a zsidó régóta gyakorolja magát a színlelésben és képmutatásban; hogy a sémitának az a jelleméhez tartozik, képes mindenkor álarczot öltetni és hazudni egész testével úgy, mint a nyelvével. Nem mondok ellent; de ha megtanulta a képmutatást, ha kénye szerint tudja változtatni arczkifejezését és tekintetét, azt annak az életmódnak köszönheti, a melyet mi kényszerítettünk rá. Meg kell azonban jegyezmem, hogy nem az alantas és kicsinyes indulatok játszásában tűnik ki Izrael népe. Legalább a leányai — mintha mélyebben érezték volna át fajuk keserveit — kevésbé tündököltek a vígjátékban, mint a szomorújátékban és drámában. Sajátságos, hogy épen ennek az elnyomorodott fajnak egy műveletlen lyánya vált azzá a művésznővé, a ki a nagy század költőinek királyi alakjait legnemesebben testesítette meg.

A mennyiségtanban és természettudományokban is kitűnnek a zsidók. Ez a faj, melyet lát-szólag teljesen elfoglalt a concret dolgoknak és anyagi javaknak keresése, szétszórátása óta mindig nagy hajlamot mutatott az elvont tudományok iránt, a mértan és a csillagászat, valamint a philosophia iránt. Ezt is a történetők magyarázza meg, régi műveltségök, őseik foglalkozásai és talán vallási szükségleteik. A sémiták közül pedig nemcsak az izraeliták kedvelték a metaphysikát és a matematikai tudományokat. Tudjuk, hogy az arabok sem vetették meg és hogy a chaldeaiak alapították a csillagászatot. Már Baby-lonia pyramisainak lépcsőzetein tanulták meg e tudomány elemeit a zsidók, a rabik pedig fölhasználták naptárukban az ünnepek meghatározására és a talmud is foglalkozik vele. Talán ez az oka, hogy Herschel óta annyi zsidó jutott a csillagvizsgálók kupolái alá? Franciaországban, a hol a lakosságnak csak két-három ezredrészét képezik, ha a tudományos Akadémia évkönyveit kinyitjuk, több izraelitát találunk egymásután. Például Hal-phent korunk legjelesebb matematikusai közé számítják. Érdekes, hogy a világ leghíresebb sakk-játsoi közül is többen zsidók voltak. Vajon nem az lehet-e az oka, hogy a kombinálás és számítás szelleme bennök öröklés útján fejlődött ki? Ők talán inkább is hajlandók visszaélni a matematikai szellemmel és a deductiv módszerrel; például Spinoza a philosophiában, Ricardo a köz-

gazdaságtanban, Marx a sociologia paradoxonában. Hogy hézagossnak ne láttassam, legalább említenem kell, hogy az orvosi tudományban és az élettanban, valamint a jogtudományban is sok zsidó tűnt ki és ez utóbbi talán szintén a talmud hatása.

Bizonyára nincs oly tudomány vagy művészet, melyre a zsidó múltjánál fogva kevésbé volna képesítve, mint a politikára, az emberek kormányozására; évszázadokon át ki volt abból zárva. Alighogy emancipálták, a pártok küzdelmébe elegyedett. A kísértés nagyon is erős volt: csak a hatalom polczára kellett jutnia, hogy anyagilag és erkölcsileg magasabbra emelkedhessek. Nagy számban szerepelnek zsidó politikusok a legtöbb művelt országban. A politika nem valami tiszta konyha. De az Izrael fiait nem rettentí vissza, csúnyább mesterségekkel is sokáig voltak kénytelenek foglalkozni. Nincs mindig okunk örülni a közügyekben való részvételöknek — még ha azokat nem is tekintik pusztán «ügyeknek». Már említettem, hogy néha bizonyos felekezeti szellemet visznek a politikába, bizonyos haragot azon vallások ellen, melyek nevében őseiket üldözték. Egyébiránt a zsidók politikai szereplése nem mindig azonos irányú. A parlamentjeinkben szereplő zsidó származású miniszterek és szónokok, Cremieux, Fould, Eaynal, Lasker, Bamberger, Disraeli, Goschen, Luzzatti nem ültek mindnyájan a baloldal pajtáin.

Hagyjuk a másodrendű embereket; vegyük közülök inkább szemügyre azt a három alakot, mely a XIX. század legnevezetesebbjei közé tartozik, három nagyon különböző férfiút, a kik három különböző országban csaknem egyaránt hallatlan sikert értek el. Disraelit, Lassalle-t értem és Gambettát, a kit atyja révén az említett félvérű zsidók közé számíthatunk. Hogy mi közösség van a három között, mily sémita vonások fedezhetők föl bennök, annak tanulmányozását az olvasóra hagyom. Íme három különböző politikai kalendáriumnak három szentje. Mind a három iskolát hagyott maga után, a mi pedig politikai téren ritkaság. Különböző utakon érven el a népszerűséget, miután csaknem ellentétes ügyek szolgálataiban kereste a dicsőségét, mind a három, az angol tory, a német sociálista és a francia republikánus, hazájának szinte halványává lett. Egy kivetett fajnak, a bálványképek ellenségeinek e fiai magok bálványképekké emelkedtek az árja tömegek szolgálai lelkesedése által. Európa három legműveltebb nemzetének aristokráciája, polgári és munkás osztálya csaknem egyszerre hajolt egy «sémita» uralma alá. Mit is mondok, Britannia aristokráciájának, Franciaország nyárspolgárságának és Németország proletárságának annak idején Ábrahám egy-egy ivadéka volt a személyesítője. Mai napság is, mikor a feledés hullámai oly gyorsan elborítanak mindent, Izrael e fiainak még halálok után is maradtak hívei, a kik kegye-

lettel ünneplik halálok évfordulóját. Nem is tudnám megmondani, hogy Júda e három sarjadéka közül melyiket tiszteli meg nagyszerűbb apotheossissal emberimádásából ki nem gyógyítható pogány fajunk. Emlékeznek-e önök arra a diadalmi halottas menetre, mely a fűszerkereskedő fiának koporsóját kísérte, az idegen nevű férfiúét, a kit az a dicsőség ért, hogy a vész órájában Francziaország lelke szállt a testébe? Azt mondják, hogy a ház, a hol meghalt, némelyekre nézve búcsújáró helylyé lett. Pedig a halála utáni ünnepeltetésben Gambetta nem éri el Lassalle-t, a germán plebs ifjú istenét, a kit életében a socialismus messiása gyanánt üdvözöltek, miután pedig ostoba párbajban elesett, mint a kinszenvedő Krisztust, mint a munkástömegek imádott megváltóját ünnepelték. De hármok közül legszerencsésebb volt Disraéli, a velencei zsidó, a ki annyi hiú hitsorsosának ábrándját megvalósította. Mit érnek a bellevillei és düsseldorfi ünnepeltetések, a tudatlan tömegek otromba hódolatai és ezernyi durva toroknak éljenei Piccadilly szalonjainak tapsaihoz és azokhoz a koszorúkhöz képest, melyeket a földgömb legaristokratikusabb nemzetének színejava tett le az öreg Beaconsfield sírjára? Számára a rátartós Anglia új ünnepet talált föl; szobra talpazatáról látja az öreg minden tavasszal, aprimrose-dayn, hogy a legelőkelőbb ladyk mint rakják lábaihoz egész kosarakkal kedvencz virágját. — Azonban Lassalle és Gambetta még inkább mutatják a zsi-

dót új szerepben, mint Disraeli: A zsidót, mint a beszéd királyát, gyülekezetek fékezőjét, tömegek lebilincselőjét, a kik a népeknek a democratia evangéliumát hirdetik, majd tragikus, majd komikus szerepben, oly hatalmasan, oly erős indulattal, szóval oly genialitással, a melyet alig tételznénk föl Izrael öreg véréből. Mit találhatunk ezekben a hatalmas alakokban a ghettóbeli vézna zsidó vonásaiból?

Ha a zsidót nemzetnek tekintjük, mely a többi nemzet között szét van szórva, a képességeknek mily változatosságát találjuk benne! Abban a változatosságban azonban nincsen semmi eredetiség, semmi olyas, a mi Izraelnek egy közös nemzeti szellemére vallana. Még a mindenütt kitűnő alkalmazkodó képességet sem tekinthetjük annak.

A zsidóról két vélemény van elterjedve. Vannak, a kik idegen, sőt a mi fajunkéval ellentétes szellemet tulajdonítanak neki. Mások, sőt gyakran ugyanazok, azt állítják, hogy a zsidóknak nincsen sajátos szellemük, nincs semmi eredetiségük. Ez utóbbiak szerint a zsidó sohasem talált föl semmit, művészetben és tudományban legföllebb csak mások eszméinek rendezője, alkalmazója. Nem tud alkotni, az a sémita szellemnek jellemző vonása, mely az árijától megkülönbözteti. A sémita meddő. Valamint kezével, agyával sem termel a zsidó, csak forgalomba hozza mások eszméit, összeveti, kizsákmányolja. Ott is csak mások munkájából él.

Körülbelől ez Wagner elmélete a zenéjökre nézve, mely művészetben leginkább kitűnnek. (Wagner: *Das Judenthum in der Musik.*) Szerinte a zsidók, mint Mendelssohn, Meyerbeer, Halévy, Herold képesek voltak egy-egy német symphoniát vagy francia operát szereznii, de nem valami új művészeti formát föltalálni. Izrael mintegy nőies. A sémita, mint a női nem, nagy mértékben van képesítve az átvételre; de a férfi-erély, a nemzés képessége nincs még benne. Tehát mindenképen alsóbbrendű faj.

Ha csakugyan így volna, ha csakugyan minden, a mi zsidó, tőlünk van átvéve, hogyan állíthatják azt, hogy a zsidó a mi erős árja fajunkat eredetiségéből kiforgatja, nemzetiségéből kivetkőzteti? Fajának ősi jellemvonása-e az eredetiség hiánya? Megvallom, a régi zsidóságnál eredetibb népet abból a korból nem ismerek. Még a kik kópzeletök teremőkéességét kétségbe is vonják (Eenan: *Histoire général des langues sémitiques* . . . «absence complète d'imagination créatrice»), azok is elismerik, hogy ők adták a világnak a valást; az a találmány pedig fölér akármely mással. Hogy lehet tagadni a Jordán melletti kis Liliput teremőkéességét, teremő erejét, azért, a honnan a zsidó és keresztyén egyisten-imádás, a biblia és az evangélium került ki? Igazán nincs eredeti érzelem, vis poetica sem a zsoltárookban, sem Jobban, sem a prófétákban? A zsidó könyvek történeti becse vitás lehet, de a néplélek fenekéről

fakadó mélységes költőiségüket nem lehet kétségbe vonni. Ha van a világon valami ihletett dolog, a mely a mi hiú irodalmunknak föléje helyezhető, akkor azok az egyszerű könyvek azok, melyeken minden nemzet megérezte Isten szellemének lehelletét. A héber irodalom nem sokoldalú és ebben az értelemben nincs se művészetők, se irodalmok, mert nincsen se drámájok, se hőskölteményök, se festészetük, se szobrászatuk. Es igaz, hogy a héber, vagy ha úgy tetszik, sémita szellem szűk téren nyilvánult, két sziklafal között, a honnan nem láthatott mást, mint az eget; de ott mély medert vájt, hogy századok ki nem meríthették és a világ minden szögletéből odajöttek a népek szomjukat oltani.

De hagyjuk a régi hébereket; azok nem éltek mások eszméiből. Az újkori zsidóknak, már látuk, mások adnak irányt. Hogy a kezdeményezésről leszoktak, azt eléggé megmagyarázza csekély számok, a kétszeres szolgaság, a melyet átéltek, a külső nyomás és a belső szellemi kényszer. Az üldöztetés bizony nem fokozza az emberben a kezdeményezés hajlamát. Izraelnek a jelenkori műveltség létrehozásánál főképen közvetítő szerepe volt. Közvetítő volt kelet és nyugat között, ó-kor és középkor között, a mohamedán és keresztény világ között. E szerepet pedig nem annyira származásánál fogva játszta, mint inkább történeténél, elterjedésénél fogva. Ha a zsidóság szétszóratása óta csakugyan teljesen elvesztette

gondolkozásának önállóságát, ha csak közvetítésre, utánzásra és ilyfélékre képes, hogy veszélyeztetheti százféle nép közé oszolva a mi nemzeti szellemünket?

Azonban a zsidót ne téveszszük össze a zsidó fajjal, a nemzeti eredetiséget az egyéni képességekkel. Abból, hogy Izrael, mint nép, mint faj nem tanúsít nemzeti szellemet, még nem következik, hogy a zsidó, mint egyén, mint francia, angol vagy német nem lehet eredeti, önálló. Hát igazán bizonyos az, hogy a föltalálás az árja faj jellemző sajátja? Hányan tudnók akkor árja származásunkat igazolni? Egész népeket ismernek, melyek századok óta meddők. A sémitákhoz kell-e őket soroznunk? Ne vezessen félre bennünket a fajnak homályos fogalma. A zsidóknak aránylag csekély száma, a sűrű felhőtömegek, melyek még az imént is Júda egén tornyosultak, eléggé megmagyarázzák, hogy miért nem villog égboltozatukon elsőrendű csillag. Szabad-e azért azt állítanunk, hogy a zsidó költők, művészek és elmélkedők csak a mi lángunk fényét tükrözik vissza? Mert Descartes nélkül talán nem lett volna Spinoza, mondhatjuk-e azt, hogy Spinoza nem volt lángeszű philosophus?

Es a mit Spinozáról, a zsidók e legnagyobbikáról, nem merünk írni, azt rá merjük fogni olyan költőre, mint Heine? Talán nem igaz, hogy a zsoltaérok írójának e kételkedő utóda a germán lyra húrjaihoz egy új húrt csatolt, egy rendkívül fino-

mat? Akármint ítélnék is most a németek róla, utánok mondjuk-e, hogy Heine dalai nem egyebek egy utánzónak ízléstelen verselésénél, melyben se képzelet, se humor, se lángész nem nyilvánul? Zsidó nemzeti szellem leginkább található az ő *Reisebüderjeiben*. Megérzik még szerelmi dalain és legnaivabb dallamain is bizonyos fájdalmasság, keserűség, a mely származásával, nevelésével és a németországi zsidóknak akkori helyzetével kapcsolatos. A német kritika most nem becsüli őt annyira, mióta a németek úgy elteltek fajok göggyével; szemökben eredendő bűn, ha egy német költő ereiben nem teuton vér folyik. Heinével úgy bántak a Rajna túlsó oldalán a kritikusok, mint a zsidó zeneszerzőkkel Wagner. Scherer Vilmos, a német irodalom történetírója, csak rendkívüli utánzó képességet lát benne. Szerinte a *Heimkehr* költője csak az utolsó és legragyogóbb német romantikus. Még legegyénibb sajátságát, iróniáját is, melyet némelyek zsidó iróniának neveznek, Scherer a német romanticismus vonásaihoz csatolja. Annak Heine csak legfőbb virága, rossz szagú virága, hervadó, mert ebben a német rózsában egy féreg van, a zsidó volta.

Ha az *Atta-Troli* szerzőjét oly könnyen beillesztik a német irodalom keretébe, hogy mondhatják mégis, hogy zsidó volt a szelleme és a költészete? Ő valóban a német romantikusokhoz tartozik, németebb, mint sok francia hiszi, a mi nem azt jelenti, hogy nem voltak egyéni sajátságai. Ko-

rántsem. Könnyedsége által más német költők ne-
hézességétől lényegesen különbözik és e könny-
nyedségét valószínűleg zsidó származásának és
franciaországi tartózkodásának köszönheti. Mint
kortársán, Börnén, úgy Heinén is megérzik a
francia hatás, még pedig nemcsak a francia
eszméké, hanem a francia szellemé is. El van
telve francia szellemmel, annyira, a mennyire
egy teuton vérű német nem is lehet. Ebben keres-
hetjük eredetiségének egy részét, ez pedig zsidó
származásával van kapcsolatban. Mint a szivacs a
vizet, úgy iszsza be a zsidó annak a népnek a
szellemét, melynek körében él. Látjuk, mily gyor-
san alakúí át az orosz vagy német zsidó francziává
és párisivá. Nemzeti érzülettel nincs úgy eltelve,
mint a régi benszülött francia, angol vagy né-
met, a kinek pórusaiba idegen szellem már nem
fór bele olyan könnyen.

Ha a költőkről a zeneszerzőkre térünk át, ott
hasonló jelenségeket látunk. A mely művészetben
a legzajosabb sikert értek el, talán épen abban
mutattak a zsidók legkevesebb teremtő képessé-
get. Mondjuk ki előre, hogy zsidó zene épen oly
kevésé van, mint zsidó költészet. Csak zsidó ze-
nészek vannak, a kik mindnyájan ahhoz az ország-
hoz csatlakoznak, a hol születtek vagy éltek. Áb-
rahám e sarjadékain fölismerszik, hogy angol,
francia, német vagy orosz földön fakadtak. Semmi
sem emlékeztet náluk zsidó nemzeti szellemre.
Másképp ki merné kétségbe vonni eredetiségüket?

Halévy, Herold francziák, még pedig a legfrancziább szerzőink közé tartoznak. Mendelssohn igazi német, mind szellemére, mind művészetének formáira nézve. Meyerbeer is alapjában német; legföllebb azt a zsidó vonást találhatjuk benne, hogy könnyen elfogadja majd a német, majd az olasz, majd a francia ízlést; egyesíti őket, a nélkül, hogy mindig össze tudná olvasztani. Zsidó, a mennyiben cosmopolitának látszik. E tekintetben igen tanulságos. Wagner ő rája gondolt, mikor kétségbe vonta a zsidók teremtő képességét. Ha egyáltalában igaz, hogy a zsidó zene különböző ízlések vegyüléke, mint a név, melylyel magát az *Afrikai nő* szerzője fölciczomázta, akkor leginkább áll az Giacomo Meyerbeerről. De az nem a zsidó nemzeti zenének, hanem épen a zsidó zene nemlétének bizonyítéka. Meyerbeernél találhatunk néha igazi izraelita sugallatot, de vallásit; komoly bibliai viszhanglengi át a *Próféta* némely lapját.

Szükséges-e kutatnunk, milyen rangjok lesz az izraelita zenészeknek, nevezetesen Meyerbeernek, a művészet történetében? Nem itt a helye. Tény az, hogy teljes fél századon át Meyerbeer uralma alatt állt az opera, ez a királyság, melynek szintén megvannak forradalmi. Egy csekély eredetiségű zsidónak ez már elég hosszú uralom. *Hugenottái*, *Prófétája*, francia operái épen úgy divatjókát múlhatják, mint *Crociatoja* és olasz operái; de azért még is csak tény marad, hogy egy ber-

lini zsidó művein két keresztyén emberöltő érezte, hogy mi a fönséges. Igaz, hogy zenéje elavul, de századának minden zeneszerzői közül mégis csak Meyerbeer a legdrámaibb. A ki egyetért Wagnerrel, az sem tagadhatja, hogy a történeti dráma az egész világon uralkodott és hogy Meyerbeer jelölte tetőpontját. Ez elég dicsőség egy művésznek, akár zsidó, akár keresztyén.

Tehát akár tagadjuk, akár elismerjük művésztök eredetiségét, képzelőtehetségöket, alkotó képességüket, az nyilvánvaló, hogy nemzeti szellemtől Izrael fiainál szó sem lehet. Csak bizonyos képességek vannak, melyek nálók gyakoribbak, mint másoknál: a számítás szelleme, az alkalmazási képesség, bizonyos ügyesség különböző elemek tárításában és az a tehetség, melylyel különféle nemzeti szellemet fölfognak. Mindezek a zsidónak már bőven megbeszélte alkalmazkodó képességével vannak kapcsolatban. Azon a szellemi rugalmasságon, hajlékonyságon kívül nem találhatunk semmi zsidó vonást a zsidó művészekben és írókban. Néha úgy tetszik nekünk, mintha keleti vonásokat fedeznénk föl műveikben. Hálás volnék, ha ködös egünkre keleti napsugarat hoznának. De az csalódás. Egy izraelita maga mondta nekem, hogy a mit mi faji sajtáságnak nézünk, az csak a nevelkedés hatása, a könyvek hatása, nem pedig a véré. «Mi nem annyira a valóságban, mint inkább képzeletünkben vagyunk keletiek.»

A zsidó íróknak gyakori sajtáságok az irónia.

De az iróniára hajlás sem származik Júdatól vagy Efrájimtól, hanem csak a ghettóbeli ősoktól. Az is az üldöztetés gyümölcse. Az ironia, a gúny, a sarcasmus mindig a gyöngék fegyvere volt, az elnyomottaké és gyámoltalanoké. Ismeretes a púposok gúnyolódó természete; a zsidóság is évszázadok óta olyan, mint a testi hiba. A zsidó önmagát sem kíméli iróniájával. A keresztyének nem mondtak több rosszat a zsidóról, mint a zsidó önmagáról. Ebben hozzánk francziákhoz hasonlítanak és talán nem ez az egyetlen hasonlatosság közöttünk.

Nincs-e némely tekintetben, a szellem könnyed rugalmassága tekintetében, bizonyos értelmi fesztelenség tekintetében valami titkos rokonság a zsidó és a francia szellem között? Külföldiek mondták és megvallom, valamikor magam is azt hittem. Nem voltam képes másképp magyarázni, hogy a zsidók oly gyorsan otthon vannak boulevardjainkon. Pedig nincs rokonság, csak bámulatos alkalmazkodó képességek vezet bennünket félre. «Vigyázzon», válaszolt nekem egy elsassi zsidó, «a mit ön a zsidóról és francziáról mond, ugyanazt mondják mások a zsidóról és németről, a zsidóról és angolszászról. Csak időt és tért kell változtatnunk, hogy a különféle hasonlóságokat megfigyelhessük.» Valóban eszembe jutott Heinének egy helye, a hol a zsidó és német szellem rokonságát ünnepli, erkölcsösségeket, gondolkozások mélységét, érzések komolyságát. Vajon nem mond-

hatná-e még jogosabban egy angol zsidó, hogy az izraelita az angolszászokhoz hasonlít gyakorlati és vállalkozó szellemével, erélyével, kitartásával? Hasonlóságot találna az olasz, az orosz zsidó és így a többi. Ez csak ilyféle játéka elménknek. Bizonyos az, hogy a zsidók könnyebben alkalmazkodnak a körülményekhez, mint árja származású honfitársaik.

Ezek után fölösleges bővebben foglalkoznunk azzal, hogy a zsidó, kivált a művelt izraelita, miért olvad olyan gyorsan bele bármely nemzetbe. De mikor francziává, németté, angollá, amerikaivá alakú át, néha önkénytelenül is megtart bizonyos sajátságokat, melyeket ősei más országokban öltöttek magokra. Nem állítom, hogy többé-kevésbé cosmopolita, hiszen csekély közöttök a cosmopoliták száma; csakhogy kevésbbé kizárólagosan nemzeti, mint mi vagyunk; nem olyan zárkózott kifelé. A nemzeti elfogultság hagyományos pólyáit, a melyek mintegy zománcz gyanánt burkolnak minden népet, a zsidó könnyebben leveti. Gyakran ez az eredetisége és a fölsőbbsoége. A műveit izraelita könnyebben tud odáig emelkedni, hogy hazáját belülről és egyúttal kívülről is tekintti. A nemzeti szellemet mint benszülött érzi és mint külföldi, úgy ítéli meg. Ezért az izraelita mindig jó közvetítő lesz különböző népek között, őket egymáshoz közelebb viheti, egymással megértetheti, így építettek a franczia és a német szellem között Heine és Börne a Bajnán át hidat.

mely most romokban hever. így köszönhetjük Dánia egy jelentéktelen zsidó községének Brandest, a ki az európai írók közül talán leginkább hatolt be a különböző irodalmak szellemébe.

Hiába kerestük minden bokorban, lehetetlen volt zsidó nemzeti szellemet fölfedeznünk, a mi korántsem jelenti azt, hogy Ábrahám ivadékainak nincsenek egyéb eszméi, mint a melyeket velünk való érintkezésök sugalmaz nekik. Nem tudom, a sémitának lelke nagyon különbözik-e az árjának lelkétől; de a zsidó lelke nem mindig adja azt a hangot, a melyet a keresztyéné. Ez onnan ered, hogy a vallás tartósabb nyomot hagy a lelken, mint hinnők; ered továbbá Izrael hosszú megaláztatásából. Elfogadom, hogy a zsidók között és köztünk vannak jellembeli és érzelmi különbségek, de az nem baj nekünk, se civilisatióknak. Készemről nem szeretem az egyformaságot, a jacobinusoknak hagyom azt. Nem eszményképem az oly nemzet, mely egy tuskóból van faragva, mint valami monolith. Többet ér az olyan nép, a mely többféle elemből, különféle fajokból alakú. Ha a zsidó különbözik tőlünk, annál jobb; legalább kissé növeli annak valószínűségét, hogy műveltségünk változatosan fejlődik. Kedvem volna szemökre vetni Sem e fiainak, valamint a keleti népeknek, melyek a mi divatunkat kezdik ölteni, hogy nagyon is hasonlítanak hozzánk, nagyon is utánoznak bennünket. Minek az! Ha semmi sajtószertű eredetiségük nem volna, akkor mi szol-

gálatná nekünk az anyagot olyan philosophushoz, mint Spinoza, olyan zeneszerzőhöz, mint Mendelssohn, oly zenészhez, mint Rubinstein, oly költőhöz, mint Heine, oly szónokhoz, mint Gambetta, oly művésznőhöz, mint Rachel. Mikor a kivándorló orosz zsidóknak részvétkeltő csoportjaival találkozom, a kik évszázadok eltelte után ellenkező irányban járják végig a száműzetésnek azt a hosszú útját, melyen őseik haladtak, és a szabadságot keresik a napnyugati országokban; eltűnődöm, hogy a hosszú utazásban eltörődött szegény zsidók egyike-másika nem vezeti-e magával kezénél fogva a művészetnek vagy tudományoknak egy jövő messiasát. Így szállt ki Spinoza menekülő anyja Németalföldnek lapályos partján. A mi engem illet, olyan metaphysikusért, mint Spinoza, olyan költőért, mint Heine, vagy akár csak egy Rachelért is belenyugodnám, ha a zsidók száma Franciaországban megkétszereződne.

Jól van, mondják talán, nincs zsidó nemzeti szellem, tehát nem is forgathatja ki természetéből a francia, német, szláv génuszt. De ez még nem elég bizonyíték arra, hogy a szellemi veszélyen kívül erkölcsi veszély nem rejlik-e bennök. Magad mondod, hogy a zsidó értelmi tekintetben velünk egyrangú, sőt néha fölöttünk áll ugyan, de lelki- leg, jellemére nézve gyakran alattunk áll. Ha nincs is zsidó nemzeti szellem, nincs-e mégis olyan zsidó szellem-, mely megrontja a francia, német, orosz, amerikai szellemet? Mert mi új-latinok,

teutonok, szlávok, angolszászok mindnyájan meg vagyunk győződve, hogy vérünk tiszta és fajunk egészséges. Minden nemzet áztatja magát, hogy csak mások rontják meg. Ilyen együgyűség vagy képmutatás nagy népekhez nem illő!

Vannak-e hát a zsidóknak a mieinktől lényegesen eltérő erkölcsi és társadalmi törekvései? Abban is kételkedem. Zsidó törekvések csak olyan értelemben vannak, mint katolikus és protestáns törekvések, azaz vallási értelemben. Az a zsidó szellem megfigyelhető keleti Európában, a hol még sűrű tömegekben laknak. De az a ghetto szelleme, épen ellenkezője annak, a mit nyugaton zsidó szellemnek neveznek — mert már kimutattam, hogy a mit a mi tudatlanságunk rendszerint zsidó szellemnek nevez, az épen a velünk való érintkezés által zsidó voltából kivetkőzött zsidónak a szelleme, a tagadás szelleme, melyet nálunk talált a zsidó, miután a légkörünkben élt és annak miazmáit lélekzette be. Ez a nálunk oly közönséges szellem, a minden hagyománnyal és minden tekintélyvel szembeszállás szelleme körülbelől olyan zsidó, mint a mily katolikus Voltaire és Diderot szelleme. A keresztyének oltották beléjük. Látjuk Oroszországban. Már említettem,* hogy a nihilismus a közt a zsidó ifjúság közt terjedt el, a mely az orosz iskolákba járt. Németországon is

* L. A zsidók Oroszországban. *Budapesti Szemle*, 1892. augusztus.

a keresztyén iskolákban tanulták Hegel tanait, a pessimismust és materialismust.

De a társadalmi és politikai kérdéseket itt mellőzzük; nézzük inkább azt, min ismerhető föl, miben nyilvánul a zsidó szellem. Talán a mindenüvé behatoló kereskedői szellemben, a jólétnek, a kényelemnek keresésében? Talán a fényűzés kedvelésében és a vele kapcsolatos dolgokéban, melyet ki és belélelkzünk? Talán a megvesztegethetőségben, mely tisztviselőinket megrontja és nemzetünk testét pusztulással fenyegeti? Ennek a parlamenti corruptionnak, mely az utóbbi években nálunk úgy lábrakapott, nagyon gyakran a németországi zsidó közvetítők voltak az előmozdítói; de hogyan van az, hogy épen a mi franczia köztársaságunkban akadt legjobb talajra a vészes bacillus? Sajnos, sok oka van annak és mindazok a mi társadalmi és politikai viszonyainkban találhatók, főképen abban, hogy országgyűlésünk erkölcsi és társadalmi színvonala alászállt. Nem ismerünk-e az Atlanti-oczeán túlsó partján egy nagy országot, a hol a sémitának csekély szerepe van és mégis, ugyanazon okoknál fogva, mint nálunk, ugyanazon bajok vannak? Ez az anyagi érdekek túlsúlyának és társadalmaink democratikus átalakulásának hatása; és ha már hazafiségünknek jobban tetszik az idegen név, nevezhetjük americanismusnak.

Hol látjuk a zsidó hatás jelét a művészetben és irodalomban? Jelenkori irodalmunk, kivált a

mi francia irodalmunk eléggé süllyedt, elég szeny-nyes. A zsidó annak az oka? Hát ötven év óta csakugyan Izrael volt vezetője a francia irodalomnak? A naturalismus, a pessimismus, a dilettantismus a zsinagógából kerültek ki? Talán a talmud-tora növendékei, ők azok, a kik a művészetet hangoknak és színeknek gyermekes kaleidoszkópjává teszik? Látom a színműirodalomnál, a regénynél s kivált hírlapjainknál Ábrahám némely fiait; de ki tartja őket a mi irodalmunkban irányadóknak? Se Ephra'im Mikha'il, se Kahn nem tart arra számot, hogy irányadónak tekinthetnek. Izrael e fiai beérik azzal, hogy a divatot követik; éppen itt képesek legkevésbé a kezdeményezésre. Különben ezeken a német és orosz zsidókon kívül még más idegenek is mulatnak azzal, hogy a mi francia prózánkat és költészetünket fölfrissítik; görögök, románok, flandriaiak, szlávok és kreolok. Tudják-e a francziát úgy forgatni, hogy nagyon ki ne ficzamítsák!

Van a színműirodalomnak egy félig divatját múlt ága, a hol a zsidók sokáig uralkodtak. Ha Hervé, a *Petit Faust* szerzője, nem lett volna, akár szabadalmat vehettek volna rája. A francia operettet értem, a második császárság víg operáját. Az operettek írói és zeneszerzői többnyire zsidók voltak. Azért azt higyük-e, hogy az zsidó műfaj? De hogy van az, hogy Franciaországban született és Parisban virágzott? Mondjuk-e, hogy *Orpheus az alvilágban*, *A szép Heléna*, *A Gerolsteini nagyhercegnő* a zsidó szellem személyesítői? Ne fari-

zeuskodjunk, ez a termék a mi földünk termése, nem is lehetne másé.

Még egy példa: A boulevardi hírlapoknak egész az ürességig szellemes rovataiban is, mely szintén francia találmány, több zsidó szerzett hírveget vagy, ha jobban tetszik, jövedelmet. Itt is csak a zsidók nagy alkalmazkodó képességét látjuk. A napi lapokban, mint a színházban a legpárisibb párisiak és mindezek a párisiaskodó párisiek nem francia születésűek. E tekintetben legfurcsább Wolf Albert fejlődése, ezé a német zsidóé, a kit a párisi újságírók mintaképének tartanak a külföldiek, komoly angol és amerikai lapok; sőt még sok francia is annak tartja — igaz, hogy vidékiek. Izrael sok irodalmi Paprika Jancsit szolgáltatott már a hírlapoknak, kivált a mieinknek. Tudja majmolni a francziát, a ki pedig, tudjuk, tánczra termett; de még fölül is múlja mesterét, kelletténél is párisibb, boulevardiabbb. Szánalomkeltő hőstettei, szomorú diadalai ezek a próféták utódainak, a Makabeusok sarjadékainak. Ezek az éleseszű kis zsidók a római impérium görögjeire emlékeztetnek, a római grseculira, a kik szintén, miután hősoket és isteneket adtak a világnak, elméjük maradványait arra tudták csak használni, hogy a hanyatló Eóma urait szórakoztatták. De a hasonlatosság nem teljes, mert a grseculik saját romlottságukat vitték Rómába piaczra, ezek a hebraiculik, ezek a judaiculik ellenben a mi saját forrá-

saink romlott vizével kínálgatnak és a mi szőlőnkben termett bort töltögetik poharunkba.

Van még egy műfaj, melyben a harmadik francia köztársasággal senki sem mérkőzhetik: A pornographia az. Abban páratlanok vagyunk. Újságaink némelyikére nézve irodalmi és pornographiai synonym fogalmak. Talán a zsidótól tanultuk az asszonyistenítést és leánybálványozást? De hiszen Angliában is van annyi zsidó, mint nálunk, sőt több, Németországon pedig hétszer-nyolcször annyi. Sacher-Masoch, galicziai író beszéli el, hogy Magyarországnak egyik kis városában egy izraelita nő egy izraelita könyvkötőnek Zola egyik regényét adta bekötni; mikor a nő a könyvért jött, a könyvkötő így szólt: «A tűzbe dobtam, az a könyv nem zsidó asszonynak való». Mi hányat találunk zsidótól szerkesztett vagy közzétett újságot és könyvet, melyre azt mondhatnánk, nem keresztyén asszonynak való? — Talán csupán zsidók árulják ezt az irodalmi árucikket? Csupán ők kínálgatják tárczáinkban ezeket az elegáns aljasságokat? Bizonyára elég jövedelmező, hogy bárkinek kedve kerekedhessék a vele való üzérkedésre.

De ha van nálunk oly költészet, mely némileg izraelita, az nem a Catulle Mendés fajtája; inkább az *Ouvriers* szerzőjének, Manuelnak fajtája, tisztességes és tapintatos költészet, benső, családias, talán kissé szűkkörű, de szemérmes, józan. A prófétáktól Jehuda Halóvy-ig és a középkortól napjainkig nagy irodalmok van, hebraica és judaica,

de a *Sir hasirim*, az *Énekek éneke* elszigetelt jelenség abban a héber költészetben. Itt is csak félre a farizeuskodással! Az nem franczia hiba; elég hibánk van úgy is, nem kell szomszédainkét is elvállalnunk. Itt a hagyomány munkálkodik bennünk árjában, Róma és Görögország ivadékaiban, kiket a keresztvíz nem tisztított meg eléggé. Az új pogányság terméke ez az irodalom, a hús és érzékiség fölújított tiszteletéé, a melynek a zsidóságból kivetkezett zsidó épen oly kevésbé áll ellen, mint a keresztyénségből kivetkezett keresztyén. Zsidó és keresztyén lemoshatja magáról ezt a szennyet és helyreállíthatja egészségét, csak vesse magát a Hermon tövénél a Jordán forrásainak hideg vizébe.

Sohse szépítgessük; nem csupa áldás a zsidóra nézve, hozzánk való közeledése. Mint a keleti mohammedán és keresztyén népekre, a mi műveltségünkkel való hirteleni érintkezés gyakran gyászos rája nézve is. A zsidó, ha őseinek szertartásait és hitét elhagyja, talán a keresztyénnél kevésbé tudja sértetlenül megőrizni azt az erkölcsöt, melyet a hit és a szertartások úgy foglalnak magokba, mint a mandolát a héja. Kivált a nemi erkölcsöknek van szükségök a vallás támaszára.

Van egy nép, mely jogosabban panaszkodhatik, hogy a zsidó rontotta meg. A német az. A német irodalomban és szellemi életben nagyobb része van a zsidónak, mint a francziában. Heine, Marx és Lassalle hazájában a zsidó származású írók száma

légió. Közülök sokan sokáig éltek Franciaországban és megtetszett nekik a francia szellem. De ha a teutomán német hazafiak a zsidónak szeméretetik, hogy az erényes Germániába a francia szellem mérgeit oltotta belé, ismerjék el azt is, hogy a francia erényeket isterjesztette. Például Börne és Heine, a két ellenséges testvér, két izraelita coryphaeus az «új Németországnak*), mely Menzel szerint csak új Paslestina. Ha Grsetz szerint, a zsidóság történetirója szerint, Börne és Heine két arkangyalként jelent meg vesszőjével megverdesni a német ferdeségeket, úgy vesszejök francia eczetbe volt áztatva. De nemcsak ezek a német zsidók jártak a mi iskolánkba; kevésbbé magas régiókból is említhetünk sokat. Például kortársaink közül Lindau Pált és Nordau Miksát. De mindezeknél a német zsidóknál Heinénél, Börnénél épen úgy, mint Marxnál és Lassallenál, a német socialismus félisteneinél, megtalálható a német nevelés, a német alap. Ha van erőiben titkos méreg, az sem egész zsidó, sem egész francia. Ha elemezzük őket, finomabb mérget találunk bennök, mely egyenesen a tudós Németországtól származik, az ő iskoláitól, egyetemektől, philosophiájától. Mindezeknél a németté lett zsidóknál Hegel és a hegelianismus az új Németországnak és politikai forradalmainak sugalmazója, a socialismusnak és osztályküzdelmeknek a kezdeményezője. Ők hazájoknak és koruknak fiai, Németországnak nincs joga őket megtagadni.

A zsidók Németországon a szellemi radicalismusnak egyedárusai voltak-e? Hát például Stirner, a nihilista mintaképe, hát Nietzsche, a ki a keresztet a legmérgeesebb fának mondja, Jakab törzséből valók-e? Hát Gutzkow nem hirdette-e nyilvánosan a keresztyénség elleni ellenszenvét? A zsidók vagy zsidó nők tanították Németországot a régi erkölcsök megvetésére? Ha Mendelssohn Mózes lyánya a szabad házasság elméletét a gyakorlatban is megpróbálta, csak egy keresztyénnek a tanait követte, egy mystikusét, Schlegel Frigyesét (*Lucinde*). Igaz, a zsidó nő nem egyszer megbotránkozottatta a deutsche Fraut emancipált modorával, szellemi műveltségével, mely nem illő egy nőhöz és nyugtalanító. A zsidó nő nemcsak fájának, hanem nemének fölszabadításához is hozzá akart járulni. Azt a hibát követte el, hogy olyan iránt tanúsított ízlést és érzéket, a mi a takarékos német asszony természetével nem főtt össze. A zsidó nő, Henriette de Lemos, Henriette Herz, Schleiermacher theologus barátnője, Ráhel Varnhagen von Ense volt az, a ki megmutatta Berlinnek, hogy mi egy szalon, ez a francia intézmény, mely a Spree partján nem tudott meghonosúlni. Nem veszem észre, hogy a zsidók példája csakugyan megrontotta a tisztességes Németországot. Lewald Fanny egész neki-vadította őket, pedig a szabad gondolkozású zsidó nőt fölülmúlja merészségben Marlitt, Németországnak divatos authoressja. — A mi a férfiakat illeti, elfelejtették a németek, hogy az a zsidó, ki először

írt németül, Mendelssohn Mózes, ki még el volt telve a zsinagóga szellemével, fölújította *Phaedont*? Hány keresztyén merte volna akkor azt megtenni? Ha sok hitsorsosán a kétkedés szelleme vett erőt, az Izrael hagyományainak ellenére történt; az öreg rabik tanácsa ellenére ízlelték meg a német tudomány fájának gyümölcsét. Mint Oroszországban, a keresztyén Alma mater oltotta a zsidó ifjakba a radikális hajlamokat. Auerbach, a sváb rabi fia sem fordította volna le soha Spinozát, ha Tübingen és Strauss nem hatottak volna rája. Azért mégis a német falusi életet bárkinél hívebben festette. Bár a mi francia parasztjainknak is akadt volna egy Auerbachja! Nem hiszem, hogy Németországnak sok németebb és egészségesebb észjárású írója volt. Nem merném ugyanazt állítani Heyse Pálról (félvörű zsidó); bámulhatjuk novelláinak művészetét és költészetének ragyogását, de azért még sem nyerhetik el tetszésünket regényeinek pogány érzékiségei és tételei. De mióta Göthe Olaszországból visszatért, Göthe óta, a ki mindent fölfogott, talán csak a keresztyén hitet nem, a pogányságot nem egyszer vitték át az Alpeselek éjszaki oldalára. Hogy Németországon, Ausztriában, sőt Franciaországban is annyi zsidó hajlik a politikai újítások és a forradalmi elméletek felé, annak nincs más oka, mint annak, hogy az orosz zsidókat is magával ragadja a nihilista hegyi patak; az az oka, hogy a szélső democratia felé és a forradalmi elméletek felé hajtja őket

hosszú elnyomatások emlékezete, a törvényeknek és a szokásoknak intoleranciája, szóval az a gond, hogy előkészítsék vagy megszilárdítsák emancipációjukat, mely gyakran még mai nap sincs biztosítva. De azért nem valamennyien a forradalom apostolai. íme, különböző foglalkozású és tehetségű férfiak: Beér, a költő, Meyerbeer testvére, Bernátéin és Kompért, a ghetto festői, a tudós Ebers, az egyptologus regényíró, Franzos, nem igen zavarták a békés német észjárását. Nem a sémita hibája, hogy szomszédunk irodalma nem olyan azurtisztaságú, mint a Rajna vize, a hol a tavat elhagyja. Es ha még drága a németeknek a keresztyén hit és keresztyén műveltség, akkor eszökbe kell juttatnunk, hogy a XIX. század fejleményeire a zsidó szellemnél különb oldó tényezők hatottak; az egyik a német exegesis, a másik a német metaphysika volt.

«Barátom», monda nekem azon férfiak egyike, a kik a francia erkölcsök emelését tartják kötelességüknek, «a zsidók lealacsonyítják a mi nemzeti ideálunkat». No, ez hozzánk méltó szemrehányás! Nem tagadom, hogy néha alaposnak látszik. Csökken az ideál vagy, hogy ne legyünk korunk iránt nagyon is szigorúak, legalább hanyatlik, elváltozik. Ha van még ideálunk, akkor alacsonyabb talapzatra állítjuk, néha olyan alacsonyra, hogy nevére sem méltó. Sok minden járul hozzá a zsidón kívül: A democratia, mely természetesen az anyagi haladással törődik leg-

inkább; a hitvallásnak és minden egyéb hitnek gyöngülése, a mi ipari műveltségünk utilitarius szelleme, a jólét utáni vágy, a pénz imádása, a siker becsülése, az eszközök iránti közönbösség. Itt sem mondanám, hogy társadalmaink elzsidósodnak, hanem inkább, hogy elamerikaiasodnak.

Az ideál tényleg alábbszáll; hogy a zsidó is előmozdítja alábbszállását, annak évszázados alacsony helyzete az oka, és hogy az honnan eredt, tudjuk. Nagy gondunk volt rá, hogy homlokát minél mélyebben hajtsa a sár felé és a pénz felé! Nyíltan szólva, közülünk sokan jobb is szeretik, hogy így van; azt hiszszük ott van helyén, ha minél mélyebbre süllyed; ha fejét föl meri emelni és nemes dologhoz akar fogni, szinte hajlandók vagyunk őt szemtelennek mondani. Mondhatjuk-e hát, hogy a zsidó hibája, hogy az ideál hanyatlik? Talán a zsidó az oka, hogy az egyesített Németországon, mely magát az ideál földjének tartja, a sváb és szász idealismust a poroszok cynikus realismusa váltotta föl?

Ne emlegessék nekem a chaldeaiakat, phöniciákat, carthagoiakat és arabokat, annak bizonyítgatására, hogy a sémita idealismusra képtelen. Mit akarnak ezzel az ethnographiával, holott két-ezer év óta él lelkünk abból az ideálból, melyet Juda fiainak köszönhetünk? Efrajim prófétái és Galilea apostolai voltak a világon az ideál hirdetői. Tőlök ered a keresztyén nemzeteknek ideál utáni vágyódása. A biblia által teltek el az árja

népek sémita szellemmel, mely lelköket fölemelte és szívöket megerősítette. Ha a jelenkori zsidó nekünk ideál nélkülinek tetszik, annak nem származása az oka, se hagyományai. Szenvedései tették olyanná. Mesterségesen torzították el a szá zadok. Az a nép, mely Isten országát hirdette a világnak, a vallási türelmetlenség következtében lett a legpositivabb fajjá. Nem mindig igaz, hogy a szenvedés megtisztít és az üldöztetés nemesít. A zsidó a bizonyítéka. Mindent föláldozott hitéért és nemzetéért. Ha nem keresett volna mást, mint a kényelmet és gazdagságot, akkor csak a zsidóságot kellett volna elhagynia. Ebben az értelemben a pusztá léte már idealismusának bizonyítéka. Találunk-e oly népet, mely hagyományaihoz, törvényeihez, Istenéhez, szóval ideáljához hívebb maradt volna? Minő történet! Egy nép kínszenvedésének nevezték a költői (Dávid Levi: *Il profeta e la passione di un popolo*. Turin, 1884); minő hosszú, fájdalmas kínszenvedés, Nabukadnoztól Antiochusig és Hadriántól Torquemadáiig! A zsidó egy kétezer éves drámának prózai hőse. Sokáig ideálját abban öszpontosította, becsületét arra korlátozta, hogy zsidó maradjon; minden egyébről lemondott, mint valami fölösleges fényűzésről. Az életet hitvallásán kívül csak tehernek nézte. — De a keresztyének kilencz tizede nem szintén így tekinti az életet? Az nem sémita nézet. Az angol és amerikai nézet, mely francia és német nézetté is lett. Azt nem a zsidó-

tói tanultuk. A dollár-isten tiszteletét nem kellett Júdea apostolainak hirdetni sem Európában, sem Amerikában; elterjedt az a hit apostolok nélkül is.

De hát igazán, nem tekinti a zsidó az életet valami börze-üzletnek? Hagyjuk a bankárt, a pénz emberét; akár zsidó, akár keresztyén, nem az ő hivatása, hogy az idealismust prédikálja. Nézzük inkább a művészetet, költészetet, tudományt. Például Rachel csakugyan úgy leszállította színpadunk színvonalát és tönkre silányította Corneille rómaiját és Racine görögjeit? Beethoven nagy szelleme csakugyan elveszett Rubinstein ujjai és Joachim vonója által? Talán Meyerbeer vagy Mendelssohn zenéje olyan káros hatású, a *Próféta* vagy a *Reformatio symphonia*? Íme Antokolszky, az orosz szobrász, a *Spinoza*, *Nestor* és a *Keresztyén vértanú* alkotója; idealista, eszmék szobrásza, mondja Vogué, nagyon is eszményít, túlságosan. Azt mondták, a talmudból durva fogalma van a zsidónak a nőről és a szerelemről. Nekem úgy tetszik, hogy kevés költő költőítette annyira a szerelmet és eszményítette úgy a nőt, mint a gúnyolódó Heine, akármilyen sarcasticus volt is. Talán a philosophiában látjuk a zsidót ideálra képtelennek? Hát Spinoza?

Lássuk, milyennek tünteti föl a zsidót a művészet és a költészet. Valamint a valóságos történetben, úgy a képzeletben is mindig érdeklődtem a zsidó iránt. «A színpadon a zsidónak gyűlöletesnek kell lennie», monda egy zsidó eredetű drá-

máiró (Dreyfus Ábrahám). Dumas Sándor meg úgy nyilatkozott, hogy «a zsidó a színpadon tudvalevőleg mindig furcsa alak». Valóban oly változatlan alakká lett, mint az olasz színházak Pulcinellája és hasonló alakjai. Ellenben a zsidó nő rendesen a bájos színpadi alakok közé tartozik. Ha a regényeket nézzük, a zsidónő ott is megtartja elragadó szépségét, a zsidó férfi pedig már szintén nem báb, hanem élő lénynyé alakult át, mint Balzac Nucingenja vagy Cherbuliez Brohl Sámuelja. Sőt gyakran ideális személylyé alakul, természetesen leginkább a zsidó származású írónál, Heinénél, Disraélinól, Heysenél, Lindaunál, Lewald Fannynál, Auerbachnál, Kompertnél, de nem egy keresztyén írónál is, még a színdarabokban is, a hol nem olyan könnyen fogadják el. Lessing nem az egyedüli, a ki egy zsidót az erény mintaképe gyanánt mert föltüntetni. A *Bölcs Náthán* főalakjánál jobban tetszik nekem Dumas Sándor Dánielje a *Femme de Claude*-ban.

De mit érnek a költők agyának szüleményei? Hát csak a regényekben tudnak a zsidók önzetlenséget tanúsítani? Tudnék több példát említeni, magából Franciaországból is, élőket és holtakat. Csak Darmesteter Jakabot és Eichthal Gusztávot említem, ezt a két idealistát; Franchettit, a levantei zsidót, a ki szerencsétlenségünkben állt hozzánk, hogy Franciaországért életét áldozza föl a Szajna halmainál; Cohen Coraliet, a ki a legkegyesebb téli időben ment át a németek vonalán,

hogy a porosz erősségekbe zárt foglyainkat vigasztalja. A történelemben is könnyen megtalálhatjuk a tiszteletkeltő zsidó alakokat, a régibb és újabb korból, orthodoxok és eretnekek között. Csak Jehuda Halevyre, meg a középkori nagy rabikra utalok és Spinozára, Mendelssohn Mózesra meg Montefiorera. Krisztus kegyelméből még szentekké is lehetnek zsidók. Sőt ismerek legalább egyet, a kit oh — szégyen! — hivatalosan szentnek akarnak elismerni és már megengedték, hogy oltárainknál tiszteljék; Libermant értem. A protestánsoknak is vannak nem kevésbé tisztelt zsidó származású apostolaik és tudósaik, például Németországon a nagy Neander.

Nekem kétségtelennek tetszik, hogy Ábrahám fiaiból nem veszték ki mindig gyökerestől a nemes érzelmek; de ideáljok talán nem mindig azonos a mienkkel. A zsidóság megvénült, nagyon is sokáig nézte a világ folyását a ghetto vasrostélyain át. Az az ideál, mely a középkori lovagváraknak és kolostoroknak boltozatai alatt keletkezett, nem a zsidó ideálja — a yankeé-é sem. Csodálhatjuk-e, hogy nem lovagias és nem mystikus; hogy a fegyverek dicsősége iránt nincs érzéke? Hiszen évszázadokon át tilos volt fegyvert viselnie. A mysticismus nem fér össze a zsidó vallás észszerűségével.

Sem lovagias, sem mystikus, milyen hát a zsidó ideál? Azt mondhatnók nyárspolgári ideál, ha szabad e két szót összekapcsolnunk, positiv ideál.

Ideálja nincs a fellegekben és az ég azúrában; a földet nézi ő, a föld valóságát, ideálja a földi béke és a jólét terjedése. Ha nem is fönséges, nem megvetendő ideál; a próféták azon ideáljából ered, hogy az igazság uralkodjék a földön. És eljön a kor, melyben kiki békességben ülhet szőlőtökéjének vagy fügefájának árnyékában. Nem tagadhatjuk, hogy azonos az újkor ideáljával, melyet a XVIII. század hagyott a jelenkori népekre.

Izrael dicsekedhetik vele, hogy előbb gondolt rá, mint a máshitűek. Júda hagyományaiban az emberi társadalmak megújulásának e reményét nevezik messianismusnak. A messianismus a zsidóság nagy dogmája és nagy eredetisége. A zsidók kétezer éven át várták Dávid fiát, hogy helyreállítsa a földön az igazságot és a békét. Most már a nyugati zsidók többnyire csak allegóriának tartják a messiás eljövételét; nem tartják a messiást se királynak, se hódítónak, nem is embernek, hanem egy jobb jövő kornak, melyet nem fegyverek fognak megszerezni, hanem a békés tudomány; célpontja a civilisációnak, mely lassan halad a jó és igaz felé.

Mi árják is jól ismerjük és várjuk ezt a messiást, csakhogy haladásnak nevezzük. Ebben a messiásban úgy hisznek a mi hitetlen tömegeink is, mint a régi zsidók abban, hogy eljön a szabadító, Dávid fia. A haladás az új zsidóság hite, a zsidó ideálja. Közülök sokan nem is mondják már: «Majd eljön a messiás», hanem «Jön a messiás, már itt a mes-

siás». Szerintök a messiás-kor küszöbén vagyunk már. A mi nagy forradalmunk volt a bevezetése és az arkangyalok trombitái helyett a mi hadseregünk dobpergésére, a mi háromszínű lobogónk közeledésére dőltek le az osztályokat elválasztó korlátok és a ghettók falai. Megkezdődött a messiási kor, de mikor lesz még teljes valósággá a próféták álma. Még mennyi akadályt kell legyőzni, mennyi sötétséget eloszlatni! A fölszabadult zsidó örül, hogy részt vehet a dicső munkában, hogy ő is küzdhet az elavult hierarchiák ellen, az elfogultság ellen, a múlthoz való visszatérés ellen és néha vakmerő elhamarkodottsággal készíti elő a jövő forradalmak útját. Néha össze is téveszti a mozgást a haladással és a jelen lerombolását a jövő építésével. Nagyon is hajlandó ellenségének tartani mindazt, a mi a múltra emlékeztet. Nagyon is bizalmatlan a hagyomány iránt és túlságosan hisz az újításokban. Túlságosan bízik az észben, tudományban, gazdagságban. Nem gondol eléggé az erkölcsi tényezőkre, az emberi társadalmak haladásának örök tényezőire.

Ilyen a zsidó, ilyen az új zsidó szellem. Eltér a keresztyén szellemtől, sőt vele ellentétesnek látszik. Nem tér el annyira, mint a hogy látszik. A keresztyénség is megígérte Ádám fiának Isten országát; és a keresztyén, a ki tudja, hogy a messiás már megérkezett, tudja azt is, hogy országa még nem teljes a földön és nem szűnik meg annak eljövételét kérni. A keresztyének ajkán él még a

szó: *Adveniat regnüm tuum!* — *Fiat voluntas tua* — *Sicut in coelo et in terra!* Az egyház maga is hiszi, hogy küldetéséhez tartozik, a földi létet el nem hanyagolni. Az egyház fölszólítja fiait, hogy foglalkozzanak a társadalom jövőjével és ne engedjék át a jövő gondját a sötétség gyermekeinek. Újra a haladás zászlajává lesz a keresztnek kibontott zászlaja.

Igaz, hogy Krisztus azt mondta: Az én országom nem ebből a világból való. Ebben különbözik a keresztyénség a zsidóságtól. Az utópia ellen int az evangélium. Az Isten országa felé kell törekednünk, de az a földön sohasem lesz teljesen megvalósítható.

«Izráel fiainak nagy kötelessége», monda egy rabi, «a messiási remények megvalósítására törekedni.» Krisztus papjai is meg vannak győződve, hogy ezt a törekvést nem hagyhatják a zsidókra, hogy a keresztyénnek is az igazság országa felé, annak megvalósítása felé kell törekedni. *Adveniat regnum tuum*, ismétli naponként három-négyszáz millió keresztyén ajaka; de hogy értik azt? Hányan vannak közöttök, a kik anyagi értelemben veszik az írást, a mivel mi az érzékies zsidót vádoljuk! Ha színről színre láthatnók a megkeresztelt tömegeknek az Isten országáról való ideálját, nem tudom mi különbséget találnánk az árja ideál és a sémita ideál között. Moria prófétái sem ismernének rá álmoképeikre a mi anyagi gondjainkban és prózai utópiáinkban. Júda hegység-

geinek messianismusán és a Galileai-tó Istenének országán végig fúj az új-pogányság szellője és a zsidók a keresztyénekkal együtt a haladást a gazdagsággal, a boldogságot a jóléttel tévesztve össze, a mammont választják messiásuknak. Jehova el van felejtve és Krisztusa elhagyatva.

V.

A ZSIDÓK PARTICULARISMUSA ÉS COSMOPOLITISMUSA.

Akár tisztavérű sémita, akár vegyes faj, nincsen Izrael vérében és szellemében semmi, a mi megakadályozná műveltségünk megtanulásában. Mi az oka, hogy mégis annyi országban külön népet képez a nemzetben és mintegy nemzetközi szövetkezetet, szétszórva a többi népek között, a mely megakadályozza az egyes nemzetekbe való beolvadását? Mi az oka, hogy Ábrahámnak annyi ivadéka található a között a szemét között, mely a mi hanyatló társadalmaink fölszínén úszik? Tudjuk már, hogy annak okai nem élettaniak, se néprajziak, hanem történetiek. A zsidó sokáig nem gyökerezhetett meg sehol. Azokhoz a füvekhez hasonlított, melyeket újra meg újra kiírt a kertész, mint gyomot. Mindenütt csak ideig-óráig

túrték. Sok helyen évről-évre megfizettették vele a türelmi engedélyt. Rómában, a régi szokásoknak e föntartójában, még századunk első harmadában is minden hamvazó szerda előtt újra ünnepélyesen engedélyt kellett kérniök, hogy megmaradhassanak évszázadok óta bírt ghettojokban.

Nem egy országban a törvények és a szokások, melyek a törvényeknél is nehezebben változnak, még most is elszigeteltségre kárhoztatják őket. Csodálkozunk azon, hogy Izrael patakja még most sem egyesít a jelenkori élet hatalmas áradatával, pedig mi magunk emeltük a gátakat, hogy félretereljük. Azt mondják, azért tereljük el, mert egy faj, egy vallás sem tanúsított olyan törzs-szellemet. Azonban korántsem volt az olyan rendkívüli, mint hiszik. Nemcsak keleten a koptok, örmények, parszik és drúzok, kiket vallási és egyszersmind nemzetiségi kapocs fűz össze, hanem kisebb mértékben olyan összetartó majd minden vallásfelekezet, mely kisebbségben van, kivált, ha kegyetlen üldöztetést kellett szenvednie. Ilyenek voltak a francia protestánsok is, noha nemzetiségi különbség nem volt közöttök és a katolikus francziák között. Az ilyen particularismus megszüntetéséhez nem kell egyéb, mint a szabadság tartóssága.

A történelemből elég példát tudunk arra, hogy a valláskülönbség és kölcsönös türelmetlenség egy vérből származókat is elidegenít egymástól, sőt ellenségekké tesz. Oly hosszú szabadság után a

mi francia protestánsaink modorán még most is megérik a régi ellenségeskedés hatása. Ismerem olyan párisiakat, a kik mintha külföldiek közé kerültek volna, úgy hatott rajok, mikor véletlenül francia protestáns társaságba jutottak. Hasonló példák Irlandban a presbyteriánusok, Németalföldön a katolikusok, Magyarországon a kálvinisták, Piemontban a valdensesek, Oroszországban a raszkolnikok. Ha már egy vérből eredők közt is ilyen ellentétek lehetnek, hogyne a zsidók és keresztyének között. Én nem azon csodálkozom, hogy még annyi keresztyén nép között élnek külön a zsidók, hanem inkább azon, hogy annyi országban oly gyorsan a többi lakossághoz hasonlóvá lettek.

De a hol még kevésbé elegyedtek a keresztyének közé, ott is nagyobb mértékben hatottak a keresztyének a zsidók szokásaira, mint a hogy rendszeren hiszik. Ábrahám ivadékai mindenütt, a hol hosszabban éltek, átvették a keresztyének nyelvét, szokásait, viseletét és kiűzetésök után évszázadokig megőrizték. Annyira megőrizték, hogy a mostani zsidóság épen ezen az alapon oszlik két főcsoportra, spanyol és német csoportra, melyek csaknem teljesen elkülönültek, úgy hogy sok helyen még mai napság is külön községeket képeznek, melyek csaknem ellenséges viszonyban vannak egymással és nyelvökben, szokásaikban, sőt még szertartásaikban is eltérnek.

Tarthatatlan tehát az az állítás, hogy a zsidóra nem hat a nemzet, melynek körében él. Egész

története az ellenkezőt bizonyítja. Még ruházatának sajtászerűsége is. A mi a zsidót tőlünk külsőleg megkülönbözteti, azt többnyire mi kónyszerítettük rája. A hol az üldöztetés hideg szele fűjt, ott hagyományainak köpenyébe jól beburkolódzott; a hol a szabadság meleg napja kisütött, ott köpenyét levetette és lassanként a keresztyénekhez hasonlóvá lett.

A zsidók nemzetiségi különállása leginkább Ázsiában és keleti Európában maradt meg máig. Az okok nyilvánvalók. Ázsiában minden vallásfelekezet külön nemzetiségnek tartja magát. A viseletbeni különbség a belső különbségnek csak mintegy külső kifejezése. Ebben a kelet-európai zsidók valódi keleti emberek. A viseletüket mintegy hitők nyilvános bevallásának tartják, nemzeti zászlójuknak; az ősi viseletet újjal fölcserélni, nekik szinte hitehagyásnak tetszik.

A zsidó viseletek története nem volna érdektelen könyv. Viseletök nagyon változott, korok és vidékek szerint. Azt nem mondhatjuk, hogy van nemzeti viseletök; inkább bizonyos helyi viseletek divatosak náluk. Mostani viseletök többnyire azonos az illető ország régi viseletével, melyben laktak vagy valaha laktak. Mint a régi szokások híve, nem követte a divatok változását. Hogy nem volt mindig sajtászerű viseletök, az abból is kitűnik, hogy a zsinatok és fejedelmek szigorú rendeletei megkülönböztető jelek viselésére kényszerítették őket. A mohammedánusok között sok helyen tur-

bánt viselnek, és ha más színűt viselnek, mint az igazhitűek, az csak a mohammedánusok akarata szerint van.

A mostani lengyel-zsidó viselet a régi lengyel nemzeti viseletnek az orosz rendeletek által módosított alakja. A toleráns Lengyelországban a zsidóknak kardot is volt szabad viselniök, mint a nemes uraknak, úgy, hogy valamely békés zsidó kereskedőnek abból a korból való arczképét könnyen valamely büszke vajdáénak lehetne tartani. Miklós czár korában nemcsak talárjok hosszát szabta az orosz hatóság rövidebbre, hanem a pájész viseletét is mindenkinek eltiltotta, a rabik kivételével, a mi annál inkább megerősítette őket a hajfürt vallási jelentőségének hitében. Keleti Európában a zsidó nők haját le szokták nyírni férjhezmenetelökkor. De ez a szokás is mindinkább divatját mülja, a mily mértékben közöttök a nyugati műveltség elterjed.

Nem a zsidó akarja magát ruházata által tőlünk megkülönböztetni, hanem többnyire mi akartuk őket magunktól megkülönböztetni. Az 1215-diki laterani zsinat kötelezte őket a rota viselésére; kerek vagy négyszögű, föltűnő színű szövetdarab volt az, melyet a zsidónak mellén, vállán vagy fején kellett viselnie. Néhol, például Németországon, a rotát vörös vagy zöld sipka helyettesítette.

Mindezeknek a vallási és polgári rendeleteknek csak egy céljuk volt: a zsidót a keresztyéntől elszigetelni. A mohammedánusoknál hasonló in-

tézkedéseket tettek és ebben Kóma és Paris épen úgy jártak el, mint Darnaszkus és Bagdad.

A nyelvökkel is úgy jártak, mint a viseletükkel. Nagy részök még most sem beszél hazájok többi lakosának nyelvén. Annak sincs más magyarázata, mint a vándorlások kényszerűsége és hosszú elszigetelésük. Zsidó nyelv épen oly kevésbé létezik, mint zsidó viselet; csak régies tájszólásaik vannak, régi hazájok emlékei, melyeket magokkal vittek a számkivetésbe. Ilyen a zsidó-német nyelvjárás, mely velők a szlávok, magyarok és románok közé, sőt az orosz kivándorlókkal egészen Amerikáig elhatolt.

A spanyol zsidók is elvitték a XV. századbeli castiliai nyelvet Tangertói Szalonikiig és Szmyrnáig, Amsterdamiig és Hamburgig. Ezek az idegen eredetű tájszólások nem azt bizonyítják, hogy mindenütt idegenül élnek, hanem épen ellenkezőleg azt, hogy a középkorban úgy meghonosodtak a Tajo és a Kajna partján a keresztyének között, hogy még évszázadokkal számkivetésök után is régi hazájok nyelvén beszélnek. Németalföldön Spinoza hitsorsosai még a XVII. század végén is castiliai tájszóláson írtak, versben és prózában. Idővel mégis csak németalföldiekké, németekké, angolokká és francziákká lettek. A számkivetettek e ragaszkodásának példája a XIV. Lajostól kiűzött hugenották megható példájára emlékeztet, a kik több emberöltön át megőrizték apáik nyelvét — de hej végre mégis csak poroszokká, sváj-

cziakká, angolokká, németalföldiekké, sőt boerokká lettek.

Elszomorító gondolat, hogy a zsidók a középkor közepén nem voltak olyan idegenek hazájokban, mint két-háromszáz évvel utóbb. Akkor körülbelül úgy éltek, mint a keresztyének; egyforma volt a foglalkozások, nyelvök, viseletök és a vallásukon kívül minden szokásuk. Ha a fejlődést félbe nem szakították volna az erőszakoskodó rendeletekkel és számkivetéssel, a zsidóság átalakulása nem a francia forradalom idején kezdődött volna, hanem már a renaissance idején bevégezhető lett volna.

Nemcsak a spanyol és német zsidókról mondható ez, hanem az olasz és francia zsidókról is; azok is olaszul, francziául beszéltek. A legrégebb francia elégiát, mely egyszerűségében talán a legszebb is, egy zsidó községben írták, máglya fényénél. A Troyesban elégetett vértanúk elégiája az, 1288-ból.

A köznyelven, a franczián, spanyolon, németen és olaszon kívül a thora nyelvét sem hanyagolták el a zsidók, kivált a rabik. Náluk annak ugyanolyan szerepe volt, mint a keresztyéneknél a latinak. A két holt nyelv közül a héberben még több az elevenség, noha előbb lett holt nyelvvé, mint a latin nyelv megalakult. A héber a zsidóknak 'nemzeti és egyszersmind nemzetközi nyelve volt. Eégi keleti ábéczejöket lassanként minden nyelvre alkalmazták. Lenormant Venosa katakombáiban, Apuliában, héber betűkkel írt görög epitaphiumo-

kat is talált. Mai napság keleti Európában kereskedelmi leveleiket és könyveiket is általánosan héber betűkkel írják. Mégis tért veszít a régi nyelv, épen úgy, mint a latin, és ugyanolyan okok miatt. A mi iskoláink hatása az. Sok helyen a nyugati zsidók már az isteni tiszteletben is kezdik a köznyelvet használni. A héber könyveket lefordítják, sőt néhol, például Angliában a biblia-fordításokban a keresztyén biblia-fordításokhoz való közeledésre törekszenek. Néhány év előtt egy berdicsévi fiatal rabijelölt Parisban héberül akart prédikálni, de le kellett szándékaról mondania, mert nem értették volna meg. Mikor hazautazott Kis-Oroszországba és egy ünnepi alkalommal héberül akart beszélni, megértette volna a nagyszámú gyűrlekezet, de a holt nyelv iránt bizalmatlan orosz hatóság hirtelen eltiltotta a hirdetett prédikációt, Mint nemzetiség Európában már csak keleten él a zsidóság; particularismusát csak az ottani nemzetek törvényei tartják fönn.

Máshol mindenütt, sőt gyakran keleti Európában is, nem egy jel mutatja, hogy a zsidóság szívesen olvadna bele a jelenkori népekbe. E hajlandóságnak egyik legnyilvánvalóbb jele a zsidók tulajdonneveinek és keresztnéveinek megváltozása. Ezek a gyakran furcsa hangzású nevek mai napság épen olyan ismertető jelei a zsidónak, mint régén a rota volt és a sárga sipka. Sok név héber eredetű, mint a Halfen vagy Hájem, Kohn vagy Cohen. Sok ó-testamentomi név, mint Ábrahám,

Izsák, Jakab, Mózes, tulajdonnévvé lett. De csak a kisebbségnek vannak ilyen nevei; a többség részint spanyol, részint német vagy lengyel nevet tartotta meg. A félszigetről elűzött zsidók utódait szalonjainkban nagyhangzású castiliai vagy portugál neveken jelentik be, mint Mendoza, de Castro, Nunez, Alvarez, d'Almeida, de Silva urakat, mely neveket hamaros megkeresztelősökkor kapták némes keresztapáiktól.

A német és lengyel zsidóknak nincsenek olyan szép neveik. Lengyelország fölosztásakor a porosz és osztrák a zsidók által akarta a lengyeleket germanizálni, és a zsidókat német tulajdonnevek föl vételére kötelezte. Az akkor fölvevett nevek épen úgy föl ismerhetők, mint a héber nevek, mert Németországon is csak a zsidó családoknál használatosak.

A különböző állat-, virág- és fanevek, valamint a városnevek, melyek már első tekintetre elárulják származásokat, bizony gyakran kényelmetlenek az izraelitáknak. Sokan, kivált Németországon valóban új nevet vettek föl, mely nélkül nem egy híres zsidó talán nehezen tett volna szert hírnévre. Például Ludwig Börne mint Loeb Baruch vagy Kari Marx mint Mordecháj. Bizony kár, hogy Mordecháj nem maradt; aligha lett volna olyan könnyen a collectivismus prófétájává.

Azelőtt a zsidó csak hitével együtt változtatta a nevét. Honnan ered ez az új törekvés? Lehet-e más értelme, mint az, hogy sémita voltukból ki

akarnak vetkezni? A zsidóknak ez az óhaja nem mindenkinek tetszik. Ellenségeik boldogok, hogy névjegyök megpillantásakor már fölismerhetik bennök a sémitát. Poroszországban egy-két év előtt hiába próbáltak zsidók engedélyt szerezni nevök megváltoztatására. De van olyan ország is, a hol tetszik, hogy ilyen olcsón térnek be a nemzet kebelébe; Magyarországot értem. Szent-István királyságának többi nemzetiségeivel ellentétben, a zsidóknak a magyarosodásra való e hajlandósága is bizonyítja, hogy nem akarnak külön nemzetiséget képezni. Habár közülök sokan a zsidónémet nyelven beszélnek, a németekkel szemben a magyarokkal tartanak és többnyire megmagyarosították tulajdonnevüket. Nem volt nehéz, nevökhöz csak az *yi-t* kellett hozzátoldani (?!); így lett Herr Simon-ból Simony úr (!). Ha Oroszországban is csak ennyi kellene ahhoz, hogy oroszoknak tekintsék őket, hány Simonof és Avraamof volna! De ott már sokszor a megkeresztelkedőnek sem engedik meg a névváltoztatást. Romániában is, a kinek sikerül a polgárjogot elérni, gyakran románosítja a nevét. Ott a Herr Simon-ból domnu Simionescu lesz és meglepetéssel halljuk, hogy Lupascu úr voltaképen Wolf úrral azonos. De ne tessék hinni, hogy ez gyerekség. Nézzük csak Ausztria-Magyarország szlávjait és románjait, vajon olyan könnyen megmagyarosítják vagy németesítik-e nevöket, hogy őket magyaroknak vagy németeknek tartsák. — A keresztnevéknél is azt

tapasztalják, hogy a zsidók lassanként leszoknak a héber nevek használatáról.

Akár a viseletüket, akár a nyelvöket, akár a neveiket nézzük, vagy bármit, a mi az embert különleg megkülönbözteti, mindenütt csak arról győződünk meg, hogy a zsidók hajlandók hozzánk hasonlókká lenni. Még pedig nemcsak a nagy népekbe akarnak-beleolvadni, hanem—a mi nagyobb érdem — a lengyelek között lengyelekké, a dánok között dánokká, a magyarok között magyarrá, a csehek között csehekké és a bolgárok között bolgárokká akarnak lenni.

Ez a nyelvben, viseletben és szokásokban való átalakulás minden országban folyamatban van, de nem haladt egyformán előre még az egy országban (sőt egy városban) lakó zsidóknál sem. Leginkább előhaladt az átalakulás Olaszországban, a hova általában a legkevesebb zsidó költözött be az újabb korban. Egyáltalában minden művelt országban a régóta honos zsidóság átalakulása már sokkal közelebb van befejezéséhez, mint a zsidóság azon részéé, a mely csak az újabb időben telepedett le.

Nálunk Franciaországban például, hogy vonhatnék kétségbe a provencei zsidóink francia nemzetiségét, holott azok tizennégy-tizenöt évszázada élnek szakadatlanul Franciaország földéi régebben, mint a normannok, talán régebben, mint a frankok és burgundok? Vagy délnyugati zsidóink, a kik már háromszázötven éve laknak a Garonne

vidékén, még nem elég francziák? De német zsidóink is, a kik Metzben és Strassburgban régi hazájukhoz való ragaszkodásoknak jelét adták, nem olyan jó híveink-e, mint az ottani keresztyének?

A mi azonban az újonnan bevándorlottakat illeti, a más vallásúak is csak olyanok, mint a zsidók. Azt jól látjuk Franciaországban, a hol, legalább Parisban, az utóbbi ötven év alatt rendkívül megsaporodott az idegenek száma. Néhány esztendő nem elég arra, hogy azok jó francziákká váljanak. Egyébiránt nagyon hosszú időre sincs szükség. Hazafias népnél, ha polgártársának fogad, könnyű a hazafiságot megtanulni. Gambetta nehezen képzelhette volna magát másnak, mint francziának, Disraeli másnak, mint angolnak. Es ha Marx-Mordecháj a cosmopolitismus apostola volt, mint annyi más fajból eredő sociálista, Lassalle volt olyan német hazafi, mint bárki más. Olaszországban van példa elég; csak Manin Dánielt említem, a velencei hőst, és Luzzattit. Még a nemzeti elfogultság ellen sincs megvédve a zsidó. Nem egyszer akadtam Olaszországban, sőt Franciaországban is zsidó chauvinistákra.

Szabadjon itt egy régi élményemet elbeszélnem. Ha nem csalódom, már említettem, hogy 1867-ben Drezdában több hónapig laktam egy zsidó-családnál. Ott volt egy tizenhét éves fiatal ember, tiszta zsidó származású. Ő is, mint Lassalle, Németország egyesítésének buzgó híve volt, de egyszersmind loyális szász polgár. Ő is azt óhajtotta,

hogy helyreállítsák az egységes német birodalmat, de a szász király legyen a császára. «Ha Franciaország akadályt gördít egyesülésünk elé — monda gyakran — akkor jaj önöknek! Elmegyünk Parisba és visszaveszszük Elsasst meg Lotharingiát.» Hej, nem tudta, hogy igazán úgy lesz! Három évvel utóbb el kellett jönnie Franciaországba ezernyi hitsorsosával, a kik keresztyén bajtársaikkal együtt énekelték a *Wacht am Rheint*. Ábrahám e fekete-szemű barna sarjadéka, mint a német ifjú typusa! El volt telve germán szellemmel, megvetette a szlávot és latint. Szerinte csak a németeknek voltak nagy tetteik. Elfelejtette, hogy ereiben nincs egy csepp sem Hermann véreből. De az egész család olyan buzgó német volt. Egyszer egy berlini zsidó volt délre a vendégök, a ki részt vett a königgrázi ütközetben; az is büszke volt arra, hogy ő német és porosz. Akkor csodálkoztam azokon a zsidókon. De aztán még inkább megilletődtem, mikor olyan zsidót láttam, a kinek volt szíve lengyel hazafinak lenni, a ki makacs szeretettel csüggött a holt nemzeten.

Hazafiságot csak azok érezhetnek, a kik bölcsőjükben érezték már, hogy van hazájok. Hogy kívánhatunk hazafiságot olyan emigránsoktól, a kiknek még idejük sem volt meghonosodni, vagy olyan számkiüzöttektől, mint az orosz zsidók, kiket balsorsok egyik nemzettől a másikhoz ragad el, mint a hogy őszkor a szél sodorja a kórót a kopár pusztaságon. Habár, mintha szívöket sza-

kítanak ki, mikor el kell hagyniok szülőföldjüket es a temetőt, a hol kedves halottaik nyugszanak, mégis épen mert szülőföldükön hontalanok voltak, ezek a zsidók könnyebben lehetnek hazafiakká a szabad országokban, a hol őket polgárokúí fogadják, mint a keresztyen bevándorlók, a kik elhagyott hazájokban is hazájok fiainak érezték magokat.

Nem tartom helyes dolognak még sem, hogy az újonnan érkezöket, akár zsidók, akár keresztyének, a régi honosokkal egyenlöknek tekintsük — a régi francziákat az új francziákkal, a kik csak nemrég jöttek a Rajnának vagy a hegyeknek túlsó oldaláról. Nem kívánom, hogy akadályokat gördítsenek az idegenek meghonosodása elé. Ments Isten! Tudom, hogy művelt állam, kivált Franciaország, a hol oly lassan szaporodik a népesség, el nem lehet idegenek meghonosodása nélkül. Csak az ellen emelem szavamat, hogy az idegeneknek nálunk jobban kedvökben járjon az állam, mint a benszülötteknek. Mert nálunk tényleg így volt az utóbbi években és abban az antisémíták fölszólásai nem mindig indokolatlanok. Nem szabad az újonnan megbonosúltaknak olyan befolyást engedni az ország ügyeire és ne szolgáljon a francia kormánynál ajánlásul az, hogy valaki Hamburgból vagy Frankfurtból való, vagy az, hogy Bécsben vagy New-Yorkban rokonai vannak.

Az idegenek közül talán a zsidók francziásodnak nálunk leggyorsabban. Beléptek a francia társadalomba és nem képeznek Parisban külön

társadalmat, mint Berlinben és Bécsben. Ha néha nálunk zsidó társaságról beszélnek, az csak olyan, mint mikor protestáns társaságot említenek; az nem jelez semminemű társadalmi elkülönítést. Mi nem vagyunk képesek valakinek az orra előtt becsapni az ajtót. Inkább az a hibánk, hogy nagyon is tárt karokkal fogadunk akárkit.

A külföldi zsidó könnyen hazájának választhatja Prancziaországot, mely legelőször emancipálta a zsidóságot. Egy izraelita (Weill: *Le Lévitique*, bev. 51. Paris, 1891) nemrég azt írta: «Szabad az embernek hazát választania, nincsen úgy a földhöz ragadva, mint afák!» Sokan gondolkoznak így mai napság, olyanok is, a kik nem tartoznak Ábrahám utódai közé. Nekünk többieknek, régi francziáknak, nem olyan a haza, hanem valami nagyobb, magasabb. Minekünk épen olyan bajos volna új hazát választani, mint új anyát. Mi csakugyan földhöz ragadtak vagyunk, mint a fák. Es így érez sok keresztyén nép, még olyanok is, melyek szolgaságban vannak. így érez az olasz, lengyel, ír, magyar, román, görög. De hiszen maga a zsidó adott nekünk példát, a ki olyan hosszú évszázadok múltával sem tudta könyes szemét elfordítani Dávid városának rombadőlt falairól.

Hazát választani — bármily istentelennek tetszik nekünk ez a szabadság — ezt a jogot nemcsak a zsidók követelik magoknak. A mi földgömböcskénk emberi hangyabolyában mindinkább

élénkül a sürgés-forgás, járás-kelés. Évenként százezrével keresnek a keresztyének új hazát. Évenként egész kis német, angol, olasz és skandináv népek hagyják el régi dicső hazájokat és keresnek újat. A mit ötven év óta milliósámra tesznek a keresztyének (a múlt évtizedben Európából hét-nyolcz millió ember vándorolt Amerikába), hogy egy darabka földet szerezzenek vagy hogy a' kasszárnya-robotot lerázzák a nyakukról, hogyne volna szabad a zsidóknak, a kik Ábrahám istenét szabadon akarják imádni vagy az emberi és polgári jogok teljességét megszerezni. A zsidó kivándorlók nagyobb része nem változtat, hanem keres hazát, mert szülőföldén hontalan. «El sem képzelhető — írja nekem valaki az Egyesült-Államokból — milyen boldogok az idetelepedő orosz zsidók, hogy úgy bánnak velők, mint szabad emberekkel». Meghiszem!

A nyugat-európai és amerikai zsidók nem lehetnek többé soha egy néppé és csak mosolyognak azon, ha valaki annak lehetőségéről beszél, hogy valaha Palaestinában vagy egyebütt egyesüljenek. Lengyelországban, Romániában és Kis-Oroszországban azonban a nagy zsidó-községek mintha még külön nemzetiséget képeznének a keresztyének között. De azt hiszem, végre csak azok is bele fognak olvadni az ottani nemzetekbe. Ott is, mint valamikor nálunk, csak a kormányoknak és népeknek ellenséges indulata az egyedüli akadály. Azonban még az ellenségeskedés is némileg hozzájárul

az átalakulás gyorsításához, a mennyiben az általa előidézett kivándorlások következtében kevesebben maradnak otthon, a kivándorlók pedig olyan helyre mennek, a hol gyorsan átalakulnak.

Némelyek azt hiszik, hogy a zsidók nem mondhatnak le nemzeti különállásokról, mert nemzeti reményeik vallásoktól el nem választhatók. Már láttuk, hogy a külső nyomás következtében évszázadok folyamán mintegy összefonódott vallások a nemzetiségökkel; de a mit évszázadok alakítottak, azt újabb évszázadok megszüntetik. Sokáig nemzetiségébe volt burkolódzva a zsidó, mint védő takaróba, a mely lassanként lefejlík róla. Nyugaton e fejlődés már csaknem be van fejezve, keleten csak most kezdődik.

Azon nem kételkedhetünk, hogy a szentírásnak és imádságoknak a zsidók nemzeti egyesítésére vonatkozó kifejezéseit eredetileg szószerint kellett értelmezni. De ahhoz sem fér kétség, hogy mai napság, mikor ros-hasónukor, zsidó újévkor, azt hangoztatják, hogy: «Jövő évre Jeruzsálemben!», az nem egyéb formaságnál. Jehuda Halévy énekelhette még: «Nyugaton van a testem — a lelkem keleten . . .» Ön keresztes háborúk idejében élt és akkor sok keresztyén is úgy érzett. Vajon Jeruzsálembé kíváncsoznak-e zsidóink, a kikkel a lóversenytéren és a börze csarnokában találkozunk? A kik közülök Dávid országának helyreállítására gondolnak, nincsenek többen, mint azok a keresztyének, a kiknek azon jár az eszök, hogy a

szent sírt el kell venni a hitetlenektől. Ellenségeik nem is azt vetik szemökre, hogy nagyon sietnének a mi bankárjaink sátrakat a Kidron völgyében föl-
 ütni, hanem ellenkezőleg épen azt, hogy nagyon is jól érzik magokat minálunk. Kellemetlen volna nekik, ha egyszer azzal a hírrel lepné meg őket valami angyal, hogy Dávid országa helyre van állítva, menjenek el a kánaáni kopár mezőségre. Egy lengyel zsidó azt mondta egyszer nekem: «Ha Izrael népe újra nemzetté lesz valamikor, akkor én palaestinaí konzul szeretnék lenni Varsóban». Ábrahámnak hány ilyen Istentől elrugaszkodott fia van, a ki ugyanúgy nyilatkoznék Parisról, Berlinről, Kómáról, Washingtonról! De kérdezzétek meg a legnyomorúságosabb lengyel vagy román zsidókat, azok is azt felelnék, hogy ők a Nyémen-nél és Prúthnál akarnak maradni, csak megélhessenek ott valahogy.

Azonban még ha akarnának, sem mehetnének a zsidók Palaestinába, mert sokkal többen vannak már, semhogy azon a terméketlen területen megélhetnének, még ha egész Syriának hasznavehető részeit hozzáadnánk is. Nem keletre, nem Judsea kopár hegyei felé fordítják most tekintetüket a rai nyugati zsidóink; még a kivándorló orosz zsidók is napnyugaton keresik az ígéret földét. A Hudson és Mississippi vidékén a rabik Amerika fölfedeztetésének négyszázadik emlékünnepeén Columbust új Mózes gyanánt ünnepelték, a ki egy jobb hazát nyitott meg a zsidóknak is. Izrael hátat fordít

keletnek és mindinkább nyugativá válik. A zsidók a helyett, hogy egy helyre gyűlnének össze, mindinkább szétszóródnak. És minél inkább szétszlatlak, annál inkább beolvadnak a szabad nemzetekbe, a Kárpátoktól egészen a Sziklahegységig.

A zsidóknak nem lesz többé hazájok Palasztina, a hol független nemzetként élhetnének; de nem helyettesítheti-e nekik a hazát a zsidó vallás? Ha a, zsidóság már csak vallás lesz, akkor is olyan vallás lesz, melynek hívői magokat egy atyától eredőknek tartják. Azért összetartóbb a zsidóság bármely más vallásfelekezetnél. Azért oly hajlandók még a legkétkedőbb zsidók is vallási köteléköket nemzeti köteléköknek föléje helyezni. Ebből ered az a cosmopolitismusok, mely lehetővé teszi, hogy közülök oly sokan habozás nélkül telepednek át egyik országból a másikba.

De ez is csak oda vezet bennünket vissza, a hova már annyiszor visszatértünk: a zsidó olyan, a milyenné története alakította. A zsidó összetartása és cosmopolitismusa a mi művünk. A faji kötelék rég fölbomlott vagy meglazult volna, ha külső nyomás meg nem akadályozta volna. Tudjuk a történelemből mennyire becsülik az emberek a rokoni köteléket; ismerjük a családi küzdelmeket, a rokon királyi családok háborúit, a pártküzdelmeket és polgárháborúkat. Akár a vallási, akár a nemzeti csoportokat nézzük, a belső összetartásnak csaknem mindig külső nyomás volt az oka annál a veszekedő természetű állatnál, mely

magát embernek nevezi. Izrael csak azért tanúsít másoknál nagyobb összetartást, mert nagyobb külső nyomásnak volt kitéve, mint mások.

Itt is a múlt a jelennek magyarázata. Mikor végökét érték a százados közös szenvedések, hatásuk, összetartó erejük még akkor sem szűnik meg. Még a kétkedőkben is, a kik nem tartják meg valóságuk törvényeit, a vallást túlélte a testvériség érzete. Ebben a mi protestáns francziáink is hasonlítanak a zsidókhoz. Miért összetartóbbak Franciaországban a protestánsok, mint a katolikusok? Mert sokáig külön társadalmat képeztek, melynek tagjai közösen szenvedtek; kisebbséget képeztek, és az összetartás jellemzi azokat a valósi kisebbségeket; nálunk a protestánsokat, Porszországban és Angliában a katolikusokat.

Elhigyük-e azt, hogy jó hazafinak semmivel sem szabad törődnie, a mi a haza határain túl van? Akkor sajnálom a hazafiakat, bármily tágasnak látszik is a határ, melybe leiköket bebörtönözik. Semmit se szeressünk, semmivel se érezzünk együtt, a mi határainkon túli van? Nem tudom, hogy a hazafiság laikus tanárai valóban azt hirdik-e; de azt tudom, hogy az ilyen hazafiságban ninesen egy csepp keresztyénség sem.

Vigyázzunk; a mit szemére vetünk a zsidónak, az mások ellen is fordulhat. Nincs egy nagy egyház sem, mely ugyanazt a szemrehányást kiérdekelni ne törekednék. Nagy-Britannia összes felekezetei szégyelnék, ha rokonszenvük csak a ten-

gerig terjedne, mely hazájok körül zúg. Az orosz-
nak is van rokonszenve hazája határain túl élő
hitsorsosai iránt. Csak nekünk, a kik valamikor a
keresztyén lovagokat keletre vezettük, csak nekünk
francziáknak hidegült el annyira a szívünk, hogy
a nagy világon semmi sem dobogtatja meg?

Ne gyalázzuk önmagunkat. Még nálunk is van-
nak, a kik nem értik az önzés tanácsait, a kiknek
hiába prédikálják, hogy lelköket a La Manche és
a Lyoni-öböl közé zárják be. Mi értelme is volna
különben a katolikus elnevezésnek? — Szegény
katolikusok! Szegény clericálisok! Francia-
országban, Németországban, Angliában és a két
Amerikában hányszor vetették szemetekre, hogy
a nemzeti érdeket idegen érdekek vetitek alá. Az
ultramontán elnevezés sem egyéb ennél a vádnál.
Még tökéletesebb az analógia azzal, hogy a ka-
iholikus hierarchiát és zsidóságot egyaránt vádol-
ták nemzetközi szervezet fõntartásával, mely az
állam egységével össze nem egyeztethetõ.

Már jeleztem az antisemitismus és anticlericalis-
mus hasonlatosságát. Ugyanegy nyelven beszélnek,
azonos formulákat használnak és egyenlõ követ-
keztetésekhez jutnak a zsidóság és a Vatikán
ellenségei, csak a nevek más. Mind a kettõt azzal
vádolják, hogy államot képednek az államban.
Csak a vádoló személyek mások, sőt Oroszország-
ban, a hol Rómát sem szeretik jobban, mint Siont,
még a személyek is ugyanazok.

Nem tartozom azok közé, a kik a zsidótól vagy

a jezsuitától féltik a népek nemzetiségét vagy az állam függetlenségét. Bízom annyira a szabadság erejében, hogy fölöslegesnek tartom a rendkívüli törvényeket, mind a zsidók ellen, mind a Róma ellen irányulókat. Sőt nem is idegenkedem annyira mindentől, a mi a határon túlterjed. Azt hiszem, a nemzeti elszigetelődés mai korszakában nem árt néha kis rést nyitni azokon a falakon, melyeket a nemzetek közé emelnek. Egyebek között ez is a vallás föladatai közé tartozik. A jelenkori államnak egyik előnye az ó-kori állammal szemben, hogy ma minden nemzet több vallású és minden vallás több nemzetre terjed ki.

Ha a zsidóknak, protestánsoknak, katolikusoknak szemökre vetik, hogy hazájokon túl is terjednek érzelmeik, elfelejtik, hogy minden nagy vallás cosmopolita. A haza az kiválóan helyi, a vallásnak nemzetközinek vagy nemzetfölöttinek kell lenni. Ha az emberiségnek csak földi fejlődésére gondolunk is, ezélszerű-e a vallási közösség érzetét az emberi közösség érzetével helyettesítenünk? Az nagyon is tág és homályos. A vallási fanatismus ideje rég lejárt; nem attól kell most félnünk, hanem inkább a nemzeti fanatismustól. A vallást elnyomni és csak a hazát bálványozni, az a pogánysághoz való visszatérés. Az egy Istent, a népek közös atyját, nemzeti polytheismussal helyettesítik. Visszatérünk Róma és Augustus tiszteletéhez, Caesar istenítéséhez, mely ellen annyi zsidó és keresztény vértanú az életével tiltakozott.

Tudom, a mi korunk a zűrzavarok és ellenmondások kora. Míg fölülről hivatalosan fiainknak az egyedüli istenséggé emelt haza imádását prédikálják, alulról mind nagyobb hangon hirdetik a tömegnek a haza megtagadását. Az a század, mely oly zajosan hirdette ki a nemzeti elvet, még véget sem ért, és már is kétségbe kezdik vonni a nemzeti eszme jogosultságát. Félelmesebb ellensége támad társadalmunk aljából, mint a milyen a XVIII. század philosophiájának homályos cosmopolitismusa volt. Míg vak és siket őrszemeink az ultramontán és sémita ellen fegyverre szólítanak, a határunkon más, sokkal veszélyesebb ellenség szökött be, a mely a munkások cosmopolitismusának vörös zászlóját, akarja nálunk kibontani. A jelenkori nemzeteknek a forradalmi socialismus az ellensége, mely nagyravágyóbb V. Károlynál és Napóleonnál is, mert az egész világ fölötti uralomra törekszik. Ennek a mai napság egyedül félelmes internationalismusnak se a zsidó, se a keresztyén testvériség nem fogja útját egyengetni. Sőt ellenkezőleg, mivel az osztályok érdekeitől függetlenül kapcsolják össze az embereket, a valóságok, dogmájok és erkölcsök nélkül is megnehezítik a forradalmi internationalismus diadalát. Ennek tudatában is vannak a socialisták és azért a vallási eszme a nemzeti eszménél nem kevésbé ellenszenves nekik.

Ha a zsidó, nevelésénél és származásánál fogva, a cosmopolitismusra hajlónak látszik, legalább

jobb hasznát vesszük a nemzeteknek egymással való megértetésénél. Mert az sem igaz, hogy a zsidók a gyűlölet magvát hintik el a népek között. A zsidó békés természetű. Inkább a keresztyén békeszeretet, az emberi testvériség elve is a hebraeisinusban gyökerezik.

A béke, a béke! Hol van az mai napság! Harczra kész seregekhez hasonlók most a nemzetek, mintha csak éjjeli pihenőre ütöttek volna tábort és holnapra várnák már az ütközetet. Mikor virrad föl a népeknek az a nap, melyen a bárány az oroszlán mellett legel és a kis kecske a leopárd mellé telepedik? A helyett, hogy hozzá közelednénk, mintha sohasem lett volna tőle távolabb Európa, mint jelenleg. Mégis jó, hogy szívünk nem tudja elfelejteni azt a nagy álmoképet. A biblia és az evangélium nem hagynak bennünket kétségbeesni. A keresztyének kötelessége, a kiket törzsszellem és faji különválás nem tesz elfogultakká, a mi kötelességünk cserben nem hagyni a békének és igazságnak azon magasztos reményét és diadalra juttatni a nemzetek és fajok, osztályok és egyének között. Talán e lapokat írván, én is hozzájárultam egy cséppel a béke azon művéhez, mikor ajkaimról elűztem a gyűlölség szavait és kétségbe vontam, hogy a vérbeli különbség örökös ellenségekké tette Jafet és Sém fiait — és mikor ezt tettem, azt hiszem, annak az emberszeretetnek és jólelkűségnek szellemében jártam el, mely Galilea hegyeiről szállt reánk.